

નામે નેકે રક્તગાં ઝાંચે મેકુન.
તાળે માનદ નામે નેકત ખરે કરાર.

સચકુલસાહ.

મહાન/ઇસ્લામી સિપહસાલાર હ૦ ખાલીદ બાન
વલીદ રદી૦ નું જીવન વૃત્તાંત.

—પ્રગટ કરતા—

મોહમ્મદ શરીફ દાદુમીયા.

હે૦ શરીફ પ્રેમ, મુંબઈ નાં.૨.

માહે મે.

મ. સ. ૧૯૩૦

આવૃત્તિ પહેલી

કીમત ૮ આના.

૨૫૨૨૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાત કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૨૨૯ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ અપકૃત્તિ

વિષય ૩૩-૫૭ : ૪૨૩૬૨૫.૨૫

નામે નેકો રક્તગાં ઝાઝો મકુન.
તાળે માનદ નામે નેકદ બર કરાર.

સચકુદલાહ.

મહાન ઇસ્લામી સિપહસાલાર હ૦ ખાલીદ બીન
વલીદ રદી૦ નું જીવન વૃત્તાંત.

—પ્રગટ કરતા—

મોહમ્મદ શરીફ દાદુમીયા.

હે૦ શરીફ પ્રેસ, મુંબઈ નાં. ૩.

માહે મે.

મ. સન ૧૯૩૦

આવૃત્તિ પહેલી.

કીમત આના ૮

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૫૬

પ્રસ્તાવના.

ખાલિદ (રદ્દીઠ)નું જીવન એટલે શૌર્ય, ધૈર્ય, સાહસ અને ટેકનો ઇતિહાસ, એ વૃતાંતને પાને પાને બહાદુરી, હિમ્મત વચનની પાળંદી અને અડગ આસ્થાના દાખલા વિખરાએલા પડ્યા છે. ઇસ્લામના આ મહાન સેનાધિપતિએ કદી સામા પક્ષની સંજ્યા કે શક્તિ સામે જોયું નથી. એની નજર હમેશાં પોતાના ધ્યેય તરફ રહેતી. જ્યાંસુધી પોતાના પક્ષનો હેતુ સીધો હતો ત્યાંસુધી સફળતા વીધે એણે શંકા કરીજ નહોતી. અને થતું પણ એમજ-જ્યાં જ્યાં ખાલિદ (રદ્દીઠ)ની તલવાર મ્યાન બહાર નિકળતી ત્યાં શત્રુદળના પગ ધ્રુજી જતા. જ્યાં જાય ત્યાં જીતેજ. એ વલીદના આ પરાક્રમી પુત્ર માટે સામાન્ય હતું. આટલી જગતિ છતાં ઇસ્લામના આ ફરજંદે ગર્વ નહોતો કર્યો. પોતાની સેવાઓ માટે અભિમાન બચિત હતું. સત્તાની આ પરિસીમાએ પહોંચ્યા છતાં પોતાના ઉપરીઓની આજ્ઞાઓને અનાદર ન કર્યો. ઇસ્લામના હિત આગળ બીજી લાગણીઓને દાબી દીધી. આ આત્મત્યાગ બીજા વિજયોથી પણ ખરેખર વધી ગયો.

એ ભૂતકાળ કેટલો ભવ્ય હતો! આજે પણ એનું સ્મરણ ઇતિહાસજ્ઞાનીઓ આગળ એ જુના જમાનાનું ચિત્ર બડું કરી દીધે છે. ખાલિદ (રદ્દીઠ)નો સમય ભરતીનો સમય હતો. અરબ સૈન્યો ઇરાન અને રૂમ જેવી મહાન મદધેલી શહેનશાહતો સામે અથડામણમાં આવ્યાં. જે સૈકાના જુના સામ્રાજ્યો પોતાના બળને અન્ય માની બેઠાં હતાં તે જોત જોતામાં હચમચી ગયાં અને ઇસ્લામની વિજય પતાકા ત્યાં ફરકવા લાગી. આ વિજેતા

લશ્કરોને મોખરે જે વીર વ્યક્તિ હતી તેજ હઝરત ખાલિદ બિન વલીદ કે જેમની જીંદગીનો એહવાલ અમોએ ઉર્દુથી ગુજરાતીમાં તરજુમો કરાવી વિશેષ વિગતમાં આપવા નમ્ર પ્રયાસ કર્યો છે.

આ નરવીરની જીંદગીનો એહવાલ આગળ લખાઈ ગયો હોય, પરંતુ “હર ગુલે રા રંગા ખૂંએ દીગરસ્ત” અર્થાત:— “દરેક પુષ્પ રંગ અને સુવાસ જુદી જુદી ધરાવે છે.” ના અનુસાર આ પુસ્તકનો રંગ કઈ અનેરો છે.

ભાષાંતરમાં ખામીઓ હશે, છાપવામાં પણ ભૂલો થઈ હશે પણ એ દરગુજર કરવા અમારી વિનંતિ છે. અમારે હેતુ ઇસ્લામના આ નર વીરનું જીવન વૃતાંત પ્રગટ કરવામાં એજ છે કે મુસલમાનો જુએ કે પોતાના વડવાઓ કેવા હતા. જે ગુણોને લઈને એમણે પોતાની જીંદગી શોભાવી એના વર્ણન ઉપર એટલા માટેજ ખાસ ભાર મુકવામાં આવ્યો છે. મુસલમાનોની પડતીના કારણોમાં મુખ્ય સર્વમાન્ય કારણ એજ બતાવવામાં આવે છે કે તેમણે પોતાના વડવાઓનો જીવનમાર્ગ તજી દીધો— ધીમે ધીમે માત્ર માન્યતાના મુસ્લિમો થઈ ગયા અને આખરે સાવ નામના મુસલમાન રહી ગયા. આ ન્હાનકડા પુસ્તકથી ઉપર બતાવેલ હેતુ થોડે અંશે પણ પાર પડે તો અમારી મેહનત સફળ થઈ માનશું.

આકસાર

મોહમ્મદ શરીફ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

સયકુલ્લાહ.

(મહાન ઇસલામી સિપાહસાલાર હઝરત ખાલિદ બિન વલીદ (રદી૦) નું જીવન વૃત્તાંત.)

અય હમા દર પરદાહ નિહાં રાએ તુ,
એ ખખર અનજાન—એ આગાએ તુ.

નામ, વંશ, જન્ન, જ્ઞાન, નીતિ અને રીતિ.

અરબજનો સામાન્ય કરીને અદનાન અને કહુતાનના વંશના છે. અદનાનની વંશાવળી હઝરત ઇસમાઇલ (અલ૦) સુધી પહોંચે છે. અદનાનની નીચે અગ્યારમી પેઢીમાં ફિદર બિન માલિક મ્હોટા સત્તાશિલ હતા તેમનીજ અવલાદ છે, જે કુરયશના લકખથી મશહુર છે. કુરયશના વંશમાં દશ માણસોએ પોતાની કુશામ બુધ્ધિના બળે બહુજ આબરૂ અને માનપદ મેળવ્યું. અને તેમનાજ સબળે દશ જુદા જુદા કળીલા બની ગયા જેમકે હાશિમ, ઉમય્યા, નવફિલ, અબ્દુદ-દાર, અસદ, તયમ, મખઝુમ, અદી, જમહ અને સમહ.

હઝરત ખાલિદ (રદી૦) મખઝુમની અવલાદમાંથી છે. જેઓ યકઝાના પુત્ર હતા. અને યકઝા પુત્ર હતા મુર્રના, કે જેઓ રસુલુલ્લાહ (સલ૦) ના વડીલોના વંશમાના છે. આથી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) નો સિલ્સિલએ નસબ (વંશાવળી) રસુલુલ્લાહ (સલ૦) થી આઠવી પેઢીમાં જમને મળે છે અને અહિં પહોંચીને હઝરત અબુબકર સીદીક (રદી૦) અને હઝરત ઉમર ફારૂક (રદી૦) ની વંશાવળી આં હઝરત (સલ૦) ની સાથે મળી જાય છે.

કુરયશ ખાનએ કબ્ર'બાના મુજબર પણ હતા એ માટે, દુન્યાવી માન ઇઝત અને સત્તાની સાથે ધાર્મિક મ્હોટાઇનો મુગટ પણ તેઓના

શિરને શોભાવી રહ્યો હતો ભાગવગ અને સંબંધોની વિશાળતા તેમજ બહોળા કામકાજના કારણે એ લોકોના કરબારની જુદી જુદી શાખાઓ પચદા થઇ ગઇ હતી અને દરેક શાખાની વ્યવસ્થા અલગ અલગ હતી. દ્રષ્ટાંત રૂપે, ખાનએ કામખાની દેખરેખ, હાજીઓની ખર્ચગીરી, કબીલાના આગેવાન શયખોની ચુંટણી, કેસોના ચુકાદા, કાર્યવાહક કમીટીની નીમણુંક લશકરની સરદારી વગેરે મુગીરા કે જેઓ હજરત ખાલિદ (રદી૦) ના વડિલ પિતા હતા, ધણીજ મશહુર બદાદુર અશ્વ-સવાર હતા. જેથી કરીને લોકો તેમને “ સાહેબુલ અમનના ” ના લકબથી પોકાર્યા કરતા હતા અને સવારોની સરદારી તેમને સોંપેલી હતી. મુગીરાના પુત્ર વલીદ, કુરયશમાં શરણતા અને વિદ્વતા, બુદ્ધિ અને ચાતુર્ય, વિજ્ઞાનતા અને કુશાગ્રતા, ધન અને માનમાં પ્રખ્યાત હતા, એ કારણે તેમને “ વહીદુલ-કવમ ” કહેવામાં આવતું હતું. અને સૈંદર્ય તેમજ સામાન્ય સદ ચારિત્ર્યના કારણે “ રયદા-નએ કુરયશ ” કહેવાતા હતા. તેમના વેપાર અને માલની આ હાલત હતી કે સેંકડો બાગ અને હજારો ચોપગા દુધાળા અને ઘોડા મવજુદ હતા, કાપડથી લઇને જવાહીરો સુધ્યા તેમના વેપારી રટોરમાંથી દરેક વખતે મળી શકતા હતા. દરેક ઠેકાણે તેમના એજન્ટ મવજુદ રહેતા હતા. પરંતુ તેની સાથે સામાન્ય ધનીકો અને દુન્યા પુજકોની પેઠે ખુદાના આપકારી હતા. આ હજરત (સલ૦) ની વિરૂધ્ધતામાં જેટલી આત્યાચારી અને દમ-નનીતીની યોજનાઓ ઘડાતી તે, સર્વ એમનાજ બેબનું પશ્ચિમ હતું, જો કે તેમના મનમાં ઇસલામની સત્યતા વિષેની છાપ પડી ચુકી હતી, પરંતુ ધનનો મદ અને કુરયશના લીડર હોવાનો ગર્વ તેમને ઇસ્લામથી પાવન થયા દીધો નહિ. અંતે ખુદાના અપકાર અને સત્યની વિરૂધ્ધતાના સખએ જે હાલ થયા કરે છે, તેનાથી એઓ પાણુ બચી શક્યા નહિ. એટલે તેમનું આખું કારખાતું બરબાદ થઇ ગયું અને સઘળી ઇજ્જત, તેમજ આખર જતી રહી.

વલીદના સાત પુત્રો હતા. જેમાંથી આસ, કયસ અને અબ્દુશશમ્સ તો, પિતાના અનુકરણે કાફિરજ રહ્યા. પરંતુ વલીદ, હુશામ અને ખાલિદ ઇસ્લામ ધર્મની પવિત્રતાથી પાવન થઇને તેની સશક્તિના કારણ બન્યા. હજરત ખાલિદ ખીન વલીદના માતૃશ્રીનું નામ લુબાબા મુગરા બિન્તે હારિમુલ હિલાલિય હતું. જેઓ હજરત અબાસ (રદી૦)

ના ધર્મ પતિ ઉમ્મે ફઝલ લુખાબા કુખરા અને ઉમ્મુલ-મુમીનીન હ૦ મયમુન (રદી૦) ના ખહેન હતા.

હજરત ખાલીદના જન્મ સન અને જયપણના સમયની માહિતી સંપૂર્ણ મળી નથી અને તે કેવી રીતે મળી શકે છે. તે વેળા ઠાને ખખર હતી કે આ નવયુવાન બવીબમાં સયફુલ્લાહના માન્ય લકબનો અધિકાર પદ ભોગવનારો છે ધણું કરીને તેમનો જન્મ હિજરતના બાવીસ તેવીશ વર્ષ પહેલા થયો છે કેમકે તેમનું અવશાન સન ૨૧ હીજરીમાં થયું છે. અને તે વેળાં તેમનું વય ૪૦ ની કંઇક ઉપર હતું. બાળવયમાં તેમને કુર્યશના દરતુર મુજબ રિવાજ કેળવણી પ્રત્યે દોરવામાં આવ્યા. પરંતુ તેમના રવભાવની દલાલ અશ્વ-સવારી પ્રત્યે વધું હતી. જોણે અ તે તેમને દુન્યાનો પ્રખ્યાત અને અજોડ જનરલ બનાવી દીધો, અને એનાજ પ્રતાપે તેઓ દરેક કાળ અને દરેક સ્થિતિમાં ઉંચ રથાન અને માનપદ ભોગવતા રહ્યા. ઇસ્લામ સ્વીકારવાની અગાઉ પણ અરબના સવારોનું અગ્રપદ હજરત ખાલીદનેજ મળ્યું હતું અને મુસલમાન થવા પછી પણ આ હજરત (વલ૦) એ તેમને એજ સેવા ઉપર નીમ્યા. ઇતિહાસ વેત્તાઓએ ખાલિદના ઇસ્લામ સ્વીકાર અગાઉના શૌચપુર્ણ બનાવોને ધણા ઓછા વર્ણવ્યા છે. ઓહાદની લડાઇમાં મકકાના મુશન્કિને હજરત ખાલિદના શૌચ અને કાય' યોજનાથી ફતહ મળી હતી.

આ લડાઇમાં કુર્યશની મંખ્યા ૩૦૦૦ ની હતી, જેમાં બસો સવાર અને સાતસો જખતર ધારીઓ હતા. સીધી તરફના અફસર ખાલિદ ખીન વલીદ અને ડાબી બાજુના અફસર ઇકરમા ખીન અબી જહલ હતા, આ વેળા આ બંનેએ ઇસ્લામનો અંગીકાર કર્યો ન હતો. મુસલમાનો તરફના માત્ર સાતસો માણસ હતા જેમાં સો જખતર ધારી અને માત્ર બસો જ સવાર હતા, મદીનાથી લગભગ ત્રણ મહલ દુર એક પહાડ છે, જે ઓહાદના નામે ઓળખાય છે, તેની નીચે બને લશ્કરો દારબંધ ગોઠવાયા, આ હજરત (સલ૦) અબ્દુલ્લાહ ખીન ઝુબયરને પચાસ ધનુષ્યકારોની સાથે ફવજની પાછળ ગોઠવ્યા કે આ બાજુથી કારીરો હુમલો કરવા ન પામે.

શનિવાર ૭ મી શવ્વાલે લડાઇ શરૂ થઇ. સર્વ કરતા પહેલા મુખ-

યરે પોતાના હાથ નીચેના સીપાહીઓને લઇ હુમલો કર્યો અને કુરબશના જમણી બાજુના લશ્કરને હાર આપી, એ પછી ધમસામની લડાઈ શું થઇ. હઝરત હમઝા, હઝરત અલી, અબુ દુજના દુશમનના લશ્કરમાં ધસી ગયા અને તેમની હારો તોડી પાડી. પરંતુ વિજય પછી લોકો ગનીમતના માલ ઉપર તુટી પડ્યા પાછળની બાજુ ઉભેલા ધનુષ્યકારો સમજ્યા કે લડાઈ જીતી ગયા. જેથી કરીને તેઓ પણ ગનીમતનો ભાગ લેવામાં શાગીલ થયા. તીર અન્દાજોનું ઢંઢું હતું કે ખાલીદે પાછળથી પુર બળે એકદમ ધસારો કરી હુમલો કરી દીધો. મુસલમાનોએ હથેલીયારો અલમ કરી દમ ગનીમતના માલમાં પડી ગયા હતા, જેથી કરીને ખાલીદના હુમલાને રોકી શક્યા નહીં અને મયદાન છોડીને નાસી છુટ્યા, આ લડાઈમાં આં હઝરત (સલ૦) ના દાંત મુળારક શહીદ થયા અને પવિત્ર માંથા ઉપર પણ અખમ થયા.

ઇસ્લામ સ્વીકાર અને સન હિજરી સાત.

આ લડાઈમાં સફળતા અને વિજય મેળવવા ઉપર ખાલીદને જોઈતું તો એ હતું કે તે પોતાની સુરવીરતા ઉપર ગર્વ કરતે અને વિરૂધ્ધતામાં પહેલા કરતા વધું ભાગ લેતે. પરંતુ થયું જેથી ઉલટું કે ખાલીદના હૃદયમાં ઇસ્લામની સત્યતાએ પોતાનું ધર કરવા માંડ્યું. જેના કારણે તેના અજ્ઞાનમય વિચારો મંદ પડ્યા લાગ્યા, અને હીદાયતના નુર પ્રત્યે તેમનો સ્વભાવ ઢળવા લાગ્યો “ દરેક કામ વખતને આભારી છે. ” નો લોખંડી કાયદો પોતાની અસર દેખાડવા લાગ્યો. ઊગરતુલ કઝાના વખતે, વચન મુજબ ખાલીદે પણ મુશરીફાની સાથે મકકાની બાહીર નીકળી ગયા હતા. તેમના ભાઈ વલીદ ખીન વલીદે જેઓ પ્રથમથીજ ઇસ્લામથી પાવન થઇ ચુક્યા હતા જો કે તેમની ઘણી શોધ કરી, પરંતુ તેવો નહિ મળ્યા. અંતે તેઓ તેમના નામે એક પત્ર લખ્યો, જેમાં તેમને ઇસ્લામ અંગીકાર કરવાને લખ્યું હતું. ખાલીદ પર, જેમની તળીઅત પહેલાથીજ ઇસ્લામ પ્રત્યે ઢળી ચુકી હતી, આ પત્રે સોના ઉપર સુહાગાનું કામ કર્યું અને તેમણે થોડા બસીલ અને મુલ્યવાન ઘોડા આં હઝરત (સલ૦) ની પવિત્ર સેવામાં નઝરાના (ભેટ) તરીકે રવાના કર્યા.

એક દિવસે કુરચશના ટોળામાં હઝરત ખાલિદ બિન વલીદ (રદી૦) એ બયાન કયું કે દરેક બુધ્ધિવાન અને સમજદાર ઉપર આ વાત સુધના પ્રકાશ સમાન આદિર છે કે આં હઝરત (સક્ક૦) નતો, જાદુગર છે અને ન અસત્યવેતા છે, જલ્દે રખખુલ આલમીનના રસુલ છે. માટે દરેક બુધ્ધિવતને માટે અનિવાર્ય છે કે તેમને પગલે ચાલે. ઇકરમા બિન અબ્બી જલ્લ, ખાલિદની આ વાતો સાંભળી ગભરાયો અને કહેવા લાગ્યો; હે ખાલિદ ! તું અધર્મી બની ગયો છે. ખાલિદે કહ્યું કે; હું અધર્મી તો નથી થયો, જલ્દે ઇસ્લામ કબુલ કરીને ધર્મિષ્ઠ બની ગયો છું. અબુ સુફ્યાને જે મક્કાનો રમ્મસ હતો-જ્યારે આ વાત સાંભળી તો, ખાલિદ અને ઇકરમાને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે મહેં સાંભળ્યું છે કે તુ ઇસ્લામ ધર્મ સ્વીકારી લીધો છે. અને મુહમ્મદને મદદ મોકલે છે. ખાલિદે કહ્યું કે જો મહેં એમ કયું છે તો, મહેને તેમનાથી ખાનદાની રીસતો છે. આ સાંભળીને અબુ સુફ્યાને, ખાલિદ ઉપર કતલ કરવાના ઇરાદે ધસ્યો. પરંતુ, ઇકરમા વચમાં આવી ગયો અને ધમકાવીને કહ્યું કે હે અબુ સુફ્યાન ! ખજરદાર ! ત્હારી જગ્યા ઉપરજ રહેજે. ખુદાના સમ, મહેને ખીક છે કે ત્હારી આ હરકતથી મહેને ગુસ્સો આવી જાય અને હું પણ ખાલિદના ધર્મને સ્વીકારી લઉં. શું તમે ખાલિદને આ વાત માટે કતલ કરો છો કે તેણે પોતાના મત મુજબ કામ કયું છે, જો કે કુરચશ પોત પોતાના મત માટે સ્વતંત્ર છે. કોઈના બધન કર્તા કે કચદી નથી. એવીજ રીતે ખાલિદ પણ પોતે સ્વતંત્ર છે. વલ્લાહ, મહેને ભય છે કે, આ વર્ષ વીતવા પણ પામશે નહિ કે સધળા મકકાવાસીઓ તેનું અનુકરણ કરશે. ઇકરમાની આ કોધિત પરંતુ જાદુ ભરી પક્ષ કરતી તકરીરે અબુ સુફ્યાનને ઠંડો કરી દીધો અને વાત હતી ન હતી કરી દીધી. એ પછી ખાલિદે નિર્ભય અને નિડરપણે ઇસ્લામની સત્યતા ઉપર બાપણ કરવાનું શરૂ કરી દીધું. કોઈની હિમ્મત નહિ પડી કે આ સત્ય ઘેઝા સિંહને ટોકે કે રોકે. જ્યારે ખાલિદે પોતાના ઉપદેશ અને નસીહતોને મુશરિકામાં નિરચક જોયું ત્યારે, પોતાના મિત્ર ઉસમાન બિન તલહા અબ્દરીને સાથે લઇને મદીના રવાના થયા. માર્ગમાં અમર બિન આસ, ખાલિદનો પુગણો મિત્ર મળ્યો, જે ઇસ્લામના આકર્ષણથી ખેંચાઇને, ઇસ્લામથી પાવન થવાને મદીને જમ્મ રહ્યો હતો. જ્યારે આ ત્રણે શખ્સ મદીને પહોંચ્યા તો, આં હઝરત (સક્ક૦) તેમના

આવનાથી ધણી ખુશ થયા અને ફરમાવ્યા કે મકકાયે પોતાના જીવરના કટકા અમારે ત્યાં મોકલી દીધા છે. પરંતુ આ બધામાં, આપને ખાસિદ ખિન વલીદ (રદી૦) ને જોઇ, ધણી ખુશ થયા. કેમકે આપ ફરમાવ્યા કરતા હતા કે જો ખાસિદ ઇસ્લામ સ્વીકારી, પોતાની શુરવીરતા અને બહાદુરી, ઇસ્લામને સગળ બનાવવા માટે ખર્ચ કરે તો સાઈ થાય, અને થયું પણ એમજ કે તેઓ ઇસ્લામથી પાવન થયા અને તેમનાથી ઇસ્લામને સશક્તિ પણ પ્રાપ્ત થઇ.

હઝરત ખાસિદ (રદી૦) જ્યારે મદીના પહોંચ્યા, અને વસ્ત્રો બદલ્યા પછી આં હઝરતની ખિદમતમાં હાજર થયા. અને સલામ કર્યા પછી મહેતા સાહે બોલ્યા:-

અશાહદો અલ્લાહલાહા મલ્લિલ્લાહો વ અન્નકા રસુલુલ્લાહો.

અર્થાત:-હું સાક્ષી પુરૂં છું કે અલ્લાહના સિવાય કોઇ પૂજ્યપાદ નથી અને આપ તેના રસુલ છો. ”

આં હઝરત (સલ૦) એ ફરમાવ્યું:-

અલ્લુમ્મે લિલ્લાહિલ્લહી હદાકા લિલ-ઇસ્લામે.

અર્થાત:-“દરેક જાતની હમ્દ (તબરીક) તે ખુદાનેજ પાત્ર છે, જેણે તમને ઇસ્લામની હિદાયત આપી. ” અને પછી ફરમાવ્યા: “મહને આશા હતી કે તમે ઇસ્લામથી પાવન થશો. કેમકે તમે ખુશ્ધિ-અલ્લાહરોથી સુસન્ન છો. ” ખાસિદ (રદી૦) એ અર્જ કરી કે: “મહેં જનાબની ધણી વિરૂધતા કરી છે. દુઆ ફરમાવો કે મહારા પાછલા પાપોમાંથી મહને મુક્તિ મળે. ” આં હઝરત (સલ૦) એ દુઆ કીધી, આ બનાવ સન ૭ હિજરીના છે.

સિપહસાલારી અને વિન્ય માળાઓ.

મુત'હની લડાઇ.

હઝરત ખાસિદ (રદી૦) ને ઇસ્લામ અંગીકાર કરવાને હજી બે માસ પણ પુરા ન થયા હતા કે ઇસ્લામી લશ્કરને મુત'હ જવું પડ્યું, જ્યાંના હકિમ શુરહુબીલ-જે કયસરે રમના તરફથી રાજ્યધિકારી હતો-આં હઝરત (સલ૦) ના એલચી હારિસ ખિન ઉમરને મારી નાંખ્યો હતો. કેમકે

એલચીની કલક કોઇ કાનું અને ધર્મમાં જામજ નથી અને આ બનાવ બનવાના કારણે હવે પછીની રાજ્ય વ્યવસ્થામાં ખસલ પાડવાનો ભય હતો, એ માટે આં હઝરત (સલ્) એ ત્રણ હઝાર સહાબીની ફવજ, ઝયદ ખિન હારિસાની સરદારી હેઠળ “મુત’હ” રવાના કરી અને ફરમાવ્યું કે: જો ઝયદ શહીદ થઇ જાય તો, લશકરના સરદાર જઅમ્ફર ખિન અબી તાલિખ થાય અને જો જઅમ્ફર પણ શહીદ થઇ જાય તો, લશકરના અફસર અમ્મદુલ્લાહ ખિન રવાહા થાય અને જો તેઓ પણ શહીદ થઇ જાય તો, પછી જોને મુસલમાનો પસંદ કરે, તેને અમીરે લશકર બનાવી લે.

જ્યારે મુસલમાનોનું વિજેતા લશકર મુત’હ પહોંચ્યું અને લડાઇ શરૂ થઇ તો, ઝયદ ખિન હારિસાએ લશકરને હારખંધ ગોઠવ્યું. પછી મયદાનમાં નીકળ્યા અને શુરવીરતા તેમજ અશ્વસવારીની કળાની સાથે મોખરે રહી ઉપરા સાપરી હુમલા કરવા લાગ્યા. પરંતુ મસાઇ લશકરની શુશિક્ષા અને ધનુષ્ય-વિદ્યાએ તેમને કોઇ ફાયદો ઉપાડવા દીધો નહિ અને અખમેથી ઝયદ (રદી૦) નું શરીર ચાલણી બની ગયું. બેલાન થકને ઘોડા ઉપર તુંડી પડ્યા અને તેની સાથેજ જન્નત તરફ પ્રયાણ કરી ગયા. તેમના પછી જઅમ્ફર ખિન અબી તાલિખે ફવજની કમાન હાથમાં લીધી અને પોતાની યુદ્ધ કળા તેમજ બહાદુરીથી મસાઇએને છકક કરી દીધા. પરંતુ આ તે તેઓ પણ શહીદ થઇ ગયા. કહેવાય છે કે તેમની લાશ ઉપર પચાસ અખમ ગળુવામાં આવ્યા હતા. અમ્મદુલ્લાહ ખિન રવાહાએ જ્યારે જઅમ્ફર (રદી૦) ની શહાદતની ખબર સાંભળી તો, તે વેળા તેઓ જગવા બેઠા હતા અને મ્હોંડામાં લુકમે મુક્યો હતો કે, આ ખબર સાંભળવાના સાથેજ તેને મોઢાંમાંથી કાઢીને તરતજ ફેંકી દીધો અને અપટથી ઘોડા ઉપર સવાર થઇ, અન્નમ (ધવજો) હાથમાં લઇ, દુશમનના લશકર ઉપર હુમલો કરી દીધો. અનેક બહાદુરોને તલવારનું પાણી દેખાડી, આંતે પોતે પણ શહીદ થઇ ગયા. તેમની શહાદત પછી સામિત અ-સારીએ તરતજ ખવજ ઉપાડી લીધી અને પોતાના બહાદુરી બર્યા હુમલાથી દુશમનોને આગળ વધવા દીધા નહિ. મુસલમાનોને સંબોધીને બોલ્યા કે: જલદીથી તમારો અમીર ચુડી કાઢો. લોકોએ હઝરત ખાલિદ ખિન વલીદ (રદી૦) ને કે જેમની બહાદુરીનો સિક્કો હૃદયો ઉપર બેસી ગયો હતો. પોતાના અમીર તરીકે ચુડી લીધા. તેમણે પ્રથમે તો, ઇનકાર કર્યો. પછી બધાના કહેવાથી

ખુદાનું નામ લખને અલ્લમ હાથમાં લખ લીધો. આ તેમની સર્વ કરતાં પહેલીજ ઇસ્લામી અફસરી હતી અને આ અફસરી એવા કઠીન અને મુશ્કિલ પ્રસંગે મળી હતી કે જ્યારે થોડા ઇસ્લામી સરદારોની ઉપરા સાપરી શહાદત અને ઇસાઈઓની અડગતા, અચળતાથી મુસલમાનો દિમ્મત દારી જવાની અણી ઉપર હતા.

હે ખુદા ! આજે પણ કોઈ ખાલિદને પયદા કર કે મુસલમાનોના આ કઠિન અને મુશ્કિલ સમયમાં કે જ્યારે તેઓ ચારે તરફથી દુશ્મનોના ઘેરામાં ફસાઈ ગયા છે, સરદારી હાથમાં લખને, એમનું ખુદા ચાહનારાઓથી દેશ અને કવમને બચાવે. આમીન સુમ્મા આમીન.

મુસલમાનો દિમ્મત દારી ગયા હતા અને નજીક હતું કે ભાગી નીકળે. પરંતુ ખાલિદની જોશીલી તકરીરે-ભાષણો મયદાનમાંથી તેમના પગ ડગમગવા દીધા નહિ. બધાએ મળીને એક સામટો હુમલો કરી દીધો અને બહુ ધમસાણુની લડાઈ થઈ. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) પોતાની ફવજને સંભાળતા, દુશ્મનોને સંહારતા, સિંહની પેઠે ત્રાડ પાડી, જે તરફ હુમલો કરતા હતા, દારોની હારો ઉલટાવી દેતા હતા. ઇસાઈઓએ ધણીજ મક્ક-મતારી મુકાબિલો કર્યો અને બહાદુરીની સાથે લડ્યા પરંતુ, હઝરત ખાલિદ ખિન વલીદ (રદી૦) ની બહાદુરી અને શૈયરતાને સામનો કરી શક્યા નહિ અને તેમની કવાયદ કંઈ પણ કામ લાગી નહિ કહેવાય છે કે તે દિને હઝરત ખાલિદના હાથમાં નવ તલવારો તુટી હતી.

ખીમ્મ દિવસે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) પોતાના લશ્કરને ચોકાણુ-કારમાં ઉભું કર્યું કે, જે આજકાલ એક જંગી અથવા લડાયક કાનુન કહેવાય છે. જ્યારે લડાઈ શરૂ થઈ ત્યારે, શત્રુ દળે અનેક વખત આ અડગ સૈનીક કિલ્લાને વીખેરવાની કોશિશ કરી પરંતુ તે મ્હોટા નુકસાન સાથે પાછળજ હઠતા રહ્યા. જ્યારે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ જોયું કે હવે દુશ્મન ઉપરા સાપરી હુમલાથી થાકી ગયા છે ત્યારે, એક સામટો એવો વેગપુર્વક ભેગા બળે હુમલો કર્યો કે દુશ્મનોના પગ ઉખડી ગયા, અને મુસલમાનોએ દુર સુધી તેમને ખીછા કર્યો.

“સયપ્રહ્લાહ” નો માન્ય લક્ષ્ય.

લગાઈના પ્રસંગે આં હઝરત (સલ૦) મસ્જિદે નજવીમાં ગિરાજેલા હતા કે એકાએક આપે ફરમાવ્યું: ઝયદ શહીદ થઇ ગયા. અને પછી જમ્મફૂર અને અબ્દુલ્લાહની શહાદતની ખબર આપી. એ પછી આપ ફરમાવ્યા કે હવે લશકરની અફસરી અહલાહની એક તલવારે હાથમાં લીધી છે. અને તેનાજ હાથ ઉપર અલ્લાહે મુસલમાનોને ફતહ આપી છે.

કાફિરોનું વચન ભંગ અને મક્કાની ફતહ.

મક્કા ફતેહ કરવાની શરૂઆત એમ થઇ કે હુદયખીયામાં જે સુલહ થઇ હતી, તેમાં એક શર્ત આ પણ હતી કે: અરબ કખીલાઓમાં જે મુસ્લિમો તે, કુરયશનો સાથ આપે, અને જે ચાહે તે, ઇસ્લામના શાંત જાંચડામાં આવી શકે. એ ઉપરથી ખુઝાઆ નામક કખીલાએ આં હઝરત (સલ૦) નો, અને ખનુ ખકરના ખાનદાને કુરયશનો સાથ આપ્યો આ જન્ને કખીલાઓમાં લાંબા કાળથી શત્રુવટ હતી અને ઘણી લડાઇયો થઇ ચુકી હતી. લડાઇનો તિલતિલો ચાલુ હતો કે હુદયખીયાની સુલહ સ્થાપિત થઇ. અને ઉક્ત શર્તને અંગે જન્ને કખીલાએ લડાઇ બંધ કરી. પરંતુ થોડાજ દિન બાદ ખનુ ખકરે વચન ભંગ કર્યું અને કુરયશે તેમની મદદ કરી. અહિં સુન્ની કે ખુઝાઆએ હરમમાં જમને રક્ષણ મેળવ્યું, પરંતુ ત્યાં પણ તેમને રક્ષણ મળ્યું નહિ. ખુઝાઆએ જમને આં હઝરત (સલ૦) ની પાસે ફરીયાદ કરી અમુ સુફ્યાનને જ્યારે ખબર પડી તો, તે એના બંદોગસ્તના માટે મદીનએ મુતવ્વરા પહોંચ્યો. અને આં હઝરત (સલ૦) ની સેવામાં હાજર થઇને, કુરયશની તરફથી સુલહની નવી યોજના રજુ કરી. આં હઝરત (સલ૦) એ કંઈ જવાબ દીધો નહિ. તેઓ ઉડીને હઝરત અબુબકર (રદી૦) અને તે પછી હઝરત ઉમર (રદી૦) ની પાસે ગયા અને કહ્યું કે: આ માગલાને પટાવી દો. પરંતુ હઝરત ઉમર (રદી૦) એ સખતીની સાથે જવાબ આપ્યો જેની તેઓ ગિલકુલ્લ ગિરાશ થઇને મક્કા પાછા ચાલ્યા ગયા.

આં હઝરત (સલ૦) એ મક્કાની તખયારીઓ આરંભી દીધી. અને સન ૮ હીજરીના રમઝાન માસમાં દસ હઝાર માણસોની સાથે મદીનએ

મુનવરાથી નીકળ્યા. મરજેહરાન નામક રથાને આઠ્યા તો, હઝરત અબ્બાસ, આં હઝરત (સલ૦) ના ખચ્ચર ઉપર સવાર થઇને મકકાની તરફ ચાલ્યા. માર્ગમાં અબ્બુ સુફ્યાન જે સ્થિતિ જાણવા માટે મકકાથી નીકળ્યા હતા. તે હઝરત અબ્બાસને મળ્યા ત્યારે હઝરત અબ્બાસે તેને કહ્યું કે: “આવ, હું તને રસુલુલ્લાહ (સલ૦) પાસેથી અમાન અપાવી દઉં, નહિં તો, આજે તારી ખચર નથી.” અબ્બુ સુફ્યાને મનીમત સમજ્યુ અને હઝરત અબ્બાસની સાથે થઇ ગયા. અને રસુલુલ્લાહ (સલ૦) ની સેવામાં હાજર થઇને, ઇસ્લામથી પાવન થઇ ગયા. ત્યારે હઝરત અબ્બાસ (રદી૦) એ ઇસ્લામી લશ્કરની શાનો શવકત દેખાડવા માટે એક ઉંચી જગ્યા ઉપર લઇ જઇને ઉભા કરી દીધા. સર્વ કરતાં પહેલાં ઇસ્લામી લશ્કરના (દરાવલ) આગળ ચાલતા લશ્કરના અફસર હઝરત ખાલિદ (રદી૦) બની સલીમતા એક હાજર સવારોને લઇને ગુઝર્યા અને બધાએ મળીને અટકાવે. અકબરના ત્રણ અવાઝે કર્યા, જેનાથી આખુ રણ ગુંજી ગયું. અબ્બુ સુફ્યાનનું હૃદય આ અવાજ સાંભળીને કંપી ઉઠ્યું. એ પછી બીજી ફવજે ગુઝરી. મકકાની નજદીક પહોંચીને આં હઝરત (સલ૦) એ લશ્કરના ત્રણ ભાગ કર્યા. એક ભાગ ડુબયર બિન અવામની સરદારી હેઠળ આપીને, હુકમ કર્યો કે ઉપરના માર્ગે થઇને, હજુનમાં તંબુ નાંખો. અને બીજા ભાગનો અબ્બુ ઉબયદાહ બિન જર્હાહને સરદાર બનાવીને કુરયશના શાંતવન માટે રવાના કર્યા. ત્રીજો ભાગ હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની આગેવાની હેઠળ આપીને ફરમાવ્યું કે ડાબી બાજુના માર્ગથી થઇને છેવટની છેલ્લી વસ્તીમાં મુહમ્મદી ધ્વજ ફરકાવી દો અને એની સાથે દરેકને લડાઇમાં પહેલ નહિ કરવાની સખત તાકીદ કરી.

દરેક સરદાર પોત પોતાની ડયુટી ઉપર રવાના થયા પરંતુ હઝરત ખાલિદ સર્વ કરતાં આગળ વધી ગયા. મુસ્રિકોને સર્વથી વધારે તેમનોજ ભય હતો. એ માટે પોતાનું સઘળું બળ તેમના મુકાબલામાં ખર્ચ કર્યું અને કુરયશના સરદારો જેમકે સફવાન બિન ઉમયા, ઇકરમા બિન અબ્બ જહલ વગેરેએ બીજા કબીલાઓની મદદથી જાન તોડીને મુકાબલો કર્યો અને બહાદુરી સાથે લડ્યા પરંતુ, હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ના મુકાબલાની રહામે ટકી શક્યા નહિ અને હઝરત ખાલિદ તેમને મરજેહ દરામ

સુધી દયાવતા ચાલ્યા ગયા. અંતે મુશરિકો નહાસી છુટ્યા અને હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને ફતહ નસીબ થઇ.

આં હઝરત (સલ૦) ધણાજ નમ્ર હૃદયી અને દયાળુ હતા તેથી ખુનરેઝી તથા કાપકાપી પસંદ નહિ કરતા હતા. એ માટે આપ (સલ૦) એ એક માણસની ઝખ્ખાની ખાલિદને કહેવડાવી મોકલ્યું કે:

ઇર્ફાઅ અનહોમુસ્સયફ.

અર્થાત: “હવે તેમને કતલ નહિ કરો.” પરંતુ કહેવાવાળાએ ભુલથી:

દઅ ફી હેમુસ્સયફ.

અર્થાત: “કતલ ચાલુ રાખો.” જેના આધારે ૭૦ માણસ મકકાનાં મુશરીકોના કતલ થઇ ગયા અને આં હઝરત (સલ૦) એ જે ઉદ્દતની લડાઇમાં હમઝા (રદી૦) ના શહીદ થવાપર દુરમાવ્યા હતા કે તેમના બદલામાં ૭૦ મુશરિકોના શખ્સોને કતલ ફરીશ. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની તત્તવારે તેને સત્ય કરી દેખાડ્યું. કેટલાક લોકો કહે છે કે એનાથી ખાલિદની નાફરમાની સાબિત થાય છે. કેમકે આં હઝરત (સલ૦) ને મનાઇ હુકમ છતાં, તેમણે મુશરિકોના ૭૦ જણોને કતલ કરી દીધા. પરંતુ આ તેમની કુખુધ્ધી છે. કેમકે પ્રથમ તો, સંદેશોજ તેમને ઉલટો મળ્યો હતો. અને જે માની લેવામાં આવે તો, આં હઝરત (સલ૦) નુ તે બદલ કંઈ પશુ નહિ કહેવું. ખાલિદ (રદી૦) ના ગયાવ અને મુકિત માટે પુરતો સુખુત છે.

મકકાની ફતહ પછી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને ઉઝઝા નામક ખુતની મુર્તિને તોડી નાખી, નાખુદ કરવાને માટે નખલાની તરફ રવાના કરવામાં આવ્યા. જે મુર્તિને હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ તોડી ફેડી હતી ન હતી કરી દીધું.

બની જઝીમાનું કતલ.

ફતહ મકકા પછી આં હઝરત (સલ૦) એ ખાલિદ (રદી૦) ને સાતસો સવાર આપી, બની જઝીમાની સમજવટ અને ચેતવણી માટે અખરક રથાને રવાના કર્યા. આ કવમ ઇસ્લામની વિરૂધતા માટે મશહુર હતી અને એ માટે આં હઝરત (સલ૦) એ તેમની તરફ ખાલિદ (રદી૦)

ને રવાના કર્યા હતા. હજરત ખાલિદે રહવારમાં તેમને પકડી પાડ્યા. તેઓ હથયાર ખાંધી લડવા માટે તૃપ્યાર થઇ ગયા. વાકિદી લખે છે કે જ્યારે તે લોકોએ હજરત ખાલિદ (રદી૦) ને જોયા તો, રક્ષણ લેવા માટે પર્વત ઉપર ચઢી ગયા. ખાલિદે તેમને ધર્મ વીધે સવાલ કર્યો. તેમણે જવાબ દીધો કે અમે મુસલમાન છીએ અને આજે રાત્રે અમે ઇસ્લામ સ્વીકાર્યો છે. ખાલિદે કહ્યું: જો તમે મુસલમાન છો તો, હથયાર નાખી દો. તેમણે તેમ કયું. આ ઉપરથી ખાલિદે તેમના કતલનો હુકમ આપી દીધો, જેથી તે બધાઓને કતલ કરી દેવામાં આવ્યા. જ્યારે આ હજરત (સલ૦) એ આ ખતર સાંભળી તો, આપને સખ્તાઘાત થયો અને ખાલિદ (રદી૦) ને બારે ઠપકો આપ્યો. હજરત ખાલિદ (રદી૦) એ અઝ્ઝ' કરી કે: મહં તેમને આ આવત પ્રમાણે કતલ કર્યા છે:

કાતેલુ હુમ યુઅઝઝેખોહોમુક્લાહો ખેઅયદીહીમ વ

યુખઝેહિમવ યનસુરકુમ અલયહિમ વ યશદે

સોદુરા કવમિમ મો-મનીન.

અર્થાત: “તેમનાથી લડો અસ્લાહ, તેમને અઝાબ કરશે અને રૂસવા કરશે અને તમને તેઓ ઉપર ફતહ આપશે. અને મોમિનીનાના દિલોને શાંતતા અને સંતુષ્ટતા આપશે.” અને ખુદાએ તઆલા જાણે છે કે હું બેશક, મોમિનીનોમાનો છું. અને આ કવમે મદારથી દગો રમયો હતા. માટે ખુદાએ તઆલાએ તેમના તરફથી મદારા હદયને નિર્ભય અને સંતોષિત બનાવ્યો.

કેટલાક ઇતિહાસકારો લખે છે કે. જ્યારે હજરત ખાલિદ (રદી૦) એ તેમને ઇસ્લામની દબ્બત આપી તો, તેમણે સ્પષ્ટ કહી દીધું કે: સખાના: સખાના: જેનો સામાન્ય અર્થ આ થાય છે કે અમે સાળી એટલે અધર્મી બની ગયા છીએ અથવા અમે ધર્મ જાદલી લીધો છે. એ માટે હજરત ખાલિદે તેમને કતલ કરી દીધા અને કેટલાકોને કબદ કરી લીધા. કેટલાકો કહે છે કે: સખાનાથી તેમનો હેતુ “અસલમના” હતો, કેમકે અરબના મુશરિકો કટાક્ષ રૂપે મુસલમાનોને સાળી પશુ કહ્યા કરતા હતા. જો કંઈ હોય, પરંતુ જો હજરત ખાલિદથી ભૂલ પશુ થઇ હોય તો, તે સુનિષ્ઠામય હતી, જે માટે તેઓ પકડને પાત્ર નથી.

હોનયનની લડાઈ.

મકકાની ફતહ પછીજ હુવા ખરલામની તરફની ને દુશમનીની નઝરથી ઝનનું યુધ્ધ થયું. જે ગઝવએ હોનયનના નામથી પ્રખ્યાત છે. હોનયન, અર્ફાતના પર્વત પાછળ એક ખીણનું નામ છે, જે મકકાથી દસ માઇલ છે અને હવા ઝન અરબના એક પ્રખ્યાત અને માનનીય કબીલો હતો. આ લોક આરબથીજ જોતા આવતા હતા. આં દઝરત (સલૅ) જ્યારે મકકાની ફતહના ખરાદે ગદીનાથી નીકળ્યા ત્યારે, એ લોકો ધારી બેઠા હતા કે અમારી ઉપર હુમલો થશે. જેથી કરીને તે લોકોએ તેજ વેળાથી તખ્યારી કરવાની શરૂઆત કરી દીધી અને જ્યારે આ ખખર પહોંચી કે આં દઝરત મકકા પહોંચ્યા તો, મકકા ઉપર હુમલો કરવાની નિષ્ઠાએ મ્હોટા સર સામાન સાથે રવાના થઇને હોનયનમાં પડાવ નાખ્યો. આં દઝરત (સલૅ) એ આ ખખર સાંભળી તો, બાર દઝારના સમુદ્ધ સાથે મકકા શરીફથી રવાના થયા. મુશરિકાના લશકરની લગભગ ત્રીસ દઝારની સખ્યા હતી અને ખરલામી ફવજના સિપેદસાલાર પ્રથમની પેઠે દઝરત ખાલિદ (રદીૅ) હતા. અને દુશમનોની ફવજના અફસર માલીક ખીન અવફ હતો જે એક નાગાકિત સવાર હતો. જ્યારે બન્ને લશકર રદામ રદામે ગોઠવાયા તો મુસલમાનોએ પહેલા હુમલામાં હવા ઝનને ભગાડી દીધો. પરંતુ, જ્યારે મુસલમાનો ગનીમત લુટવામાં ગુંથાયા તો, હવા ઝને ફરી હુમલો કર્યો અને એટલી બાણુ વૃષ્ટિ કરી કે મુસલમાનોમાં હલચલ પડી ગઇ અને બાર દઝાર બાણુસોમાંથી માત્ર થોડાજ ગણુત્રીના બાણુસો સિવાય, બાકીના બધાના પગ ઉખડી ગયા પરંતુ લડાઇની સુરત બગડી અને તરતજ સુધારા પર આવવાની સાથેજ મુસલમાનોને ફતહ મળી અને હવા ઝનના છ દઝાર બાણુસો કપદ પકડાયા.

તાયફની લડાઈ.

હોનયનની લડાઈ પછી આં દઝરત (સલૅ) એ તાયફનો ખરાદો કર્યો, જેના મઝબુત કિલ્લામાં બની સડાફ સુરક્ષિત હતા. લશકરના સિપેદસાલાર દઝરત ખાલિદ (રદીૅ) નીમાયા. સાધારણ લડાઈ પછી તેઓ ફરી કિલ્લામાં ભરાઇ ગયા. મુસલમાનોએ કિલ્લાને ઘેરી લીધો પરંતુ, દઝરત સિદદીકે અકખર (રદીૅ) ની સલાહથી આં દઝરત (સલૅ) પાછા ફર્યા અને આવતે વર્ષે તે લોકો પોતાની મેજે મુસલમાન થઇ ગયા.

તપૂકની લડાઈ.

હિજરી સન ૬ માં આ ખજર મશહુર થઈ કે કયસરે રૂમ આરબ ઉપર હુમલો કરવાની તખયારીઓ કરી રહ્યો છે. આં હઝરત (સલ૦) એ આ ખજર સાંભળીને સહાબાને તખયારીનો હુકમ આપ્યો અને આ પ્રસંગ ખહુજ તંગી અને નાણાં ભીડનો હતો, તેથી લોકોને માલ અને ધનથી મદદ કરવાને ઉત્તેજ્યા. જેથી કરીને અનેક સહાબાએ મ્હોટી મ્હોટી રકમો ભેટ ધરી અને શસ્ત્રો અને રસદની સામગ્રી પુરતા જથ્થામાં ભેગી થઈ ગઈ. તે પછી ત્રીસ હઝારતું લશકર લઈ આં હઝરત (સલ૦) મદીનાથી રવાના થયા. પરંતુ તપૂક મુકામે પહોંચીને જણાવું કે તે ખજર ખોટી હતી. આં હઝરત (સલ૦) કેટલાક દિવસ ત્યાં થોભીને, પાછા ફર્યા.

દવમતુલ જન્દલનું યુદ્ધ.

આ એક ધસાઈ રાજ્ય હતું. અહિંના હાકિમને અક્રીદર કહેતા હતા. આ શખ્સ મુસલમાનોને સખ્ત તકલીફો આપતો હતો અને તેમની વિરૂધ્ધ કાવત્રાં રચ્યા કરતો હતો. આ રાજ્ય તપૂકની નજદીક હતું, એ માટે, જ્યારે આં હઝરત (સલ૦) તપૂક રથાને ઉતર્યા હતા ત્યારે, આપે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને ૪૨૦ સવાર આપીને આ રાજ્ય તરફ રવાના કર્યા કે જેથી આ ફસાદનો ખાતિમો થઈ જાય. જ્યારે ખાલિદ (રદી૦) કિલ્લાની નજદીક પહોંચ્યા ત્યારે, અક્રીદર પૌતાની સ્ત્રી સાથે શરાબખોરીમાં મશગુલ હતો. તેને તેના અનુચરોએ ખજર આપી કે એક નીલ ગાય (જંગલી લીલા રંગની ગાય) ડાલ્યા નીચે આવેલી છે. તે સાંભળતાજ એકદમ હથયાર ખાંધી નીચે આવી લાગ્યો. અને પોતાના ભાઈ દુરસાન ને થોડા સવારો સાથે લઈ લીધો. ચાંદની રાત હતી અને હઝરત ખાલિદ (રદી૦) કિલ્લાની આસપાસ ચક્રકર લગાવી રહ્યા હતા. અક્રીદરને તો તેઓ લડ્યા વિના કપદ કરી લીધો પરંતુ, તેનો ભાઈ દુરસાન લડવા માટે તકયાર થઈ ગયો. જે હઝરત ખાલિદની શમશીરથી બચી શક્યો નહિ અને કતલ થઈ ગયો અને તેના ખીન્ન બધા સાથી કિલ્લામાં ભાગી ગયા. અક્રીદરનો એક ખીન્નો ભાઈ હતો, જેનું નામ મસાદ હતું. તે પશુ લડવા તકયાર થયો

પરંતુ તંગ આવીને કિલ્લો તેમને સોંપી દીધો. હજરત ખાલિદ (રદી૦) એ આઠસો ઘોડા અને ચારસો નેઝા (ભાલા) લઇને, અક્રીદરને ત્યાંને પહેલાંની જેમ હાકિમ નેમી દીધો. અને પાછા ફરતી વેળા જન્ને લાઇઓને રસુલે ખુદાની સેવામાં લાવીને હાજર કર્યા અને જન્ને લાઇ મુસલમાન થઇ ગયા.

ઇસ્લામ પ્રચારક તરીકે હજરત ખાલિદ (રદી૦) ની નીમણુંક.

હિજરીના દસમા વર્ષે જ્યારે આં હજરત (સલ૦) ને મુશરિકોની લડાઇથી પુરસત મળી અને દરેક ઠેકાણે શાંતિ પ્રસરી ગઇ તો, આપ (સલ૦) એ પોતાના સલાવાઓને ઇસ્લામના પ્રચાર માટે અરખના જુદા જુદા કાળીલાઓની તરફ રવાના કર્યા, જેમાં હજરત ખાલિદ (રદી) ને આપ (સલ૦) એ જાની દારિસ જિન કઅબની હિદાયત માટે રવાના ફરમાવ્યા અને આ પણ કહી દીધું કે તેઓ ઇસ્લામ કબુલ કરી લે તો, તેઓમાં રહીને તેમને કુરઆન અને સુન્નતનું શિક્ષણ આપવું. હજરત ખાલિદ (રદી૦) નખીયે પાકનો હુકમ થતાંજ તેમની તરફ રવાના થઇ ગયા અને ત્યાં જઇને, તેમને શરીઅતનું શિક્ષણ આપતા રહ્યા. પછી થોડાક તેઓ-માંથી સાથે લઇને, રસુલે ખુદા (સલ૦) ની સેવામાં હાજર થયા, જેઓ આં હજરત (સલ૦) ની જિયારતનું માન મેળવીને પાછા ચાલી ગયા. આં હજરત (સલ૦) એ કયસ જિન હસીનને, તેમના સરદાર મુકરર ફરમાવ્યા, જે તેમનીજ કવમના હતા તદુલ્લિપરાંત યગનના ખીજા અનેક લોક હજરત ખાલિદના હાથ ઉપર મમાન લાવ્યા. એ પછી આં હજરત (સલ૦) એ ખાલિદ (રદી૦) ને જાની મુસ્તલિકની તરફ રવાના કર્યા, જેમની તરફ પ્રથમે વહીદ જિન અકબા ઉમવીને મોકલવામાં આવ્યા હતા. જે તે કવમને દુશમન સમજી પાછા ચાલી આવ્યા હતા. અને તેમની દુશમનીની ખબર આં હજરત (સલ૦) ને આપી હતી. જ્યારે હજરત ખાલિદ ત્યાં પહોંચ્યા તો, જાણાયું કે તેઓ પાકા મુસલમાન છે. આ ઉપરથી આં હજરત (સલ૦) એ ખાલિદ (રદી૦) ને શાખાશી આપી અને વહીદને ઠપકો દીધો.

હઝરત ખાલીદ (રદી૦) અરબના મુરતદો

માટે ચુંટાયા.

આં હઝરત (સલ૦) ના વફાતની ખગર સાંભળી, અરબમાં એક દસયલ મચી ગઇ હતી. મુસયલેમા કઝઝાળ અને તલયહા બિન ખુવયલીદ અસદી તો, આં હઝરત (સલ૦) ના જીવતાં જીવતજ નુખુવતનો દા'વો કરી બેઠા હતા. હવે આપ (સલ૦) ના સ્વર્ગવાસી થવાથી ખીજા ધણા નુખુવતના દા'વેદાર ઉભા થઇ ગયા અને અનેક કાચી શ્રદ્ધાવાળા લોકોએ ઝકાત આપવાથી ધન્કાર કરી દીધો. અને નમાઝમાં ઘટાડો કરવાની ઇચ્છા જાહેર કરી. કેટલાક કહેતા કે આં હઝરત (સલ૦) નથી હોત તો, હમેશા જીવતા રહેતે અને કેટલાકોએ આ જાહિર કરી દીધું કે અત્યુથી નુખુવતનો ખાતિમો થઇ ગયો છે. હવે તેમના પછી કોઇની તાબેદારી અનિવાર્ય નથી. સારાંશ કે આવા વીચારો ફેલાવાના કારણે બધા કળીલા મુત'દ અને ખંડેખાર બની ગયા. અને આ વિચારોએ એટલો વેગ પકડ્યો કે મદીનએ મુનવ્વજ સુધમાં એમાં ઘેરાઇ ગયું અને બધા સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) થી ઝકાત અને સલાતની મુઆપીના ખાસ્તગાર થયા પરંતુ, હઝરત અબુઅકર (રદી૦) એ તેમની આ દરખાસ્તનો અસ્વીકાર કર્યો. હઝરત ઉમર (રદી૦) જેના બદાદુરે પાળ પ્રાસંગિક મુશ્કિલો ઉપર નજર કરીને વિરોધીઓની સાથે નમૂતા ધારણ કરવાની સલાહ આપી. પરંતુ હઝરત અબુઅકર (રદી૦) એ કહ્યું:

લવ મનઝીની ઇકાલન લકાતદતોહુમ.

અર્થાત: જો તેઓ મને ઇકાલ એટલે ઉંટ ખાંધવાની રસ્સી સુધમાં નહિ આપશે તો, હું તેઓની સાથે લડીશ.

જયારે મુત'દો એટલે ઇસ્લામથી ફરી ગયેલાઓનું બળ હદ ઉપગ્રાંત વધતું ચાલ્યું તો હઝરત અબુઅકર સિદ્દીક (રદી૦) આતે પોતે મુત'દોના વેગજ ખેરણ માટે તકયાર થઇ ગયા પરંતુ સહાબાઓ તેમને એમ કરવાથી અલગ રહેવાને સુચવ્યું અને કહ્યું કે ખુદા નખાસ્તા, જો તમને કંઈ અકસ્માત નક્યો તો, ઇસ્લામનું બધારણ વીખરી જશે. સારાંશ કે તેમણે આઠ હજાર લશ્કરને અગ્યાર સરદારોમાં વહેંચી દીધું અને તેઓમાંથી, ખાલિદ બિન વલીદ (રદી૦) ને તુલયહા બિન ખુવયલીદ અસદી અને માલિક બિન નુવયરાહ બન્નેને યોગ્ય શિક્ષા કરવા માટે નીમ્યા. અને તાકીદ કરી દીધી કે પ્રથમે તુલયહા અને તેના સાથીઓને ઇસ્લામની દબાવત આપજો. જો તેઓ ન માને તો, પછી તેમની સાથે લડાઇ કરજો.

તુલયહા ઉપર ચઢાઈ.

પ્રથમે ખાસિદ જિન વલીદ (રદી૦) એ તુલયહા જિન ખુવયલીદની તરફ રવાના થયા, જે આં હઝરત સલ૦ ના સ્વર્ગવાસથી લાંબને હમણા સુધી નથી હોવાનો દાવો કરતો હતો. આ શખસ એક તત્વ વિવેચક અને એક છટાદાર બોલનારો હતો એક વેળાનો બનાવ છે કે તે પોતાની કવમ સાથે સફર કરી રહ્યો હતો. માર્ગમાં તેના સાથીઓને ખાસ બહુ લાગી અને પાણી નહતું. લોકો સખત ગભરાયા. તે, આ ખીણથી સારી પેઠે વાકિફ હતો, કહેવા લાગ્યો:

ઘરકળુ અલાલન વ દરેળુ અમ યા લન તજેદુ અલાલન.

અર્થાત: અલાલ ઉપર સવાર થઈને થોડાક માઈલ જાઓ, તમને પાણી મળશે. અને બન્યું પણ એમજ. તેના સાથીઓ આ વાતથી અંગ્રાણ હતા તેથી, તેની આ વાતને અજીબ સમજીને, તેને પવિત્ર શખસ માનવા લાગ્યા. તેણે તેમની નાવાકશિયત-અંગ્રાણપણાથી આ લાલ ઉપાડ્યો કે આં હઝરત (સલ૦) ની વક્ત પછી નુબુવતનો દાવો કરી દીધો અને કહેવા લાગ્યો કે તેઓ જની દાશમના પયગમ્બર હતા અને હું જની અસદનો પયગમ્બર છું. કિયના જિન હિસ્ત ફરાજી, જે પ્રથમે મુસલમાન હતો, મુતદ થઈ જઈને તેની સાથે શામિલ થઈ ગયો અને હવે તેમની એક ખાસ ટોળી બની ગઈ, જેઓ અજ્ઞાન અરબ લોકોને બહેકાવવા લાગ્યા. નમાઝ, રોઝા, ઝકાત વગયરહ, આ બધી વાતો, અરબો માટે નવી નવી હતી કેમકે અનેક રજુવાસીઓ તો, બિલકુલ બેખબર, અધર્મી અને મૂર્તિ પુજક થયા કરતા હતા અને ઉપર જણાવેલા હુકમોથી એક આતની બધી થઈ જતી હતી. બલકે ઝકાતના કારણે માલ પણ ખર્ચ કરવો પડે છે. એ માટે એણે પોતાની સ્વાભાવિકતાથી લોકોના વિચારો પ્રમાણે પ્રથમે તો, નમાઝથી સિજદો ઉઠાવી દીધો અને ઝકાત પણ બંધ કરી દીધી કે એ કાઢવાની કંઈ જરૂરત નથી.

હઝરત ખાસિદ (રદી૦) એ તેના મુકાબિલા માટે સલમા અને અદબ પર્વતોની વચ્ચે પોતાની જાવણી કાયમ ઠીધી અને સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) ની હિદાયત મુજબ પહેલાં તેને ધરલામની દાવત આપી પરંતુ, કંઈ

ફાયદો ઉપાડ્યો નહિ અને એજ સંદેશ પત્રોમાં ત્રણ દીવસ વીતી ગયા અને તુલ્યહાયે લડાઇ માટે લશકરી તખયારીઓ ખુબ કરી ભીધી. પરંતુ અહિં મુસલમાનોને પણ સારી જેવી મદદ મળી ગઇ કે અદી બિન હાતિમે પોતાના કબીલાને નસીહત અને ઉપદેશથી તુલ્યહાને સાથ આપવાથી રોકી દીધા અને બીજાં તેમાંથી ચુંટેલા યુવાનોને ખાસિદ (રદી૦) ની ફવજમાં મોકલી દીધા. અહિં તુલ્યહા પાસે અસદ, ગતફાન, ફઝારા વીગેરે કબીલાઓ એકત્ર થઇ ગયા અને લડાઇ શુરુ થઇ ગઇ. હઝરત ખાસિદ (રદી૦) એ પોતાના લશકરની ગોઠવણી એવી રીતે કરી કે સીધા હાથના લશકર ઉપર, અદી બિન હાતિમને અને ડાબી બાજુ ઝયદુલ ખયલને અને સામે ઝંખરકાનને નીમ્યા અને વચમાં પોતે ઉભા થઇ ગયા. મુતદો જે કે સંખ્યામાં વધારે હતા પરંતુ, અદી, ઝયદુલખયલ અને ખાસ કરીને હઝરત ખાસિદ (રદી૦) ની બહાદુરી, દિલાવરી અને યુધ્ધ કુળા એવી ન હતી કે તેમનાથી વિરોધીઓ ફાવી જાય. હઝરત ખાસિદ (રદી૦) જે તરફ લડાઇનો ઝોર જોતા તે તરફ, વિજળીની પેઠે પહોંચતા અને મુજલદિદીનોને હિમ્મત આપતા અને તેમને લડાઇ માટે પ્રેરતા કહે છે કે આ દિવસે જે તલવારો તેમના હાથમાં તુટી હતી. ઝોાયયના બિન હિસ્ન પણ બહુ શૌર્યતાથી લડ્યો પરંતુ, મુસલમાનોનો ઉભરાતો જોશ અને વધતા કદમ જોઇને તેની હિમ્મતનો અંત આવ્યો અને તેણે તુલ્યહાથી—જે દેખાડવા માટે વલ્લ (મશ્વરવાણી) ની પ્રતિક્ષા કરી રહ્યો હતો—કહ્યું કે કહેા: હવે વલ્લ થાં કહે છે. અહિં તો, સ્થિતિજ ભુદીજ નઝરે દેખાઇ આવે છે. પ્રથમે તો, તુલ્યહા કહેતો રહ્યો કે હજી નથી ઉતરી પરંતુ, તેને જ્યારે પોતાની હારની ખાત્રી થઇ ગઇ તો, કહેવા લાગ્યો કે મૃદને આ વલ્લ આવી છે:

મૃન્ના લકા રજન કરજાહો વ હદીસન લા તનસાહો.

અર્થાત: ત્હારી ઉમ્મીદ તેની ઉમ્મીદ જેવી હશે. અને આ વાત વિસરવા પાત્ર નહિજ હશે."

ઝોાયયનાએ કહ્યું કે નિસદેહ, આજની રસવાઇ અને અપમાન ભરી હાર કદી ભૂલી શકાય, એમ થોડી છે ? ! સારાંશ કે અંતે મુતદોના પગે ઉખડી ગયા અને તલીહા—જે ધરાક અને શામ સુધી વિજયી તરીકે પહોંચવાની આશા રાખી બેઠો હતો—લાચારીયે ગળતા હૃદયે અને રડતી આંખોએ

પોતાની સ્ત્રી સાથે નાસી જઇને શામમાં રક્ષણ મેળવ્યું અને હઝરત ઉમર (રદી૦) ની ખીજાફતના સમયમાં આવીને મુસલમાન થઇ ગયો અને મુસલમાનોની સાથે ધરાનની લડાઇઓમાં ભાગ લઇ અને ઇસ્લામની ખુબ સેવા બજાવી અને આંતે નેહાવન્દની લડાઇમાં શૈયર્તા દેખાડી શહીદ થઇ ગયો. તુલયદાના અનેક સાથી કતલ થઇ ગયા અને કેટલાક નાસી ગયા અને બાકીના ઓગળ્યાના બિન હિસ્તુલ ફઝરી વગેરે કયદ થઇને મદીના મોકલી દેવામાં આવ્યા, જ્યાં સંપૂર્ણ ઉદારતા અને રહમદીલીથી તેમની જાન બચાવી ઉપરાંત તેઓની સાથે ખીજા અનેક ઉપકૃતો કરવામાં આવ્યા અને બંક ઉઠાવવાની ખદલ કંઇ પણ સજા કરવામાં આવી નહિ.

સલમા બિન્ટે માલિકની સાથે લડાઇ.

સલમા બિન્ટે માલિક બિન હોઝયફા બિન બદ્ર બિન ઝફર એક ખુબસુરત અને ચાલાક સ્ત્રી હતી, જે આં હઝરત (સલ૦) ના ઝમાનામાં કયદ થઇને મદીનામાં લાવવામાં આવી હતી અને હઝરત આઠશહ સિદ્દીકાહની સિફારિશથી, ઇસ્લામ સ્વીકારવાના કારણે તેના સર્વ અપરાધોથી આખા વિચારણા કરી લેવામાં આવ્યા હતા. હવે તેણે પણ આ પ્રસંગે બંડવજન ઉચકી, ઇસ્લામથી ફરી ગએલા ટોળાઓની આગેવાની લઇને, તેમને પોતાના વાક્યાતુર્ય અને કળા છળથી ઉશકેરી, તખયાર કર્યા. અહિં સુધી તેના હુકમ નીચે એજ લોકોમાંના લગભગ ૧૦૦૦ થી વધારે માણસો ભેગા થઇ ગયા અને તુલયદાના પરાજય થયેલા માણસો પણ બધા એની પાસે ભેગા થઇ ગયા અને હુબારિખ પાસે તેણે જાવણી નાખી. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ જ્યારે આ સાંભળ્યું તો, તુલયદાના વિજય પછી આ તરફ વળ્યા પરંતુ, આ સ્ત્રી તેથી ઝરાપણ બચીત ન થઇ. બલકે અતિમ શૈયર્તાથી તેમનો મુકાબલો કર્યો. સ્ત્રી હતી સૌંદર્યની દેવી સમાન, તેથી લોકો તેના એક એક આવાજ ઉપર પોતાનું પ્રાણ પાથરવા તખયાર થઇ જતા હતા. ઊંટ ઉપર સવાર થઇને પોતે, તેમને ઉશકેરતી અને લકવાને પ્રેરતી. તેના સાથીઓએ અથવા પ્રેમીઓએ પણ ખુબ ખુબ શૈયર્તા દાખવી અને એકસો શખ્સ ખાસ તેના ઉંટની આસપાસ માર્યા ગયા. આંતે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ના હુકમથી તેના ઉંટના પગ કાપી

નાખવામાં આવ્યા. ઊંટના પડતાંજ, તેપણુ બોંય ઉપર પડી અને કતલ કરી દેવામાં આવી. તેની સાથેજ તેની ફવજ પણ માથા ઉપર પગ મુકીને ન્હાડી અને મુસલમાનોએ, ઇસ્લામ સ્વીકારનારા અથવા ન્હાસી જનારાઓ સિવાય દરેકને યમદારની પાસ આપી દીધી. જેથી કરીને અતરાફમાં એટલે તે તરફના આસપાસમાં મુસલમાનો અને ઇસ્લામનો સંપુર્ણ રોજ અને દાખ બેસી ગયો.

કુરહ બિન હુબયરહ શરણે.

જ્યારે તેની કવમે જોયું કે અલકમદ અને સલમાનુ આ પરિણામ આવ્યું છે કે જીવ સુધ્ધાં બચવા પામ્યું નહિ તો, તેમણે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની પાસે પોતાની મેળે શરણે આવવાનો સંદેશો મોકલાવ્યો. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ વધુ છેડ છાડ કરવાનું મુનાસિબ નહિ ધાર્યું અને તેમની માલ મિલકત તેમજ દેશ હકો તેમના માટેજ રહેવા દીધા. અલ્પતા, જે લોકોએ ઇસ્લામથી મ્હોડું ફેરવી લખ્તને, મુસલમાનોને કતલ કર્યા હતા, તેમને તેમના બદલામાં કતલ કરી દીધા. અને કુરહ બિન હુબયરહ તેમજ ઓમ્મના બિન હિસ્નને મદીનએ મુનવ્વરામાં હઝરત સિદદીકે અકબર (રદી૦) ના દરબારમાં મોકલી દીધા. કેમકે આ બન્ને ઇસ્લામ સ્વીકાર્યા પછી ફરી ગયા હતા અને તેઓ પોતેજ મુત'દ થયા ન હતા બલકે બધા લોકોને બંડખોર અને મુત'દ બનાવી દીધા હતા. જ્યારે આ બન્નેને ખલીફાની રહામે લાવવામાં આવ્યા તો, તેમણે, ફરી ઇસ્લામ સ્વીકારી લીધા પછી, તેમને કહી દીધું કે હવે કામ જાતનો ફસાદ ઉત્પન્ન કરતા નહિ અને તે પછી તેમને છોડી દીધા.

માલિક બિન નોવયરહની કતલ

અને

બેતાહની જીત.

જ્યારે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ મુત'દ થઇ ગયલા બની અસદ વગેરેને શિક્ષાએ પહોંચાડવાથી પુરસદ પામી તો, બની તમીમની તરફ રખ કર્યા. એ લોકો બેતાહ નામક ઇલાકામાં રહેતા હતા અને

મુતંદ થઇને સજાહ બિનતે હારીસ--જે નખી હોવાનો દા'વો કરતી હતી--જમને મળ્યા હતા. તેમનો સરદાર માલિક બિન નોવયરહ હતો, જે આં હઝરત (સલ્હ) ના તરફથી જની તમીમ પાસેથી અઠાત અને સદકાઓ વસુલ કરવા માટે નીમાવ્યો હતો. આં હઝરત (સલ્હ) ના વફાતની ખબર સાંભળીને, સદકાત અને અઠાતનો ભેગો થયેલો માલ પોતાની કવમને પાછો આપી દીધો અને અહિર કરી દીધું કે હવે ખરલામના ભારી બોળથી તમારી ગરદનો સ્વતંત્ર થઇ ગઇ. તેની સ્ત્રીએ આં હઝરત (સલ્હ) ના વફાતની ખુશીમાં મહેંદી લગાડી અને ગીત ગવાડ્યા. સારાંશ કે હઝરત ખાલિદ (રદી) પોતાહ તરફ, માલિક બિન નોવયરહને શિક્ષા કરવાના ધરાદે, કુચ કરી જવાની સંગતિ દર્શાવી; પરંતુ કેટલાક અન્સારોએ એની વિરૂધ્ધતા કરી અને બોલ્યા કે જ્યાં સુધી ખલીફાનો હુકમ ન આવે ત્યાં સુધી, ખુનરેઝી યોગ્ય નથી. પરંતુ હઝરત ખાલિદ (રદી) એ કહ્યું કે હું કવજનો સર્વ સત્તાધિકારી છું અને પ્રસંગને સારી રીતે સમજુ છું, એ માટે તમને મ્હારો હુકમ માનવો જાઇએ. જેથી અન્સારોએ પણ સંમતિ દર્શાવી અને ખાલિદ (રદી) એ તેમને ઘેરી લીધા અને જયારે તેમના આગેવાનોને પકડીને, તેમની પાસે લાવવામાં આવ્યા તો, તેઓમાં માલિક બિન નોવયરહ પણ હતો. વાતચીત દરમ્યાન માલિકે વારંવાર આં હઝરત (સલ્હ) સંબંધી કહ્યું:

યકુલો રજેલોકુમ કઝા વ કઝા.

અર્થાત: “તમારા પુરૂષે એમ કહ્યું છે.” જેથી હઝરત ખાલિદ (રદી) ને ગુસ્સો આવી ગયો અને બોલ્યા: આં હઝરત (સલ્હ) અમારા છે, તમારા નથી? જે તમે “રજેલોકુમ” કહો છો! એ પછી હઝરત ખાલિદ (રદી) એ પોતાના સાથીઓને પુછ્યું કે તમે એ લોકોને અજાન કહેતાં અને નમાઝ પઢતાં જોયું અથવા સાંભળ્યું છે? અબુ ફતાહ અને તેમના કેટલાક સાથીઓએ કહ્યું કે જોયું છે. અને કેટલાકોએ કહ્યું કે નહિ! આ ઉપરથી હઝરત ખાલિદે તેમને કયદ રાખવાનો હુકમ કર્યો અને ઝરાર બિન અઝવરને તેમની દેખરેખ રાખવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું. ડંડીની ઋતુ હતી. જયારે રાત પડી ત્યારે, હઝરત ખાલિદ (રદી) એ મુનાદીથી કહ્યું કે: કહી દો: દાફિઉ અસરાકુમ એટલે કયદીઓને લુગડાં ઓઢાવી દો. ઝરાર બિન અઝવર જની કિનાનામાંના હતા અને તેમની

ભાષામાં આ શબ્દ કત્લના અર્થમાં વપરાતો હતો, એ માટે તેમણે માલિકને કતલ કરી દીધો.

આ બનાવથી અણુ કતાદા અને તેમના સાથીઓને ધણુંજ ખરાબ લાગ્યું. અને તેઓ હઝરત ખાલિદ (રદી૦) થી અલગ થઇ જમીને, મદીના તરફ ચાલી નીકળ્યા. અને આવતાંજ સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) ની પાસે આ બિના સવિસ્તર વર્ણવી, અને હઝરત ખાલિદ (રદી૦)ને એક મુસલમાનને કતલ કરવાનો અપરાધી ઠરાવ્યા. રવઝતુસ્સફા અને તિબરી વગેરેના કતારિ લખ્યું છે કે માલીક બીન નોવયરાની એક સ્ત્રી ઘણી ખુબસુરત હતી, જેને હઝરત ખાલિદ (રદી૦)એ માલિક બિન નોવયરાના કતલ પછી પોતાના નિકાહમાં લઇ લીધી, પરંતુ આ વાત ઇબ્ને અસીર અને ઇબ્ને ખદ્દાદુન વગેરેએ પોતાના ઇતિહાસમાં નથી લખી.

જે હોય તે. પરંતુ જ્યારે આ ઘટના મદીનામાં પહોંચી ત્યારે, હઝરત ઉમર (રદી૦) એ ખાલિદ (રદી૦) ની સખ્ત વિરૂધ્ધતા કરી અને હઝરત અબુઅકર (રદી૦) ને ફરમાવ્યા કે: ખાલિદે એક કલમો પઢનાર ઉપર તલવાર ચલાવી અને તેની સ્ત્રીને પોતાના કળાએ કરી, એ ઇસ્લામના હેતુની વિરૂધ્ધ છે. માટે તેને તરતજ અફસરીથી અલગ કરી દો. પરંતુ હઝરત અબુઅકર (રદી૦) એ તેમને પદબ્રબ્ધ કરવાનો પરવાનો મોકલવાના બદલે, પોતાની રૂચર બોલાવ્યા. ખાલિદ (રદી૦) હઝરત ઉમરની વિરૂધ્ધતાથી વાકિફ થઇ ચુક્યા હતા. હઝરત બિલાલ (રદી૦) ની મારફત સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) ની હાજુરમાં હાજર થયા. હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) ખાલિદ (રદી૦) થી ફરમાવ્યા કે: “ શું તમોએ એક મુસલમાનને કતલ કરી તેની સ્ત્રી ઉપર કળાએ મેળવ્યો છે? ” આ ઉપરથી ખાલિદ (રદી૦) એ સઘળી બીના વીગતવાર સંભળાવી દીધી. અમીરૂલ મુઅમિનીન સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) ને માલિકના મુત્તદ થઇ જવાની ખાત્રી થઇ ગઇ, એ માટે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને કતલના અપરાધમાંથી મુક્ત કરી દીધા અને પહેલાની જેમ સિપદસાલારીના ઓહદા ઉપર કાયમ રાખીને રણ-ક્ષેત્રમાં મોકલી દીધા.

મુસયલેમા કઝઝાબ ઉપર ચઢાઇ.

મુસયલેમા એક જ્ઞાની માણસ હતો અને શરૂઆતમાં જ્યોતિષ

જ્ઞાન, સામુદ્રિક વિદ્યા અને હાથ ચાલાકીની કળા માટે અરણ્ય અને અજમના જુદા જુદા શહેરોમાં પ્રવાસ કરી ચુક્યો હતો. આં હઝરત (સલ્) ની ઝીંદગીમાંજ તેણે નુખુવતનો દઅવો કર્યો હતો. અને કેટલીક હાથ ચાલાકીઓના અખ્તરા દેખાડીને લાખો જણના દીલ જીતી લીધા હતા. તેણે નગાઝને છોડી દમ, શરાબ, વ્યભિચાર અને અનિતીને જયઝ કરી દીધો હતો અને પોતાની થોજી કાઢેલી જકવાસને વહી (મશ્વર-વાણી) કહેતો હતો. તેની કવમના થોડાક માણસો સિવાય બધા લોકો તેને શરણે આવી ગયા હતા સળહ-જે નુખુવતનો દઅવો કરતી હતી તે પશુ-તેની પ્રિય પત્નિ બની ચુકી હતી. જેથી લડાયક કવમનો ઘણો મોટો ભાગ તેની સાથે આવીને મળી ગયો હતો. તદુપરાંત અરબના નહાસેલા તેની પાસેજ આવીને ભેગા થયા હતા અને તેમની સંખ્યા લાખો સુધી પહોંચી ચુકી હતી.

પ્રથમે તેની શિક્ષા માટે હઝરત સિદદીકે અકબર (રદી૦)એ, ઇફરમા ગિન અગ્ની જલ્લને નીમ્યા હતાં અને હુકમ આપ્યો હતો કે સુરહળીલના પહોંચવા સુધી તમામ કાફિરોની રીતભાત અને સરસામાનની ખજર રાખે. લડાઇની શરૂઆત ન કરે. પરંતુ તેઓ એક ઉતાવળા બહાદુર અને નિડર યોદ્ધા હતા. શૌર્યના જોશમાં સુરહળીલનો મન્ટેઝાર નહી કરતાં, મુસયલેમાના લશ્કર સાથે મુકાબલો શરૂ કરી દીધો. પરંતુ તુકસાન ઉપાડીને પાછળ હટ્યા. આ ફત્વથી મુસયલેમાની હીમ્મત વધી ગઇ અને તે મુસલમાનોને નગાલા સમજવા લાગ્યો.

દુવે હઝરત સિદદીકે અકબર (રદી૦)એ ખાલિદ (રદી૦)ને પત્ર લખ્યો કે દુવે તમે મુસયલેમાની સાથે લડવાને જાઓ. પરંતુ તેને પહેલાં એલચીઓ મારફત ઉપદેશ અને પ્રવચન કહેવડાવીને તવળા (પશ્રાતાપ) કરવાને સમજવજો. જો તે ન માને અને પોતાના ખોટા ખિયાલો અને માન્યતાઓ ઉપર કાયમ રહે તો, પછી તેની સાથે યુદ્ધ આરંભજો. હઝરત ખાલિદ (રદી૦)એ મુઆરક પત્રને આખા લશ્કરને સભળાવ્યો અને તેમની સમ્મતિ માગી, બધાએ ગાથુ ઝુકાવી દીધું. આ ઉપરથી તેમણે તરતજ યમામાની ભુમી તરફ પ્રયાણ કર્યો માર્ગમાં જ્યાં જ્યાં તેમને વરતી મળતી ત્યાં ત્યાં ઇસ્લામ વિષે પુછ પરછ કરીને મુરતદોને કતલ અને મુઅગિનોને શાદખાશ અને મરહળા કહેતાં, યમામાની સરહદ ઉપર જઇને

પડાવ નાખી દીધા અને મુસયલેમાને ધરલામની હિદાયત કરી, પરંતુ તે મગરૂરે કબુલ નહીં કર્યું.

જ્યારે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) તેને સીધા રસ્તા ઉપર આવવાની આશા છોડી દીધી અને તે પોતાની ફવજને લઇ, મુકાબિલામાં આવીને ઉભો રહ્યો હતો તેમણે પણ પોતાની ફવજને તઇયાર કરી અને સીધી જાણુ જયદ ખીન ખત્તાબ (રદી૦), ડાબી જાણુ ઓસામા ખીન જયદ (રદી૦) અને આમળની જાણુ પોતાના બની મખજુમના એક સગાને અસર તરીકે નીમ્યા અને એક અસરકારક બાષણથી લશકરમાં શાયતા પ્રેરી, અંતમાં દુઆ ચાલી કે:

રખખના અફરીગ અલયના સખરઉં વસખખિત અકદામના
વન-સુના અલલ-કવમિલ કાફરીન

જેના સાંભળતાંજ લશકરમાંથી આમીનનો ગગનભેદક નાદ થયો.

મુસયલેમાએ પોતાના લશકરને વ્યવસ્થિત નેમીને ધસલામી લશકર ઉપર હુમલો કરી દીધો અને પહેલાજ હુમલામાં ત્રણસો મુસલમાનોને શહાદતનો જાગ પીવડાવી દીધો. મુસલમાનોંએ પણ ઘણીજ ખુળીથી અને અડગતા પુર્વક હુમલો કર્યો અને મુસયલેમા કઝઝાજનાં વઝીર મોહકમ ખીન તુફયલને જહન્નમમા દાખલ કર્યો. એથી મુસયલેમાના લશકરે જોશમાં આવીને એક એવો સખત હુમલો કર્યો કે મુસલમાનોના પગ ડગમગી ગયા અને એંસી મુસલમાન શહીદ થઇ ગયા. તદુપરાંત કેટલાક મોંઝ્યા મુસલમાનોના તેમના હાથમાં આવી ગયા. જ્યારે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ આ સ્થિતિ જોઇ ત્યારે પોતાની સરદારી હેઠળના વચલા ભાગના લશકર સાથે હુમલો કર્યો અને શત્રુઓને ધરલામી મોરચાઓમાંથી નહસાડી દીધા. મુસયલેમા નગ્ન મરતકે દુઆ કરી રહ્યો હતો અને ફવજને દિમ્મત આપી ઉશકેરી હુમલા પર હુમલા કરી રહ્યો હતો. પરંતુ હઝરત ખાલિદ ખિન વલીદ (રદી૦)—કે જેને યુરોપિયન ઇતિહાસકારો લોહાનો ખુર્ન કહે છે—એક ડગલુ પણ પાછળ દટયા નહી. કેટલાક કલાક સુધી એજ સ્થિતિ રહી અને અંતે જ્યારે હઝરત ખાલિદ (રદી૦)એ જોયું કે હવે કાશીરોનો જોશ ઠંડો પડતો જાય છે અને તેઓ પોતાની તનતોડ અને જનતોડ કાશીશોના

હુમલા ઉપર હુમલા નિષ્ફળ જતા જોઇ નિરાશ થતા ચાલ્યા છે ત્યારે, તત્કાળ સમસ્ત લશકરને લઇને, એક સામટો કાપીરોના લશકર ઉપર હુમલો કરી દીધો. અને મુસયલેમાના લશકરની દારોને ચીરી એકદમ વચમાં જઇ પહોંચ્યા અને પોતાની આ અનુપમ અને અજોડ શૌર્યતાથી શત્રુદળના હોશ ઉડાવી દીધા. મુસયલેમા જીવ બચાવીને ન્દાસી છુટ્યો અને ફવજના બચેલા માણસો સહિત એક બાગમાં જોની દીવારો કાલ્લાની દીવારો જેમ મજબુત હતી-જેમને ભરાઇ બેઠો. ખાલિદ (રદી૦) આ કારવાઇ જોઇને, શું કરવું એ વીચારી રહ્યા હતા કે અબુ દુજના (રદી૦)એ કહ્યું મહેને અદલાહના ભરોસે, હાલમાં ખેસાઠી અને તેની ચારે તરફ બાલા બાંધી, ઉપાડીને બાગમાં ફેંકી દો હું તો કોઇ રીતે બચી શકીશ નહીં પરંતુ હુકમ ખુદાનો હશે તો, દરવાઝો ખોલી દઢશ અને કરવામાં પણ એમજ આવ્યું. તેઓએ દરવાઝો ખોલી દીધો. દરવાઝાનું ખુલવું હતું કે ધસલામી લશકર અંદર ધસી ગયું. મુસયલેમાની ફવજમાં ન્દાસ બાગ પડી ગઈ અને મુસયલેમા પોતે પણ વસ્ત્રો બદલી છુપી રીતે બહિર નીકળવા લાગ્યો. જેને એક અનસારી મુસલમાને ઓળખી લઇને, વહશી નામના ગુલામને, જે દરવાઝા ઉપરજ ઉભો હતો, જુગ પાડીને કહ્યું કે એજ મુસયલેમા છે. જો જો નીકળી જવા ન પામે વહશીયે-જે એક પ્રખ્યાત નેઝાબાજ હતો તરતજ પોતાના બાલાનો વાર કર્યો, જે મુસયલેમાના લોખંડી પેદાજને છેદીને પીઠમાંથી બહિર નીકળી ગયો. તેના મરવાથી અધર્મીઓ માથા ઉપર પગ મુકીને ન્દારયા અને મયદાન મુસલમાનોના હાથમાં રહ્યું. આ લડાઇમાં કાફિરોના સિત્તેર (૭૦) હજાર માણસો માર્યા ગયા અને મુસલમાનોના સાતસો માણસ શહીદ થયા, જેમાં વધુ બાગે કુર્બાનના હાકિજ હતા. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ગનીમતનો માલ જમચ કરાવીને કમરો ખોલાવી રહ્યા હતા કે મુગ્જઆ-જે બની હતીકાનો રમસ હતો અને જે કયદ પકડાઇ ગયો હતો. તેને સંબોધીને બોલ્યા: બસ, એજ તમારી કવમની મોટાઇ હતી! પરંતુ મુગ્જઆયે ઘણીજ મક્કમતાથી કહ્યું: હજી કંઈ પણ નથી થયું. વમાગા પહોંચવા સુધી, એવા તો ફેટલાએક યુધ્ધ તમને કરવા પડશે. માટે સાઈ તો એજ છે કે તમે અમારી કવમથી સલાહ કરી લ્યો. ખાલિદ (રદી૦) એ કહ્યું કે વાઈ, હું તમને આ શતે' છોડી દઉં છું કે તમારી કવમને તમે, માત્ર તમારા કયદીઓને છોડાવી લેવા

ઉપર રાઝી કરી લો. મુળઆયે કહયું: સારી વાત છે. પછી થોડીવાર પછી આવીને કહયુ કે મારી કવમ આ સત' ઉપર સુલહ કરવા રાઝી નથી. અને યમામાની દીવારો ઉપર કંઈ માણસો અને હથયારો પણ ચમકતા દેખાવા લાગ્યા. સોરાંશ કે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ વધારે ખુનરેઝી ના બચથી આ શતે' સુલહ કરી લીધી કે લુટનો અર્ધો માલ, ચોપગા, અર્ધો ખેતરોની ઉત્પત્તી અને જધા કચદી વગેરેને અમે લઈ જઈશું અને જાકીનો અર્ધો માલ તેઓ માટે રહેશે. આ કરારનામાં ઉપર સહીઓ થઈ ગઈ અને કિસ્કો ખોલવામાં આવ્યો તો, ત્યાં સ્ત્રીઓ અને બાળકો સિવાય કોઈ દેખાયો નહિ. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ માટે ધણા ખર્ચ થયા અને ખોલ્યા કે અમારી સાથે દુગો રમવામાં આવ્યો છે. મુળઆયે કહયું કે નિઃસંદેહ, મેં મારી કવમને જાણાવવા માટે ધોકા આપ્યો છે, મારો આ અપરાધ માફ કરી દો. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ધણા ક્રોધિત થઈ ગયા પરંતુ શું કરે. કરાર-ભંગ ઇસ્લામમાં હરામ હતું. ન છુટકે તે પ્રમાણે વર્તવું પડ્યું. આ બાંજગડમાંજ હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) નો પત્ર આવી ગયો. જેમાં લખેલું હતું કે જો ખુદાએ તઆલા મુશરિકો ઉપર તમને ફતહ આપે તો, ધરડાઓ, સ્ત્રીઓ અને બાળકો સિવાય બધાને કતલ કરી નાખજો. પરંતુ અહિં તો, હઝરત ખાલિદ (રદી૦) સુલહ કરી ચુક્યા હતા. એ માટે જધી હકીકત ખલીફાને લખી મોકલી અને યમામા વાસીઓનું એક વફદ અને તે જધો માલ, જે પાંચમાં હિસ્સા મુજબ જવું જોઈતું હતું, સાથે કરીને, મોકલી દીધા હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) એ લોકોની સાથે ધણીજ મહેરબાની અને પ્રેમથી વર્ત્યા અને તેમને ઇસ્લામના ઉપદેશ અને પ્રવચન સાંભળીને, આળસની સાથે રવાના કરી દીધા.

હવે જેટલા નખીપણાનો દઅવો કરનારા હતા, તેઓ એક પછી એક પોતાની સજાએ પહોંચી ગયા. તુલયદા અસદી, ૬૦ ખાલિદની તલવારના ભયે શામમાં ભાગી ગયો અને મુસયલેમા કઝઝાજ જહન્નમ વાસીલ થઈ ગયો. અને તેની પ્રેમદા સજા હ કયાંક યુમનામ ખુણામાં ભરાઈ ગઈ અને ખીજ લાલચી અને માથું ઉંચકનાર સરદારો યા તો, લડાઈમાં માર્યા ગયા અથવા ઇસ્લામ રવીકારી લઈને ગાઝી બન્યા અને દરેક ઠેકાણે શાન્તિ કાયમ થઈ ગઈ.

પુતૂહાતે ફાસ.

ધરાક ઉપર ચઢાઇ.

ધરાક-જે હવે ધરાકે અરખના નામથી પ્રખ્યાત છે જે પહેલા ધરાનની સત્તા હેઠળ હતો એ માટે પહેલા ઇતિહાસકારોએ તેને ફાસ લખ્યું છે. પરંતુ એ પછી તેની ઉપર અરખ સત્તાશિલ થઇ ગયાં, એ માટે તે ભાગ ધરાકે અરખના નામથી પ્રખ્યાત થયો અને ખીજા ભાગનું નામ ધરાકે અજમ થયું.

જ્યારે અરખમાં પુદાના ફઝલથી સંપૂર્ણ શાન્તિ પ્રસરી ગઇ તો, એક ખીજું કારણ મુસલમાનોને લડતા રહેવાને માટે ઉપરિચિત થયું. અને તે એ કે પાછલા દુષ્કાળના દિવસોમાં એક વેળા નવશૈરવાંના સમયમાં રખીઆ કપીલાયે, હિજ્જતની ભૂમિમાંથી નીકળી જઇને, શાંતિ, સુખ, કુશળતા અને આરામ માટે ધરાકની તરફ ચાલ્યો ગયો હતો. જ્યારે આ લોકો ત્યાં પહોંચ્યા તો, બાદશાહે તેમને પોતાની હુજુરમાં બોલાવ્યા. મુસન્ના ગિન હારિસ શય્યાની જે તેમનો સરદાર હતો. નવશૈરવાંના દરબારમાં હાજર થયો. જ્યારે બાદશાહે તેમના ધરાક આવવાની હકીકત પુછી તો, તેમણે દુષ્કાળની સઘળી હકીકત કહી સંભળાવી. જેથી નવશૈરવાંએ ખુશીની સાથે તેમને રહેવાની રજા આપી. અને આ પાશુ કહી દીધું કે દંગો ફસાદ નહિ કરે. જ્યારે તેમને થોડી મુદત ત્યાં રહેવાને થઇ ગઇ ત્યારે થોડા ખાસ કારણોને લીધે ફારિસના રહેવાસીઓને અરખોથી એક ખાસ ઓતનો તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થઇ ગયો અને તેમને સતાવવા લાગ્યા. પહેલાં તો, આ લોક ચુપ રહ્યા. પરંતુ, પછી તેમના સરદાર મુસન્નાયે હઝરત અબુઅકર સિદ્દીક (રદી૦) ને આ હકીકતની ખબર આપી અને લખી મોકલ્યું કે તમે મદદ કરો તો, આ લોકોનો મુકાબલો કરીને દીને મુદમ્મદીનો ફેલાવો કરવામાં આવે.

હઝરત સિદ્દીક અકબર (રદી૦) એ મુસન્નાની આ તજવીજ સહા-બાની રૂપે રજુ કરી અને અંતે આ ફયસલો થયો કે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને મુસન્નાની મદદ માટે રવાના કરવામાં આવે. જેથી કરીને સિદ્દીક અકબર (રદી૦) એ ખાલિદ (રદી૦) ને પત્ર લખ્યો કે તમે આ પત્રને જોતાંજ ધરાકની તરફ મુસન્ના ગિન હારિસની મદદ અને સત્ય

ધર્મના પ્રચાર માટે રવાના થઈ જાઓ અને તમારા સાથના ઇસ્લામીઓ પણુ આ હુકમ મુજબ વર્તે અને તમારી ફવજ તમારા કહયા મુજબ આલે. આ ફરમાન અણુ સમદ ખુદરી (રદી૦)ના હાથે હ૦ ખાલિદ (રદી૦)ના પાસે મોકલાવ્યા અને તાકીદ કરી કે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) જ્યાં સુધી રવાના નહી થાય ત્યાં સુધી તમારે પાછા આવવું નહિ. એ મુજબ અણુ સમદ (રદી૦) એ ખાલિદ (રદી૦) ને પત્ર પહોંચાડીને, જાપાની પણુ તાકીદ કરી દીધી, જેથી કરીને ખાલિદ (રદી૦) એ બધા ગાઝિયોને ભેગા કરીને જેહાદના ગુણો અને ફાયદાઓ બયાન કર્યા અને પછી ખિલાફતના હુકમ સંભળાવ્યા. જેના જવાબમાં બધા લશકરીઓ અને તેમના સાથીઓ “સમિઅના વ અતઅના” કહીને, ખીજેજ દીવસે ઠરાવ્યા મુજબ ખાલિદ (રદી૦) એ કુચ કરી જવાની તમયારી કરી દીધી.

એવીજ રીતે એક પત્ર સિદદીકે અકબર (રદી૦) એ મુસન્ના ખિન હારિસ શીખાનીને પણુ મોકલ્યો કે અદિંથી ખાલિદ (રદી૦) તમારી પાસે પહોંચે છે અને તેઓ એવા શખ્સ છે કે જેમને હઝરત રિસાલાત મઆબ (સલ્લ૦) એ “સચકુલ્લાહ” નો ખિતાબ આપ્યો છે અને યુદ્ધ કળામાં તેમના કરતાં સારો કોઇ માણુસનું મળવું ઘણુંજ મુશ્કિલ છે. સારાંશ કે આયત “અશિદદાઓ અલલ કુફકાર” ને સંપુર્ણ તેઓ યોગ્ય છે. જ્યારે તેઓ તમારે ત્યાં પહોંચે તો, તેમને સિપહસાલાર સમજવો અને તમે સલાહ ને મશવિરામાં વઝીરનું કામ કરજો. જ્યારે મુસન્નાને આ પત્ર મળ્યો તો, તે સંતોષિત થયો અને ખાલિદ (રદી૦) ની કાગને ડોળે પ્રતિક્ષા કરવા લાગ્યો. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) પણુ મન્ઝીલ દર મન્ઝીલ કરીને ઘણી જલદી ધરાકની હદોમાં દાખલ થઇ ગયા અને પ્રથમથીજ, પહેલાની પેઠે દરેક મન્ઝીલ ઉપર યા તો, લોકોને શરણુ કર્યા યા તો, કતલ કરી દઇ, જહન્નમ વાસીલ કરી દીધા.

કુફા અને હયરાના હાકિમો શરણુ.

ખાલિદ (રદી૦) જ્યારે ધરાકની ભૂમિમાં પહોંચ્યા તો, મુસન્ના ખિન હારિસે તેમનો સ્વાગત કર્યો અને બધા સાથે મળીને સંમતિયે સંગઠિત થઇને કુફાની સરહદ તરફ રવાના થયા માર્ગમાં બધા રથળે આ

વિજેતા લશકર પોતાનો હેતુ ખરાબર સિધ્ધ કરતું જતું હતું, અને દીને ધસલામ કબુલ કરવા, અથવા ધસલામી હુકમતના તાબે થઈ રક્ષણ ટેક્ષ આપવા, અથવા લડાઈ માટે તૈયાર થઈ જવા માટે કહેતા હતા. જે નીચમના આધારે અનેક મગરોનો ગર્વ નષ્ટ થયો, અને સંખ્યાબધ ધર્મના શત્રુઓને જહન્નમ તરફ મોકલી દેવામાં આવ્યાં અને તેમનાં માલ, જાનવરો વીગેરે, હજરત ખાલિદ (રદી૦)ના કબજામાં આવ્યાં. એવીજરીતે જ્યારે આ લહેરાતો દરયા ખાલિકયા અને ખસૂમાં ઉપર પહોંચ્યો તો, ત્યાંના હાકિમોને પણ ધસલામ સ્વીકારનો અથવા શરણે આવવાનો સંદેશો મોકલવામાં આવ્યો, જે ઉપરથી જાખાન અને સલુખા-જેઓ આ ક્ષેત્ર સ્થળના હાકિમ હતા. હાજિર થઈને સુદ્ધ કરવાની ઇચ્છા જાહેર કરી. ખાલિદ (રદી૦) જે કે તેમના દેશના રીત રીવાજોથી નાવાકિફ હતા, તેથી સુલહ માટે ના પાડી નહિ અને દસ હજાર સોના મોહરો. અને કંઈ અમુલ્ય વસ્ત્રો લઈને તેમને લાલ માટે છોડી દીધા. પછી ત્યાંથી વધીને હીરા પહોંચ્યા તો, તેના કિલ્લા અને ઘેરાવાને બહુ મજબુત જોયા અને કંઈ ત્યાંના લોકોની ઉધ્ધતાઈ પણ જોઈ માટે ખાલિદ (રદી૦)એ ત્યાં ઉતારો કરીને લડાઈનો વિચાર કર્યો. હીરાના રાજ્યાસન ઉપર, મતાંતર મુજબ કબ્સા બિન નોવયળ, -તાઈ, અથવા અયાસ બિન કબ્સા હતો. હજરત ખાલિદ (રદી૦) એ તેને સંદેશો મોકલ્યો તો, તેણે પોતાને ત્યાંના જાગીરદારો અને રખસોને જોલાવીને સલાહ કરી અને સલાહ પછી, સુદ્ધ ઉપર મામલો ખતમ કરવા ઇચ્છ્યું. પચીસ હજાર રૂપિયા (નવ હજાર દિર્હમ) અને કેટલીક અમુલ્ય વસ્તુઓ ઉપર સુલહ થઈ ગઈ. અને એજ જો પહેલી ખંડણી અથવા જિઝયા હતા, જે ખિલાફતે સિદદીક્રિયામાં મુસલમાનોને સર્વ કરતાં પહેલાં વસુલ થયા હતા. અને દારૂ ખિલાફતમાં મોકલી દેવામાં આવ્યા હતા કે, જેનાથી મુસલમાનોને ઘણી ખુશી હામિલ થઈ હતી.

ઝાતુસ્સલાસિલનું યુદ્ધ.

હીરાથી પુરસદ પામ્યા પછી જ્યારે મુસન્ના અને અયાઝ બિન ગનમ વીગેરેની પણ બધી ફવજો, ખાલિદ (રદી૦)ના લશકરમાં મળીને સર્વની સંખ્યા અઢાર હજારની થઈ. હવે ખાલિદ (રદી૦)એ અબલ્લહની

તરફ આગળ કદમ વધાર્યા અને તે જગ્યાના હાકિમને પોતાના આગમનના હેતુની ખબર આપી. અહિં ફરી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ ફવજને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી દીધી. એકની સરદારી તો, મુસન્ના બિન હારિસ શયખાનીને આપી અને બીજા ભાગને સદી બિન હાતીમતામને હવાલે કર્યો અને ત્રીજાની કમાન ખુદ પોતાના હાથમાં રાખી, અન્દાજો આ રાખ્યો કે હરેક લશકરી ભાગ, એક બીજાથી એક દીવસના છંટા પર રહે કે જેથી કરીને દુશ્મનને લશકરની ખરી ખાતમી પણ મળવા પામે નહિ. અને એક પછી એક દરરોજ પહોંચવાથી તે સમજી લે કે હજી ફવજની સખ્યા આછળથી આવતીજ નય છે.

અખ્મલહમાં હુરમુઝ નામી એક શખ્સ ક્રીસરા તરફથી ગવનર તરીકે નીમાયલો હતો, જે પોતાની શૈયતા અને યુધ્ધ-કળા નિપુણ હોવાથી ઘણો મશહુર હતો. જ્યારે તેણે હ૦ ખાલિદ (રદી૦)ના આવવાની ખબર સાંભળી તો હારિસના શાહની સેવામાં અર્જી લખીને મદદની માગણી કરી, જેથી તેની મદદ માટે એક મોટી જંગી ફવજ મોકલવામાં આવી. જ્યારે તે પહોંચી ગઈ ત્યારે, હુરમુઝે હદીર નામી સ્થળમાં પોતાનો પડાવ નાંખ્યો, અને પોતાના આખા લશકરની આસપાસ એક લોખંડી સંકળોની વાડ નાખી દીધી. એજ માટે આ લડાઈને ઝાતુસ્સલાસિલ કહે છે.

અહિંથી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ પ્રથમે મુસન્નાને રવાના કર્યા. જેણે હુરમુઝની રહામેના મયદાનમાં પોતાની છાવણી નાખી પરંતુ, સંજોગે ત્યાં પાણી નહતું, જેથી કરીને તકલીફ થવાનું કારણ હતું. બીજા દીને જ્યારે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) આવ્યા તો, તેમના સાથીઓએ પણ કેમ્પના સ્થળ માટે ટીકા કરી, પરંતુ ખાલિદ (રદી૦)એ કહ્યું કે મભરાઓ નહિ. ખુદાને સવ' શક્તિ છે. તે ચાહે તો, અહિં પાણી મોકલી શકે છે. અને થયું પણ એમજ કે તેજ વેળા એક કાળી વાદળી ચઢી આવી અને એવી રીતે તે વર્ષો કે દરેક તરફ પાણીજ નજરે પડવા લાગ્યું.

સારાંશ કે આ સામાનો પંછી ખાલિદ (રદી૦) એ, લશકરને મયદાનમાં આણી, વ્યવસ્થિત પુણું મોઠવ્યું. આ બાજુ હુરમુઝે પણ પોતાના લશકરને સમગ્નવ્યું અને આખા લશકરમાં ફરી ફરીને હિમ્મત વધારવા લાગ્યો. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ તો, પ્રથમેથીજ તક્યારી કરી લીધી હતી. આગળ વધ્યા અને અવાઝ દીધો કે હુરમુઝ અહિં છે કે ? જો તે

મઠ' હોય તો, રહામે આવે. આ સાંભળતાંજ હુરમુઝ ઝટ પાહિર નીકળ્યો અને આવતાંજ તેણે અજબ દબે કહ્યું કે: આઓ, ઘોડાપરથી ઉતરો. બન્ને બહાદુરો ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડ્યા અને લડવા માટે તક્યાર થઈ ગયા. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ વાર કર્યો. હુરમુઝે ઝરા હઠીને તે ખાલી દીધો, પછી તેણે ખાલિદ (રદી૦) ઉપર વાર કર્યો, જેને ખાલિદ (રદી૦) એ ઢાલ ઉપર ઝીલીને, તેની તલવાર છીનવી લીધી. અને જલદીથી તેના કમરબન્દને પકડીને, ઉંચકી ઝમીન ઉપર પટકી માર્યો. આ હાલતને જોઈને બન્ને પક્ષના હિમાયતીઓમાં યુધ્ધ અરંભાઈ ગયું પરંતુ, અહિંથી કચકાચ બિન ઉમરે એવી જલદી અને ચાલાકી દેખાડી કે લશકરોમાંથી કાઢવાળું હિમાયતીઓની ગદદ કરી શક્યો નહિ અને હિમાયતી આપસમાંજ ગુંઠાઈ ગયા. એટલામાં હઝરત ખાલિદ (રદી૦) હુરમુઝનું માથું ઘડથી જીદું કરીને, પોતાના બાલા ઉપર ઉંચું કર્યું. બસ, પછી શું હતું. વિરોધીઓના લશકરમાં ન્હાસમ ન્હાસી શુર થઈ ગઈ. અને મુસલમાનોએ આ તકનો લાભ લઈને દુર સુધી તેમનો પીછો કર્યો. આ લડાઈમાં ગનીમતના બીજા માલ સિવાય એક લાખ રૂપીયાનો હુરમુઝનો એક કીમતી જવ દિરોનો હાર હતો, જે લડાઈના મેદાનમાં તે પહેરીને આવ્યો હતો. અને હઝરત ખાલિદ (રદી૦) લડાઈના કાનુન મુજબ તેના માલિક થયા હતા. બીજો એક જંગી હાથી હતો, જે ખાસ હુરમુઝની સવારીનો હતો. આ લડાઈમાં કાફિરોના આઠ હજાર માણસો માર્યા ગયા અને મુસલમાનોના થોડાક માણસો સિવાય બીજા કંઈ નુકસાન થવા પામ્યું નહિ. પછી હઝરત ખાલિદ પાંચમો હિસ્સો ગનીમતના માલમાંથી કાઢીને, તે લશકરી-ગાને વહેંચી દીધો અને પાંચમો ભાગ હાથી અને તાજ સાથે મદીનાએ તૈયબામાં મોકલી દીધા. જ્યારે આ ચીજો મદીના પહોંચી ત્યારે, લોકો તેને નવાબઓ સમજવા લાગ્યા અને ખુદા પાકના હજાર હજાર શુક બજાવી લાંબા, જેણે આ બદમસ્તોની મસ્તીને ઉતારી દીધી છે.

નેહરની લડાઈ.

હુરમુઝ જો કે પોતાના સર સામાન અને મ્હેંદી તક્યારીથી લડ્યો હતો પરંતુ, કવમી જોશ અને ધૈર્યથી ગદદે મુસલમાનોને વિજય માળા

પહેરાવી. એ પછી શાહે ફરિસે એક બીજું લશકર કારિનની સરદારી હેઠળ રવાના કર્યું, કે જેથી કરીને અરબોનું સારી રીતે વેરણ ખેરણ કરી દેવામાં આવે. કારિન એક પ્રખ્યાત જર્નલ અને મશહૂર ચોધો હતો. તે પોતાના લશકરને લઇને આવી રહ્યો હતો કે ન્હાસી આવનારાઓનું ટોળું તેને મળ્યું અને તેને યુધ્ધના પરિણામથી જાહિર કર્યું. કારિને સાંભળીને અફસોસ કર્યો અને કહ્યું કે હજી પણ કંઈ ગયું નથી. અમે હમણાં આ બદલિયો (જંગલી અરબો)ને બાહિર કાઢી નાખીએ છીએ. તેણે તેજ ઠેકાણે નેહુ પાસે ડેરા નાખી લડાઈનો સામાન શુરૂ કરી દીધો. હ૦ ખાલિદ (રદી૦)ને જ્યારે આ ખબર પડી તો, તેઓ ક્યાં થોભી શકનાર હતા. તેઓ પણ નેહુ પર પહોંચ્યા અને લડાઈનો બાજાર ગમ થયો. જેમાં કારિન પોતાના સાથી અને સરદારો સાથે ફના થઈ ગયો અને ફારસીઓ એકદમ ન્હાસવાનું કામ આદરી લીધું. ફત્હ પછી ગણતરી કરતાં ત્રીસ હજાર લાશો ફારસીઓની ગણાઈ. મુસલમાનોએ અગણિત લશકરીઓને કચલ કર્યા અને ગતીમતનો માલ, કાનુન પ્રમાણે પાંચમે ભાગ કાઢીને સિપાહીઓમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યો.

દલબનું યુધ્ધ.

ફારસીઓના આ પરાજયની ખબર જ્યારે ફરિસના શાહને પહોંચી એક બહાદુર અને શુરવીર ચોધા અન્દર્જગર નામક, જે સવાદ નામી ગામડાનો રહેવાસી હતો, અરબોના મુકાબલામાં મોટી ફવજ આપી મુકાબલા માટે રવાના કર્યો. અને બહમન નીઝવયહને, તેના નાયબ તરીકે સાથે કરી દીધો, જે બહુ પ્રખ્યાત લડવૈયો હતો. સારાંશ કે આ લશકરે દલબ નામક મુકામ ઉપર આવીને ઉતારો કર્યો. અહિંથી ખાલિદ (રદી૦) એ પણ નદદી પાર કરીને, તેના મુકાબલામાં સફળ થી કરી અને એક ભાગને છુપાવી દબને, એક ભાગને પોતાની સાથે રાખ્યો અને ત્રીજા ભાગને એક કોસને ફાસલે જમાવ્યો. જ્યારે લડાઈ શુરૂ થઈ ત્યારે, મુસલમાનો લડતાં લડતાં કંઈ એવી રીતે પાછળ હટતા જતા હતા કે જાણે તેઓ હવે દારવાની અને ન્હાસી જવાની અણી ઉપર આવી લાગ્યા છે. અહિં સુધી કે છુપાવી રાખેલા લશકરના એક ભાગ પાસે આવી પહોંચ્યા અહિં પહોંચીને મુસલમાનોએ તેઓ ઉપર એકદમ પાછા ફરીને ઝોરથી હુમલો કર્યો અને બીજી

ખાબુથી છુપાયલા લશ્કરના એક ભાગે હુમલો કર્યો જેના અંગે ફારસીઓનું લશ્કર કપાઈ ગયું અને જે કંઈ લશ્કરી બચ્યા તે, કપડ પકડાયા. અન્દર્જ ગરે લડતાં લડતાં પીયાસને લીધે પ્રાણુ ખોઈ દીધો. એના સરદારો અને પ્રબળે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ આસરામાં લઈ લીધા અને પાંચમો ભાગ દસતુર મુજબ દારૂ ખિલાફતમાં મોકલી દીધો.

લીસ અને અમ-ઇસા વીગેરેની લડાઈ.

ગત લડાઈઓમાં હીરા વીગેરેના રહેવાસીઓને પણ ફારસીઓને પોતાના લશ્કરમાં દાખલ કરી દીધા હતા જેમાં ખસાઇ પણ શામીલ હતા. એ માટે ધણા ખસાઇ પણ તેમાં તલવારના ધાટે ઉતરી ગયા અને અનેક કપદી થયા. જેથી ધરાકના ખસાઇઓને પણ મુસલમાનોની સાથે એક આતની ખાસ શત્રુવટ થઈ ગઈ. જેથી આ લોક લીસ સ્થાને ભેગા થઈને યુધ્ધની તખ્તવારીઓ કરવા લાગ્યા અને અબદુલ અસવદ અજલીને પોતાનો સરદાર બનાવી ફારિસના હાકિમ અર્દશરને મદદ માટે લખી મોકલ્યું. તેણે બહમન બઝવિયાને તેમની મદદ માટે મોકલ્યો અને બળાનને પણ મદદ માટે તાકીદ કરી દીધી. પરંતુ ભોગ ભેગે અર્દશર ખીમાર થઈ ગયો, જેના કારણે બહમન તો સમયનુસાર પહોંચી શક્યો નહિ; અલગતા, બળાન આવીને બળી ગયો.

હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને જ્યારે આ ખબર મળી તો, તેમણે પણ ઝટ પોતાના લશ્કરીઓને લઈને લીસ સ્થાને પહોંચી ગયા અને રણુ શીંગડું પુકડી દીધું. બન્ને મુકાબલામાં આવ્યા. હઝરત ખાલિદ ખિન વલીદ (રદી૦) એ મયદાનમાં નીકળીને લડવા માટે ચેલ્લેજ કરી. વિરોધી લશ્કરમાંથી એક મશહુર બહાદુર માલિક ખિન કયસ નીકળીને રહામે આવ્યો. પરંતુ, ખાલિદ (રદી૦) ના એકજવારે પળવારમાં તેનું માથું ટડથુચની જેમ ઉડી ગયું. મુશરિકાના ઇન્તેકામનો બેશ એથી અબર વધી ગયો અને તેઓએ ઘણીજ બળતોડ લડાઈ કરી, પરંતુ ખાલિદ (રદી૦) ના મદદાન બળ અને શાય રહામે તેમના પગ ટકી શક્યા નહિ અને ઉભી પુછડીએ નાઠા. ખાલિદ (રદી૦) એ જ્યારે જોયું કે તેઓ નાસ ભાગમાં પડી ગયા તો, મુસલમાનોને લલકારીને કહ્યું કે: બુઓ, મયદાન છૂટી

લીધું છે. શત્રુનો એક પણ માણસ હવે બચવા પામે નહિ અને એક-દમ તેઓની પાછળ પડ્યા અને તલવાર અને ભાલા એવી પુરતીથી ચલાવા લાગ્યા કે દુશ્મનો ઉપર ખુદાની ભૂમિ એટ એટલી વિશાળ હોવા છતાં, સંકેતિત થઈ ગમ્મ. સારાંશ કે એક લાખ સવારમાંથી ૭૦ હજાર કરતા થયા અને પચીસ ત્રીસ હજાર નાસી ગયા. એ માટે મુસલમાન ઇતિહાસ વેતાઓએ આ યુદ્ધને “નેહરુદ-દમ” અર્થાત “ખુનનો દરયો” લખ્યું છે.

આ બધી વાતો ઉપરાંત આ વાત યાદ રાખવા પાત્ર છે કે મુસલમાનોએ-જેઓ રહવારથી હમણા સુધી લડાઈમાં મશગુલ હતા. હજી સુધી કંઈ ખધું ન હતું. અને ભુખ્યા તરસ્યાળ લડાઈમાં મથેલા હતા. રહાજે જ્યારે લડાઈથી પુરસદ મળી અને દુશ્મનોના તંખુ, સામાન અને ચોપગા જનવર તેમના કગજામાં આવ્યાં હતા, સાથેજ બાવરચીખાનાની પણ વ્યવસ્થા હતી અને પ્રસંગ એવોજ હતો કે ફત્તેહ માટે રોટલીઓ પકાવીને તખવાર રાખવામાં આવી હતી કે બસ આવે અને ખાવાને મંડી પડે. પરંતુ તકદીરે બાઝી એવી રીતે પલટાવી દીધી કે નસરાનિયોની જગ્યાએ મુસલમાનોએ તેમનું ખાણું તખવાર કરેલું ખાધું. સપ્તવામાં આવ્યું છે કે સફેદ ચાદર ઉપર સફેદ રોટલીઓ એવી સફાઈથી મુંકવામાં આવી હતી કે મુસલમાનો જાણી શકતા હતા નહિ કે હાથ રોટલી ઉપર પડે છે કે ચાદર ઉપર !

રાત્રે ખાણું ખાધું, આરામ કર્યો અને માલે ગનીમત જમા કર્યા પછી ખાલિદ (રદી૦) એ રહવારે અમ-ઇશા તરફ ધાવે કરી દીધો. કેમકે બચીને નાસી ગયેલા પણ એજ તરફ ગયા હતા. અને અમ-ઇશા વાલાઓએ પણ લડાઈની સધળી તખવારી કરી મુકી હતી. પરંતુ ખાલિદ (રદી૦) ના એકાએક આવી પહોંચવાથી તેઓ ગભરાઈ ગયા અને તેઓ એટલીવાર સુધી પણ લડાઈને કાયમ રાખી શક્યા નહિ કે પોતાના માલને બીજે કશે ઠેકાણે મોકલાવી દમ શકે. અને પરિણામ આ આવ્યું કે ધણીજ જલ્દી કરતા, કયદ અથવા ન્હાસી ગયા અને ગનીમતનો માલ મુસલમાનોને હાથ લાગ્યો.

કહેવાય છે કે આ બન્ને લડાઈથી જેટલો ગનીમત અથવા લડાઈમાં મળેલો માલ મળ્યો. અને તેનો પાંચમો ભાગ, જે મદીનએ તત્કાલ મોક-

લવામાં આવ્યો, તેટલો માલ મુસલમાનોએ પ્રથમે કાઢી પછી સ્થાનેથી મેળવવા પામ્યા હતા નહિ. આ જાનને ઘટના સફર માસ સને ૧૨ હિજરીમાં ખનવા પામી હતી.

હીરાની ફતહ.

ઉક્ત લડાઈ દરમ્યાન હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને ખખર મળી ચુકી હતી કે હીરાનો અગીર કરારને ભંગ કરીને ફારિસના શાહ પાસેથી મદદ ખોજાવી મંગાવી છે અને પોતે પણ લડાઈની તક્યારી કરી રહ્યો છે. એ માટે તેમણે ફવજને તે તરફ કુચ કરવાનો હુકમ આપ્યો અને પુરાતના કાંઠે બાદકલા નામક સ્થાને-જ્યાં તેણે પોતાના હોકરાને એક મહાન લશ્કરની સાથે એજ હેતુએ મોકલ્યો હતો કે જો હઝરત ખાલિદ (રદી૦) દરયાના માર્ગે આવે તો, તેમને ત્યાંજ રોકવામાં આવે. અને થયું પણ તેજ કે હઝરત ખાલિદની સાથે લડાઈ છેડાઈ ને તેના દીકરાએ હાર ખાધી, અને મુસલમાનોને ફતહ નસીબ થઈ. બાદ અરબયન નામક સ્થળે જમીને, ઉતારો કર્યો, જ્યાંથી હીરાના મહેલ અને કિલ્લાઓ-જે પાકા અને ગઝબુત બંધાયેલા હતા-દેખાઈ રહ્યા હતા. મુસલમાનોએ કંઈ એવી તરકીબથી પોતાના લશ્કરના કેમ્પની ગોઠવણ કરી કે બધા હીરાના રહેવાસીઓ ઘેરાઈ ગયા અને જેથી કરીને તેમને ખુરાકી વીગેરે સામાન પહોંચાડવા માટે ધણીજ તકલીફ અને અગવડ થઈ પડી. અંતે તેઓમાંથી એક નામવર જરનલ દયુરે નીકળીને મુકાબલો કર્યો પરંતુ, કાળ ચકના સપાટાથી કાણુ બચી શક્યો છે? દયુર સાહબ પણ આગળ વધ્યા અને લડતાં લડતાં કતલ થઈ ગયા. અંતે જ્યારે હીરા વાસીઓ તંગ આવી ગયા ત્યારે, અયાસ બિન કાબ્યઆ અને ઉમર બિન અબ્દુલ મસીહ બિન કયસ, હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની સેવામાં સુલહના હેતુએ હાઝર થયા, કહેવાય છે કે ઉમર બિન અબ્દુલ મસીહ હાથમાં એક ન્હાની શીશી લઈને આવ્યા હતા. ખાલિદે કહ્યું કે એમાં શું છે? તેણે કહ્યું કે હઠાહળ વિષ (જહેર) છે. ખાલિદ (રદી૦) એ કહ્યું કે એને શા માટે સાથે લાવ્યા છે તો, તેણે કહ્યું કે એ માટે કે હું મ્હારી કવમમાં ધણી વિદ્વાન અને લાયક સમજવામાં આવું છું. અને તેનેજ અંગે મ્હને તે

લોકોએ તમારી પાસે મોકલ્યા છે કે હું એ કામને પાર પાડીનેજ પાછો આવીશ. જો તમે મ્હારું કહ્યું નહિ માનશો તો, હું આ વિષને પી જઈશ અને મ્હારું નિષ્ફળ મ્હોડું મ્હારી કવમને દેખાડીશ નહિ. હજરત ખાલિદ (રદી૦) એ કહ્યું: વાર, આ શીશી મ્હને તો, દેખાડો. તેના હાથમાંથી, પોતાના હાથમાં શીશી આવતાં,

ખિસ્મિલ્લાહે વ ખિટલાહે રખિખલ અદે' વસ્સમાહટલજી લાયદુરે' મઅસમેહી શયઉન ફિલ અદે' વલા ફિસ્સમા-એ પહોવસ્સમીઉલ ખસીર.

પઢીને, તે શીશીમાંથી વિષ કાઢીને ખામ ગયા. અને જોલ્યા કે ખુખ યાદ રાખજો કે નીમેલા વખત સિવાય કોઈ નથી મરી શકતો. ઉમર બિન અબ્દુલ મસીદ હજરત ખાલિદ (રદી૦) ની આ દિગ્મતથી દંગમુદ થઈ ગયો અને તેણે પોતાની કવમને જમને સમજાવ્યું કે આ લોકોથી જેમ અને તેમ મુલક કરી દ્યો, એજ આપણા માટે સાડું છે. કેમકે આ લોકો મવતને એટલું પ્રિય સમજે છે, જેટલું જીવનને! અને પછી તે આવીને હજરત ખાલિદ (રદી૦) ને કહ્યું: જ્યાં સુધી તમારા જેવા માણસ તમારી કવમમાં જન્મતા રહેશે, તમારી કવમ જે ચાહશે, તેજ થઈને રહેશે.

હુંકમાં એજ કે જે લાખ નેવું હજાર દિહમ આપીને હીરાવાલાઓએ દ્વાર ઉઘાડ્યું અને કરાર થયું કે તેઓ ઉપર હાથ ઉપાડતામાં આવશે નહિ.

આ ઘટના સન ૧૨ દિજરી રખીઉલ અવ્વલની પ્રતિહાસ વેત્તાઓએ લખી છે. એટલે માત્ર એ ત્રણ માસમાંજ હજરત ખાલિદ (રદી૦) એ એટ એટલા વિજ્ય મેળવ્યા હતા, જે જાળાનને બે વર્ષમાં પ્રાપ્ત ન થયાં. જેથી કરીને દુન્યામાં તેની બહાદુરીનો ડંકા વાગી ગયો. એ પછી હીરાના આસપાસના શહેર અને કસબાવાલાઓ-જેઓ હીરાનું પરિણામ જેવા માટે ચોખ્યા હતા. તેઓએ પણ હજરત ખાલિદ (રદી૦) ની પાસે હાજર થઈને જિઝ્યાવેરો આપવાનું શુરૂ કર્યું. અને જેઓ રહી ગયા, તેઓ ઉપર ખાલિદ (રદી૦) એ ઝેરાર ખીન અઝવર અને મુસન્ના બિન હારિસ વીઝેરેને ચઢઈ માટે રવાના કર્યા કે જેથી યા તો, તે લોકોને મુસલમાન કરે અથવા જિઝ્યાવેરો લે અને જો આ બન્નેમાંથી કંઈ પણ ન સ્વીકારે તો, તલવારથી ફયસલો કરે.

ઝેગર ખીન અઝવર વીગેરેને મોકલવા પછી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) મઝંબાનોતી એટલે ધર્માચાર્યેને તેજ વિષયનો પત્ર પણ લખ્યો. એ દરમ્યાન હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને અંબારના ફારિસ વાસીઓ, ઇસાઇ અરબો, અને પ્રાકૃતના ઇસાઇયોનું એક મ્હોટું ભેગું લશકર જમા થવાની ખબર મળી અને જળાયું કે આ કિસ્સા અને શહેરની ખન્દક વીગેરે દરેક લડાયક રક્ષણના સાધનો સમારવામાં આવી રહ્યાં છે અને બધા પરાજય પામેલા સરદારો અને અફસરો પણ ત્યાંજ ભેગા થવા લાગ્યા છે અને જે પત્ર હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ ત્યાં મોકલ્યો હતો તે પણ, ધણાજ તિરસ્કાર સાથે પાછો વાળવામાં આવ્યો. આ ઉપરથી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ પણ તમ્બારીઓ શુર કરી દીધી અને ત્રીસ હઝાર ફવજ લખતે કુચ કરી દીધી. ત્યાં જમને જોયું તો, ખરેજ, શહેરની ચોમેર એક મોટી ખન્દક છે, જેને પાર કરવું અસંભવિત છે અને ખીજું કિસ્સો પણ એટલો મજબુત અને લડાયક સર સામાનથી પૂર્ણ છે કે સહેલાઈથી તેનું પડવું બહુજ મુશ્કિલ છે. તદુપરાંત, લશકરપણુ તેમની પાસે પુરતો છે.

મૃત્યુની નજરે ચઢેલા અંબારના ગવર્નર શાહઝાદાએ પોતાની સીતેર હઝાર ફવજને જ્યારે તેઓ કરતાં પણ જમણી જોઇ તો, વિના અચકાચે લડાઇ માટે તમ્બાર થઇ ગયો. અને ઇસ્લામ સ્વીકાર, યા શરણે અથવા ગિરજો આપવાને માટે કંઈ પણ વિચાર્યું નહિ. મુસલમાનોની ફવજ પણ હવે ખુદાના હઝલથી ઘણી ખરી વધી ગઇ હતી અને તે દેશના લડાયક યંત્રોને પણ જોઇ ચુકી હતી પરંતુ એ છતાં, તેમના ઉપયોગની, તેમને જોઇએ, તેવી માહિતી થઇ શકી નહતી અને શાહઝાદાએ પોતાની ૭૦ હઝાર ફવજને લોખંડી બખ્તરોથી સજ્જ કરી દીધી હતી કે તલવાર, જે અરબોનો ખાસ હથવાર છે, તેને પોતાનું પાણી દેખાડવાની તકજ મળે નહિ. પરંતુ અહિં તો, જુરરત, સરોધની માતા સ્વીકારાઇ ચુકી છે. લડાઇમાં શું, કાંઈ પણ દુન્યવી કામમાં જો જુરરત મુજબ ઉપાયો કરવામાં ન આવે તો, કામ ચાલી શકતું નથી. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ આ લોખંડમાં હુમેલી ફવજને જોઇને એક યોજના ઘડી લીધી અને તીર અન્દાઝોને બોલાવીને હુકમ આપ્યો કે ઠીક નેમ બાંધીને તેમના અક્ષુઓ પર તીર મારે. બસ, અહિંથી જો એક સાથે તીર વર્ષવા લાગ્યા તો, પહેલાંજ હુમલામાં, એક કથન મુજબ, એક હઝાર અને બીજા મુજબ

કેટલાક હંઝાર જણ પોતાની આંખો આપી બેઠા. એજ કારણે કેટલાક અરખી ઇતિહાસકારો આ લગામને “ઝાતુલ-ઉયુત” અર્થાત “આંખોની લગામ” નું નામ આપ્યું છે.

સારાંશ કે જ્યારે આ ગયખી ગોલાઓથી, ફવલાદી શરીર અને લોખંડી વસ્ત્રની યોજના ધુળમાં મળી ગમ ત્યારે, તેઓ કિલ્લા બંધ થઈ જવાના હેતુએ પાછળે હઠવા લાગ્યા. અને હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને કઠી મોકલ્યું કે જો તમે સુલહ કરી લો તો, ઠીક છે, નહિ તો, હવે તમે અમારું કંઈ પણ જગાડી શકતા નથીજ. પરંતુ ખાલિદ (રદી૦) એ ગત બાળતો ને જોતાં, સુલહને ગણકારી નહિ. પરંતુ હવે વયમાં અગરદસ્ત ખામ (ખન્દક) અને કિલ્લાની અચળ મઝબુતામને તેઓ શું કરી શકતા હતા. અંતે તેની પણ એક તદખીર કરવામાં આવી કે એક જગ્યાને પાર કરવા માટે નકકી કરી, તેમા યુદ્ધ, કમઝોરજ કામમાં નહિ આવી શકે તેવા, ઉંટોને ઝખ્ક કરીને નાખી દેવામાં આવ્યા. અદિં સુધી કે ખન્દક ભરાઈ ગમ અને ઇસ્લામી લશ્કર, તેને પાર કરીને શહેરના કિલ્લાની દીવારો પાસે પહોંચવાતુ અરંબી દાધું.

મરાનીઓએ આ પ્રસંગે જે પ્રાણના માટે લગામ જામી તે, કંઈ ઓછી પ્રસંશનિય નહતી. મુસલમાનોના કિલ્લાના જાણનારા હતા અને મરાનીઓ કિલ્લાની દીવારો ઉપરથી ઝેર શોરથી તીર ફેંકી રહ્યા હતા પરંતુ, મુસલમાનો તો, આવા પ્રસંગે, કોઈ મુશકિલને મુશકિલ સમજતાજ નહતા. જેવી રીતે તેઓએ ખન્દકને ભરીને, કિલ્લાની દીવારો સુધી પહોંચવાની તદખીર કાઢી હતી તેવી રીતે, હવે કમન્દ અને સીદીઓના સાધને કિલ્લામાં દાખલ થવાની પણ યોજના યોજી કાઢી અને એક શ્વાસે થોડાક ગાણુસ મરતાં મરતાં, કિલ્લાની દીવાર ઉપર પહોંચી ગયા અને જતાં વારજ અનથક કોશીશ કરીને, કિલ્લાનો ડરવાઝો ઉઘાડી દીધો. આ આપડાઓનું જીવતું રહેવું તો, ધણું મુશકિલ હતું. કેમકે શત્રુ-દળમાં તેઓ ગણત્રીના, ઉંટના મ્હોડામાં જીરંની કહેવત મુજબ હોવાથી, તેઓ શું કરી શકવાના હતા. પરંતુ આ હિમ્મત ખરેજ, જોવા પાત્ર અને વખાણવા લાયક હતી. દાર ઉધડતાંજ ઇસ્લામી લશ્કરનો રેલો કાલ્લામાં ધસી ગયો. આ વેળા મરાનીઓના ધભરાટ અને ગવનરના મુજવણની કોઈ હદ ન હતી. હવે તેઓ સાક્ષાત મૃત્યુ પોતાની સમીપ ઉભેલું જોઈ રહ્યા હતા.

જેથી કરીને તેઓ એક સાથે અમાન ! અમાન ! (રક્ષણ રક્ષણ)ની બુમો પાડવાની શરૂ કરી. એ ઉપરથી હું ખાસિદ (રદી૦)એ તેઓ ઉપર દમા ખામને, મુસલમાનોને તલવાર ચ્યાનમાં કરી સેવાની આજ્ઞા કરી અને તેમને કહી દીધું કે તમારું દીવસની અંદર અંદર ફિદ્લો ખાલી કરી દો. જેથી આ લોકોએ પોતાના પુત્ર સ્ત્રી અને ઝરૂરી સર સામાન ઉંટ, ખંચરો અને ઘોડા ઉપર લાદીને ફિદ્લો ખાલી કરી દીધો. હઝરત ખાલીદ (રદી૦) એ ત્યાં ઇસ્લામી ધ્વજ ફરકાવીને મોટા સાથે તકબીર પઢી અને અઝાન તેમજ નમાઝના અવાજથી આ ઇલાકાના રાજા અને પર્વતોને, પોતાના આવવાની ખબર આપી દીધી.

અયનુત્તમરની લડાઈ.

હઝરત ખાલીદ (રદી૦)ને અંબારમાં રહેવાને થોડા પછી દીવસ ગુઝર્યા ન હતા કે અયનુત્તમરમાં વિરોધીઓનું એક મોટું ટોળું ભેગું થવાની ખબર મળી. અયનુત્તમર ત્રે સ્થળ હતું જ્યાં, જેહરામ ચોખીનનો જેટો મહારાજ ગવર્નરી કરી રહ્યો હતો. અને તેના ઉચ્ચ ખાનદાન રાજવી કુટુંબના કારણે બધા કબીલાના સરદાર અને અફસરો તેના હુકમને માન સાથે વધાવી લેતા હતા, જેઓમાં અજમીઓ ઉપરાંત, અરબોનું પણ એક અસંખ્ય ટોળું હતું, જેઓએ યા તો, ઇસામ્યત સ્વીકારી લીધી હતી યા, મળુસીયત ! અને ઇસ્લામથી માત્ર અજ્ઞાનજ નહીં બધેકે તેની સખ વીરધ હતા. અને તેઓમાં ઉકળા બિન ઉકળા એક બહુ મોટો બહાદુર સરદાર હતો. જે મલ્લ-કળાનો દબ્બેદાર અને પોતાની બહાદુરી પર અતિશય ગર્વિષ્ઠ હતો. તદુપરાંત તમરુદ-તગલબના કબીલા પણ ત્યાં વસતા હતા, જે બધા મહારાજના તાબેદાર અને સત્તા હેઠળ હોવાથી મદદગાર હતા સારાંશ કે મહારાજ સંપૂર્ણ બળાપિકારી હતો.

હઝરત ખાલીદ (રદી૦)ને જ્યારે આ બાબતની ખબર પડી તો, તેમણે અજકાન બિન બદને અંબારના રક્ષણ અને અગીર પદ ઉપર નીમીને તત્કાળ અયનુત્તમરની તરફ પ્રયાણ કર્યું. અને ત્યાં પહોંચીને વિરોધીઓને ઇસ્લામ અગીકાર કરવાની અથવા બિઝયો આપવાને કબુલવાની દબ્બવત આપી તો, તેમણે પ્રથમની પેઠે, તેનાથી ઇન્કાર કરીને લડાઈ માટે તકબીર

સર કરી દીધી. અને તેમાં અકળા ખીન અકળાએ-જે મુંતનરસેરા અર-
ખોનો સરદાર હતો-ખીડુ ઝડપ્યું કે અમે પણ અરખ છીએ અને મુકામલા
માં પણ અરખ છે, માટે:-

કે આહુન બ આહુન તવાં કદં નર્મ.

અર્થાત-લોહાને લોહુ નર્મ કરે છે, ની કહેવત અનુસાર અમારાથી
સારો નેમના મુકામિલા અને લડાઈ માટે કાઈ સીપેહસાહાર મળશે નહીં.
ઉકળાનો મત વઝનદાર હતો, એ માટે સર્વએ માન્ય રાખ્યો અને તેનેજ
સીપેહસાહાર તરીકે નીમીને મે કલવામાં આવ્યો. સારાંશ કે ત્યાંથી અકળા
અને અહીંથી ખાલીદ (રદીન)એ લડાઈ શરૂ કરી દીધી. અકળા પણ સીંદની
પેઠે ઝપટી પડ્યો. પરંતુ, અહિં તો, સયપુસ્લાદની લડાઈનો ઢંગળ જીતે
હતો, તેમણે આવતાંની સાથેજ લડાઈ અને નેઝાથી તો, કંઈએ કામ નહીં
લેતાં, હાથ વધાવીને, ઉકળાનું માથું પકડી લીધું. અને પકડ્યું તો, એવા
બળથી કે ઉકળાએ ઊડવવાને બચ્છીએ ગાથાઝીક કરી, પરંતુ ખાલિદી
પન્જથી મુકિત મેળવી શક્યો નહિ. અ તે હઝરત ખાલિદે તેને ઘેડા પરથી
ઉતારી લીધો અને પોતાના લશ્કરીઓને કહ્યું કે: એને જીવતો લપ
જમને કચદ કરી દો.

એક બળવાન સીંહનું, ચકલીની પેઠે બાઝના કાળુમાં આવી જવું,
કંઈ ન્હાની સુતી વાત ન હતી. જેથી કરીને માત્ર એજ બતાવથી
વિરોધીઓના લશ્કર પર એક ભય છવાઈ ગયો અને પછી મુસલમાનોએ જે
હુમલો કર્યો હતો, તેમા દુસમનોએ નાસવામાંજ મુકિત સમજ્યા. જેને અંગે
ધણ્યાં કેલ થયા અને કેટલાક કચદી બન્યા અને એવી રીતે અયતુત્તમર પર
અસ્લાહ તઆલાએ મુસલમાનોને ફતેહગંદ બનાવી ધરલાગનો અલમ
(ધ્વજ) ફરકાવ્યો. કિલ્લા વીગેરેનો બધો માલ મુસલમાનોના કબજામાં
આવ્યો અને તેમાંથી, ધારા મુજબ પાંચમો ભાગ કાઢીને, ગાઝિયેને વહેંચી
દેવામાં આવ્યો.

દવમતુલ જન્દલની ફત્હ.

અરબ અને શામની વચ્ચે દવમતુલ જન્દલ એક રીયાસત હતી,
જેના સંખ્યાબંધ કિલ્લા અને રહસો હતા. કેટલાક તો આ હઝરત (સલન)

ના વખતમાંજ તામે થઇ મુસલમાન થઇ ગયા હતા અને કેટલાક બાકી હતા. મુસલમાન થઇ ગયેલા રઇસોને પણ, આં હઝરત (સલ૦) ના સ્વર્ગ-વાસી થવા પછી, અધર્મના વાવરાયે ઘેરી લીધા હતા. માટે તેમને ઠેકણે લાવવાની ખાસ જરૂર હતી. એ માટે હઝરત અબુબકર સિદ્દીક (રદી૦), અયાઝ બિન ગનમને આ કાર્ય ઉપર રવાના કર્યા હતા પરંતુ, રઇસોના સંપ અને એકતાયે તેમને જોઇએ, તેવી સફળતા મેળવવા દીધી નહિ. ત્યારે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને ત્યાં જવાનો હુકમ મોકલવામાં આવ્યો. જેથી તેઓ ઝટ સુંટેલા શોય' પુણ્ય' લશ્કરના સમુદ સાથે કુચ કરીને ત્યાં પહોંચી ગયા.

દવમતુલ જન્દલમાં મસાબ્યોની હુકુમત હતી અને તેમની સાથે મનન, કલ્પ અને તતુઅ વીજેરે કળીલા પણ શામિલ થઇ ગયા હતા. અને આજ એકત્રતાએ અયાઝ બિન ગનમ જેવા બહાદુરને તેઓ ઉપર વિજય પામવા દીધી નહિ. પરંતુ જેવા હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ના આવવાની તેઓએ ખચર સાંભળી તો, તેમની દિગ્મતે જવાળ દઇ દીધો અને અકીદર બિન અબ્દુલ માલિક નામી એક સરદાર તેઓથી અલગ થઇને નાસવા લાગ્યો. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ના લશ્કરે નારતાને પકડીને, તેના સાથીઓ સાથે યમદારે મોકલી દીધો. તે પછી સર્વ કરતાં મોટો સરદાર જવદી બિન રબીઆયે મુકાબલો કર્યો પરંતુ, તેને પણ શીકરત મળી અને લડાઇમાં કતલ થઇ ગયો. એ પછી તેના કિસ્લાની ઉપર સયપુલ્લાહે તલવારના બળે કળાએ કર્યો અને એવી રીતે ઠામે ઠામ ધરલાગનો બોલ-બાલા થઇ ગયો.

હયરા ઉપર ધરાનીઓની બીજા વખતે ચઢાઇ.

હઝરત ખાલિદ (રદી૦) જે દીવસોમાં દવમતુલ જન્દલ પ્રત્યે ગયા હતા તો, કઅકાઅ બિન ઉમર તમીમીને હયરામાં છોડી ગયા હતા જ્યારે ધરાનીઓને આ વાતની ખચર પડી, કે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) શી મયદાન ખાલી જોઇને, હયરાને કબ્જે કરી લેવાની ફરી કોશીશ કરી અને ઝરમહર અને રોઝ બહર, નામના બે મશહૂર જનરલોના હાથ નીચે હસીદની તરફ સશસ્ત્ર રવાના કર્યું, જે હયરાની પાસેજ હતું. કઅકાઅ બિન

ઉમરને જ્યારે આ વાતની ખબર પડી ત્યારે, તેમણે એક પત્રમાં હજરત આલિદ (રહીં) ને સર્વ ઘટીત કથની લખી, સત્વર પહોંચવાની તાકીદ કરી. અને પોતે હયરાથી નીકળીને, હસીદા પ્રત્યે રવાના થયા. ધરાની નિપેહસાલારોના હવસલા, આલિદ (રહીં) ની ગયર હાજરી અને ફરસામી લશકર એકા પ્રમાણમાં હોવાના કારણે ઘણા વધી ગયા હતા. એ માટે તેઓ આવતાં વારજ લડાઇ શરૂ કરી દીધી. પરંતુ કચ્કાચ (રહીં) એ તે હાથ દેખાડ્યો કે ધરાનીઓના છકકા છુટી મયા અને તેમના લશકરના એ ત્રીત્રાયાંશ ભાગ તલવારના ફળો ચાખીને, યમપુરી પહોંચી ગયો. અને તેઓ નાસીને, તે ખનાકસ કીલ્લા તરફ રૂખ કર્યું, જ્યાં તેમનો એક મશહુર જનરલ બહુજાન રહેતો હતો, અને જેણે મોટું લશકર બેઠું કરી રાખ્યું હતું. પરંતુ કચ્કાચે પણ હજરત આલીદ (રહીં) ની લડાયક પોલીસીથી કામ લઇને, અણુ લયલાને તેમની પછવાડે રવાના કર્યાં અણુ લયલાયે ત્યાંથી પણ તેમને સર્વ લશકરની સાથે નસાદી દીધા એટલામાં હસીદમાંજ કચ્કાચની પાસે હજરત આલીદ (રહીં) ઉતાવળી કુચે લશકર સાથે આવી પહોંચ્યા. અને જ્યારે તેમને અણુ લયલાના રીપોર્ટથી જણાયું કે ધરાનીઓનું જયેલું લશકર હવે ખનાકસથી મઝીખના કીલ્લા તરફ ભાગી મયું છે. અને ત્યાં હજીજ બીન ઇમરાન એક તેમના નામી જનરલે મોટું લશકર હસીદની મદદ માટે બેઠું કરી રાખ્યું હતું, જે હમણા સુધી ત્યાંજ છે. અને તેને આ ભાગી ગયલી ફવજ મળી જવાથી વધુ બળ પ્રાપ્ત થયું છે. તેજ વેળાએ આલીદ (રહીં) ઝટ પટ, છુપા માર્ગે મઝીખ તરફ પ્રયાણ કર્યું અને કચ્કાચ અને અણુ લયલાને બીજા માર્ગેથી આવવાની સુચના કરી અને તાકીદ કરી કે ખરા પ્રસંગે ત્યાં બધા મળી જાય. પરંતુ બધા જુદા જુદા માર્ગેથીજ આવે કે જેથી દુશ્મનોને અમાન લશકરની ખરી ગણતરીની ખબર પડે નહિ. ત્યાં પહોંચતાજ એકત્ર બળે તેઓ ઉપર એવો હુમલો કરી દીધો કે એક પણ છવતું બચી શક્યું નહી. પાછળથી જણાયું કે હઝીલના સાથીઓમાંથી બે જણ એક અબદુલ અઝીઝ બીન અબી દદમ અને બીજો લખીદ બીન જરીર એવા શખ્સ હતા, જેઓ હજરત અબુબકર સીદીક (રહીં) ના હાથ ઉપર મુસલમાન થઈ ચુક્યા હતા, તેઓ પણ માર્યા ગયા, કેમકે એટલા મોટા લશકરમાં કેવી રીતે એળખાઈ શકતા હતા. આ ઉપરથી તેમના વારીસોએ દારૂ

ખીસાદતમાં, તેમના સંબંધે દ્વંવેં કર્યો તો, રાજ્યના અઘાનામાંથી સીદદીકે અકબર (૨૬૦) એ તેમના પુત્રનો બદલો આપી દીધો. અને ફરમાવ્યું કે ખાલીદ આ મુઆમેલામાં નીર્દોષ છે. કારણ કે જે શાખસ દુશ્મનોની સાથે રહે અને ખાસ કરી એવા સમયમાં, તો, તેની આ સજા કંઈ અયોગ્ય નથી ઠરી શકતી.

હઝરત ખાલીદ (૨૬૦)એ મઝીબની ફત્વ પછી, પાંચમે ભાગ મની-મતના માલમાંથી મદીના રવાના કર્યો અને પોતે રખીઆ ખીન તમલખી પર હુમલાની તકવારી કરી દીધી—કેમકે જ્યાં સુધી ઇરાનીયો અને મુત-નરસેરાના અરબો અને હસાઇયોની તાકત આ બાબુ તુટી નહી જતે ત્યાં સુધી સંતોષ અને શાંતિનું અશક્ય હતું.

સના અને બશરની લડાઈ.

રખીઆ ખીન બજાર તમલખી સનામાં રેસાડીની પુર્વની તરફ ફવજને ભેગી કરી રહ્યો હતો અને એક મોટું ટોળું મુતનરસેરાના સંખ્યાબંધ અરબોનું તેની સાથે હતું. જે ફરેક રીતે મુસલમાનોની સાથે ટકકર ઝીલવાને પાત્ર હતું. જેથી ખાલીદ (૨૬૦)એ જુદા જુદા માર્ગે કચ્છકાચ અને અમુ લવલાને રવાના કર્યા, અને ત્રીજા રસ્તેથી પોતે પણ ત્યાં જવા માટે ઉપડ્યા. આ તરફીયનું પરિણામ એ આવ્યું કે બરાબર રહવારના સમયે—જ્યારે શત્રુ ઇજા મફલતની નીદ્રામાં લીન હતું—ત્રણે તરફથી ૬૦ ખાલીદ (૨૬૦)એ હુમલો કરીને તેને કપદ કરી લીધું. અને તે પછી તેમને ઘટની શીક્ષાએ પહોંચાડીને, ત્યાંથી હઝીલનું માથું કચડવા માટે બશર નામના મુકામે પ્રવાણ કર્યું, જ્યાં ઇરાન ખીન અસીદ ફવજ લખને પડ્યો હતો, ત્યાં પહોંચીને તેને પણ વમપુરીનો પાસ આપી દીધો અને ઇરાકની વાવટો કીલ્લા ઉપર ઉડાવીને રદાય અને ફરાજનો માર્ગ લીધો.

રદાય અને ફરાજ ઉપર ચઢાઈ.

રદાયનો કીલ્લો ઇરાકના ઉત્તરમાં આવેલો પ્રખ્યાત અને મઝબુત મઢેથી બનેલો હતો. અને હીલાલ નામી એક શાખસ ત્યાં હાકીમ હતો અવનુતમ-

રની લડાઇમાં જે ઇસાઇઓએ બાગ લીધો હતો, તેમાં તેનો પિતા પણ હતો. જે હૃદય ખાલીદ (રદી૦)ના હાથથી માર્યો ગયો હતો. જેથી કરીને હવે ઇસાઇઓ અહીં જમા થઇ રહ્યા હતા. પરંતુ તેણે જેવું હૃદય ખાલીદ (રદી૦)નું નામ સાંભળ્યું તેવોજ પોતાના સધળા હેતુઓને તે ભુલી ગયો. જે સુવિચારક હોતે તો, ઇસ્લામ કબુલ કરીને હૃદય ખાલીદ (રદી૦)નો મદદગાર થઇ પડતે પરંતુ, તેણે ન્હાસવાનો નિશ્ચય કર્યો અને ચુપકાદી સાથે તેણે કીધો ખાલી કરીને ન્હારી ગયો. રદાબ ઉપર કબજો અને સત્તા તો થઇ ગઇ, પરંતુ ત્યાં માલ, ધાસ ચારો અને પાણીની અછત હતી, જે માટે ખાલીદ (રદી૦)એ ત્યાંથી આગળ વધીને ફરાઝના કીલામાં ધામો નાંખ્યો, જે શામ અને રમઝની સરહદ પર હતો. રમઝના શરીફનો માસ આવી ગયો હતો, માટે આ ધરકતવાળો મહીનો ત્યાંજ પસાર કર્યો.

ધરાન અને રમઝની સરહદ ઉપર મહાન યુદ્ધ અને ફત્ત.

રદાબમાંથી જ્યારે દિલાલ બાગી ગયો ત્યારે, તે ઇસાઇ હતો. તેણે જ્યારે જોયું કે ન તો મહારામાં લડવાની તાકત છે અને ન ધરાક અને ફારિસ વાસીઓમાં કંઇ હીમ્મત રહી છે ત્યારે, તેણે કુસતુંનતુન્યાગાં રમઝના શાહ (હકીમ)ને એક અરજી લખી કે ખાલીદ (રદી૦)-જે ઇસ્લામના એક મોટા સીપહસાહાર અને જાંબાઝ બહાદુર યોદ્ધા છે-આખા ધરાકમાં સત્તા જમાવી ચુક્યો છે, અને ફારિસના સરદારો અને પ્રજાજનો તેની સાથે લડીને કતલ થયા અને શરણે ગયા છે. હવે તેણે પુરાત ઉપર પોતાનો તંબુ નાંખ્યો છે અને નજદીકમાંજ તે હુજુરના ઇલાકા ઉપર ચઢાઇ કરવાનો મરાદો રાખે છે. જે હુજુરને યોગ્ય લાગે તો, એના અટકાય માટે કંઇ વ્યવસ્થા કરે. સેવક પણ દરેક જાતની મદદ અને સેવાને માટે તત્પર છે.

કયસરે રમઝને જ્યારે આ ખબર પહોંચી તો, તેણે પોતાના દરબારીઓને બોલાવીને વિચાર કરનારી કમીટીની સજા બોલાવી અને હીલાલની તે અર્જીને પેશ કરી. બધા જણ એક અવાજે બોલી ઉઠ્યા કે ધરાની બાપડા લડવાને શું જાણે. ગામડીયાઓને મારી લેવું બીજી વાત છે અને યોદ્ધાઓની સાથે જાઝબું બીજી કામ છે. જે ખાલીદ (રદી૦) અમારી સાથે

લડશે તો, ખરેજ બધા જુના બનાવો જુલી જશે. અને જો અમારામાંથી કોઈ એકને પણ તેને સજા કરવાને માટે નીમવામાં આવે તો તે ખાસ મક્કા પહોંચાડીનેજ શ્વાસ લે. આ ઉપરથી કયસરે રૂમી ફવજને તખ્યારીને હુકમ આપ્યો અને એક સાખ સૈનિક સાથે નામવર સરદારોને, હીલાલની મદદે મોકલ્યો. જેના પહોંચતાંજ બાકી ધરાનીઓ પણ આવીને મળી ગયા. અને એક સાખ ત્રણ હજારના જંગી જમાવથી પુરાતના કીનારે આ લોકોએ જાવણી નાંખી. ખાલીદ (રદી૦) પ્રથમ તો રથીતીનું ખારીક અવલોકન કરતા રહ્યા અને આખો રમઝાન માસ પસાર થવા સુધી કંઈયે હીલચાલ કરી નહી. પરંતુ જ્યારે આ લોકોએ ગર્વિષ્ટ અને અભિમાની બનીને કહેવડાવી મોકલ્યું કે હવે તમે ત્યાંજ બંગદીઓ પહેરીને બેસી રહેશો કે દરયાને પાર કરીને આગળ પણ વધશો ! જો એટલી હીમ્મત નથી તો અમેજ આગળ વધીએ છીએ. ખાલીદ (રદી૦)ને ક્રોધ તો ધણો ચઢ્યો પરંતુ, સમયાનુસાર એજ જવાબ મોકલ્યો કે તમે ચઢાગ ઉપર ચઢામ કરીને આવ્યા છો એટલે તમેજ દરયાને પાર કરીને અહીં આવો. આ ઉપરથી તે ગર્વિષ્ટ અને અભીમાની સૈન્ય-જે ૬૦ ખાલીદ (રદી૦)ની ત્રીસ હજાર ફવજને એક નિવાળો સમજતા હતા-તે પોતે દરયા પાર કરીને, ખાલીદ (રદી૦)ની તરફ વળ્યા, અને સંપુર્ણ એક દિવસ સુધી ફવજ ધમંડામમાં રહી ઓગ દિવસે ખાલીદ (રદી૦)એ પણ પોતાની ફવજને મયદાનમાં આણીને વ્યવસ્થિત પુર્ણ ગોઠવી અને પ્રસંગાનુસાર વીવેચનથી મુસલમાનોના દીલોમાં શૈયની રેલમ છેલ કરી દીધી અને તેની સાથે “જન્નત તલવારોના ઝાંયડામાં છે” નો પાઠ યાદ કરાવી હુમલાનો હુકમ કરી દીધો. બપોર સુધી સારી રીતે જમીને લડામ થતી રહી પરંતુ જ્યારે તડકાના તાપે કાશીરોને ગભરાવી દીધા અને આ બાજુએ મુસલમાનોના ખાસ ગુણ હતો કે ચુંટીને અફસરનેજ યમપુરીની જત્રાએ મોકલી રહ્યા હતા. જેથી કરીને ખરા બપોરના પ્રસંગે કાશીરોના પગ ઉખડી ગયા. આ બાજુ ખાલીદ (રદી૦)એ આગળ વધીને દરયાનો માર્ગ રોકી લીધો, પરીણામે ન્દાસવાને માર્ગ ન મળતાં આ ગર્વિષ્ટ અને અભીમાનીત સૈનીકોને પોતાની જાન બચાવવાનું પણ મુશ્કેલ કાર્ય થઈ પડ્યું.

હુકમમાં એજ કે કેટલાક તો, દરયામાં ડુબીને મર્યા અને લગભગ એક સાખ માણસ મયદાનમાં માર્યા ગયા. જે પછી ખાલીદ (રદી૦) એ

ખુદા પાકની સ્તુતિ કરતાં, તેનો અત્યંત પાક માન્યો અને મનીમતનો માલ જો કરોડો રૂપિયાનો હતો. તેમાંથી પાંચમો ભાગ કાનુન મુજબ કાઢીને મદીનએ તમ્બ્યામાં હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) ની સેવામાં વિન્યની ખુશ ખબરી સાથે રવાના કર્યો; જ્યાં ખાલિદ (કદી૦) ના શાય' અને લડાયક લાયકાતનો આભાર માનવામાં આવ્યો. આ ફતહ, માત્ર હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ના અનુભવ અને વિદ્વતાનેજ આભારી હતી.

ખાલિદ (રદી૦)નું છુપી રીતે હજો આવવું.

ખુદાએ આપેલી આ ફતહ પછી ખાલિદ (રદી૦) એ ઝી કઅદના અંત સુધી ફરાજમાંજ રહ્યા. અને જ્યારે સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ કે હવે ખુદાના શત્રુઓને આ તરફ આવવાની હિમ્મત પડશે નહિ. ત્યારે, ધરલામી લશકરને હયરામાં પહોંચી જવાનો હુકમ કર્યો, જે આ સમયે ધરલામી સક્કતનતનું પાયતખ્ત હતું. પરંતુ જ્યારે ૧૫ મી ઓક્ટોબર સન ૧૨ હિજરીએ ધરલામી લશકર હયરાં તરફ રવાના થયું, ત્યારે ખાલિદ (રદી૦) થોડા માણસો સાથે છુપા ગાજે ખાનગી રીતે હજનો નિશ્ચય કર્યો. જેને છુપું રાખવાનું આ કારણ હતું કે પહેલાની જેમ તેમની રવાનગીએ ધરાક-વાસીઓમાં એક વિચિત્ર હિમ્મત પથદા કરી હતી. એ માટે ખાનગી રીતે ખાર દીવસમાં ૭ મી ઓક્સ-હજને મકકા પહોંચી, હજની ક્રિયા અદા કરીને, હયરામાં ખાસ તે પ્રસંગે કે જ્યારે ધરલામી લશકર ત્યાં પહોંચ્યું પોતે પણ આવી પહોંચ્યા. આ વર્ષે સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) એ પણ હજ કર્યું હતું અને મદીનામાં પોતાની જગ્યાએ હઝરત ઉસમાન બિન અફફાન (રદી૦) ને છોડી આવ્યા હતા, પરંતુ ખાલિદ (રદી૦) એ એવી રીતે હજ કર્યું કે કોઇએ તેમને ઓળખ્યા નહિ અને ન કોઇને તેમના આવવાની ખબર પડી, થોડા દિવસ પછી હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) ને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે, તેઓ ખફા થયા કે વિના રજાએ તેઓ આ બાજુ શા માટે આવ્યા! અને ખર્જ જોતાં, આ એક ભુલજ હતી, જે ખાલિદ (રદી૦) થી થવા પામી. અસલમાં ખાલિદ (રદી૦) એક મંચક્ષા બહાદુર હતા અને તેઓ પોતાની ફતહો ઉપર નાજાંપણ હતા અને એ પણ બાજુતા હતા કે ખલીફાએ વક્ત તેમની કદર કરે છે, એ

માટે તેઓ એવી એવી વાતો કરી બેસતાં હતા, જે એક સંભાળ રાખનાર શખ્સથી થવી મુશ્કેલજ નહિ, બલકે અસંભવિત હતી.

કેટલાકે કહે છે કે હજારત ખાલિદ (રહીં) પગારદાર નોકર નહતા, એ માટે તેમને રૂખસતને માટે રજા માગવાની જરૂરત નહતી. પરંતુ આ બાબત સ્વીકાય નથીજ, કેમકે એવી રીતે પગારદાર નહોતું તો, તેમને દરેક વાતથી સ્વતંત્ર રાખી શકે છે. જે કે તેઓ આજ કાલના પગારદારોથી વધારે હુકમના તાબેદાર હતા. જેમકે તેમના હવે પછીના વૃતાંતથી જણાશે.

અસલ ખીના આ જણાય છે કે પોતાની માત્ર ત્રીસ હજાર અને શત્રુઓની એક લાખ ત્રીસ હજાર સમન્યને જોષ્ટને, તેઓએ આ માનતા માની હશે કે ખુદા આ લડાઈમાં વિજય પ્રાપ્ત કરે તો, હું હજ કરીશ. અને પછી મનોરથ મુજબ ફતહ મેળવ્યા પછી, દેશના મુઆમિલા ઉપર વિચાર કરીને, ખુલ્લી રીતે જવાનું ના મુનાસિબ ધારીને, છુપી રીતે હજ કર્યું હશે. એ સીવાય છુપી રીતે જવાનું ખીજું કોઈ કારણ જણાઈ શકતું નથી.

આ લડાઈ પછી ધરાકમાં ઇસ્લામી સલતનતનો સારી રીતે સિકકો બેસી ગયો. અને અરબની જેમ, ધરાક પણ ઇસ્લામી દેશોની ગણતરીમાં આવી ગયું. અલબત્તા, એટલો ફકર હતો કે અરબમાં કોઈ ગયર મુસ્લિમ રહી ગયો નોતો અને અહિં કેટલાક લોકો મુસલમાન થવા કરતાં બિજયો આપવાને વધારે સારૂ સમજ્યા, જે એક અતિશય સાધારણ દેક્ષ હતો અને એના બદલામાં લડાયક સેવાથી પણ મુકિત મળી જતી હતી. એવી રીતે ધરાકમાં ખાલિદ (રહીં) પોતાની ઝળકતી કારકીરદીના લીધે, પોતાના બિહાદુર જનલો સાથે, આખા ધરાકમાં ઇસ્લામી હુકુમતનો ફકો બળવી રહ્યા હતા. અને પ્રજા ઉપર પણ કોઈ ખાસ તકલીફ ન હતી, એ માટે તેઓ પણ દિન બદિન મળતા અને બળતા જતા હતા. સારાંશ કે આ વાતોથી સંતોષ પામીને, ખાલિદ (રહીં) હવે આ યુક્તિઓ યોજવા લાગ્યા કે ખાસ ફારિસ ઉપર ચઢાઈ કરવામાં આવે, પરંતુ તેની તક આ સમયે મળી શકી નહી.

શામ અને રૂમ ઉપર ચઢાઇ અને હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની ફતેહ !

શામના પ્રદેશ ઉપર ચઢાઇ કરવાનું આ કારણ હતું કે આં હઝરત (સલ૦)ના મુજારક સમયમાં શામ અને અરબના ઇસાઇઓ ધણી શરારતો કરતા રહેતા હતા. મવતાની ખુનખાર લડાઇઓ એ લોકોના કારણે થવા પામી હતી. તથુકનું યુદ્ધ, તંગી અને નાદારી હોવા છતાં, ઇસાઇઓનાજ રોક થામ માટે કરવામાં આવ્યું હતું. અરબના મુરતદોને પણ ઇસાઇઓએ દરેક રીતે મદદ કરી હતી, ઇરાકના સંગ્રામમાં ખુલ્લી રીતે ખરાનીઓથી મળીને, મુસલમાનોનો સખ્ત મુકાબલો કર્યો હતો. તેઓમાંના અનેકાનેક ઇસાઇઓ યા તો, કુસ્તુનતુનીયાના શાહની પ્રજા હતાં યા, તેના ખંડીઆ રાજ્યની છાયા હેઠળના હતા, જેમના જન અને માલના રક્ષણના જોખમદાર આ શહિન્શાહ હતા. ઇરાકના યુદ્ધમાં તો, ખાસ કયસરે રૂમની અગણિત ફવજે ભાગ લીધો હતો. આ બધી વાતો ખાસ કરીને આ બાબતને સ્પષ્ટ ટેકા આપી રહી હતી કે કયસરે રૂમનો દિલી હેતુ આ છે કે ખાસ યુક્તિ પ્રયુક્તિથી મુસલમાનોનું બળ ઓછું કરે. અને પછી તક સાધીને, પોતે ઇસ્લામને નેસ્તો નાબુદ કરે. અને તે પોલીસી ખરી રીતે જોતાં એવીજ હતી, જેવી રીતે આજકાલ યુરપની સલતનતો ઇસ્લામની વીરૂધ્ધ કરી રહી છે.

૬૦ સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) કયસરે રૂમની હુકમો ઉપર હમેશા વિચાર કરતા અને આઇન્દહની વ્યવસ્થા માટે યોજનાઓ ધડલા હતા જે કે તેઓ ઇચ્છતા હતા કે આ મગરૂર ખાદશાહને, તે કોઇ કારવામ કરે એ પહેલાં પોતે તેના દેશમાં તલવારનું પાણી દેખાડે. પરંતુ આ કારવામ ધણી અગવડ જરી હોવાથી, પોતે કોઇની પાસે એવું વખત કરતા ન હતા. જ્યારે તેઓ સન ૧૨ હીજરીમાં હજથી ફરાગત પામી મદીનાએ મુનવ્વરા પાછા પધાર્યા ત્યારે, શરજીલ જેઓ આં હઝરત (સલ૦)ના સમયમાં વહીના સખી લેનારા પણ હતા, કહેવા લાગ્યા કે મહં રાત્રે સ્વપ્ન જોયું છે કે હું શામના પ્રદેશમાં લડાઇ કરી રહ્યો છું. જેનાથી મને આ વિચાર સ્પૂર્ષો કે આં હઝરત (સલ૦)એ અમને જે વિજયની ખુશખબરી આપી છે, તેનો એજ સમય અલ્લાહે મુકરર કર્યો છે. સિદ્દીકે અકબર (રદી૦) આ સાંભળીને સર્વ અસહાબોની સાથે મશવિરો કર્યો કે ખાલીદ

(રદી૦)ની રહામે કયસરે રમનુ સૈન્ય મોકલવું, આ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે કે તે મુસલમાનોને આરામથી બેસવા દેશે નહીં. એ માટે યોગ્ય લાગે છે કે દેશના રક્ષણ અને સત્ય ધર્મના પ્રચારાર્થે શામની તરફ લશ્કર રવાના કરવામાં આવે.

આ ઉપરથી ૬૦ અલી (રદી૦)એ ફરમાવ્યું કે: નિઃસંદેહ, ચઢાઈ કરવીજ જોઈએ. ખુદા પાક અગને સફળતાજ આપશે. કેમકે જનાબે રિસાલત મઆળ (સલ૦) ફરમાવતા હતા કે:—

“દીને ઇસ્લામ પોતાના દરેક વિરોધી ઉપર હમેશા પ્રલયકાળ સુધી વિજયી રહેશે. માત્ર શત એટલીજ કે મુસલમાન, ખરા અર્થમાં મુસલમાન હોય ”

એ પછી બાકી સહાયાઓએ પણ હઝરત અલી (રદી૦)ની વાતને ટેકા આપ્યો. જેથી સિદદીકે અકબર (રદી૦)એ ખાલીદ બીન સમદ રદી૦ ની સરદારી હેઠળ ત્રણ હજાર યુવાનોની ફવજ શામની તરફ રવાના કરી. અને ફરમાવ્યું કે અમે એની પછવાડેજ બીજું લશ્કર રવાના કરતા રહીશું એ પછી તેઓએ બધા સરદારોના નામે પત્રો લખ્યાં. જે ગળતાંની સાથેજ બધા સરદારો મદીનએ મુનવ્વરામાં આવી પહોંચ્યા. હઝરત સિદદીકે અકબર (રદી૦)એ સર્વને એક સ્થળે જમા કરીને એક લાખજુમાં પોતાનો ઉદ્દેશ સમજાવ્યો અને બધાને જહાદ (ધર્મ યુધ્ધ)ના સદગુણ અને ધર્મ પ્રચારના પુન્યથી માહિતગાર કર્યાં, જેથી તેઓમાં એક તાઝો જોશ ઉત્પન્ન થઈ ગયો. એ પછી દરેક સરદારને સદુપદેશ પુરતા પ્રમાણમાં આપીને, જુદા જુદા માર્ગે શામ (સીરીયા) રવાના કરી દીધા.

જ્યારે ઇસ્લામી બહાદુરો શામમાં પહોંચ્યા ત્યારે તેઓ છુંટા છવાયા લડવાના બદલે એકઠા થઈને લડવાની પોલીસીને પસંદ કરી અને હઝરત સીદદીકે અકબર (રદી૦)ને આ બાબતથી વાકીફ કરીને યમુક પ્રત્યે આગળ વધ્યા. આ વેળા ઇસ્લામી લશ્કર કુલે એકવીસ હજારની સંખ્યામાં શામમાં હતું. સીદદીકે અકબર (રદી૦)એ ફવજની કમી જાણીને, બીજી ફવજને મોકલવાનું શરૂ કર્યું, પરંતુ ૬૦ હિમર (રદી૦)એ કહ્યું કે તમે આવા પ્રસંગે ૬૦ ખાલિદ (રદી૦)ને લખી મોકલો કે પોતાની ફવજ લઈને મુસલમાનોની મદદ કરે, કેમકે તેઓ ઇસામીઓની સાથે બેએક લડાઈઓ

પ્રથમે પણ લડી ચુક્યા છે. અને ફવજમાં તેમને એક ખાસ ઇઝઝત પ્રાપ્ત છે. આશા છે કે તેઓ જશે તો, હરલામી લશ્કરમાં એક વધુ તાઝો જોશ ઉત્પન્ન થઈ જશે. હઝરત સિદ્દીકે અકબર (રદી૦)એ પણ આ વીચારને પસંદ કરી, નીચલો પત્ર લખી ખાલિદ (રદી૦)ને શામ પહોંચવાની તાકીદ કરી અને તેની સાથે આખા લશ્કરના સિપહસાલાર મુકરર કરી દીધા.

૭૮૬

“આ પત્ર ઇબ્ને કહાફા અબુબક્ર (રદી૦)ની તરફથી ખાલિદ ખીન વલીદ (રદી૦)ના નામે છે. સલામ પછી તે ખુદાની તઅરીફ કહું છું જેના સિવાય કોઈ પુન્યપાદ નથી. અને દરદ મોકલું તેના સાચા નખી હઝરત મોહમ્મદ (સલ૦) પર. એ પછી તમને હું હરલામીઓનો સરદાર નીમીને રૂમીઓની લડાઈ માટે હુકમ કહું છું. માટે અલ્લાહની ખુશનુદી મેળવવામાં હીલ નહી કરતાં, ખુદાના દુશ્મનોથી લડો અને તે લોકોમાં થઈ જવ જે જહાદનો પુરેપુરો હક અદા કરે છે. ખુદાએ તમારા ફરમાવે છે કે:— ‘હે મુસલમાનો! તમને એક એવી તીબરત (વેપાર) ગતાવું છું, જે તમને દરેક મુસીબતો અને મહા દુઃખોથી બચાવે છે. (એટલે જેહાદ) અને તમને અબુ ઉબયદલ અને તેમના સાથીઓ ઉપર અમીર તરીકે નીમું છું.”

આ પત્ર એવા સમયે હઝરત ખાલિદ (રદી૦)ને મળ્યો કે તેઓ જે તેના કાદસિયા ઉપર ચઢાઈ કરવાની યોજના કરી રહ્યા હતા. અને નઝદીક હતું કે એક બે લડાઈમાં ઇરાનની સરઝમીનમાં:—

નશાહુદો અલ્લાહલાહ ઇલ્લાહલાહો મોહમ્મદુર રસુલુલ્લાહ

ની ગુંજ એક છોડાથી ખીબ્બ છોડા સુધી ફેલાઈ દેતે પરંતુ તેઓ ફરમાને અમીરલ મુમિનીન મુબબ્બ હઝરત ફવજ લખને શામ તરફ રવાના થઈ ગયા. અને ગાઝીની ફવજ હયરામાં છોડી જમને મુસન્ના ખિન હારિસાને તેઓ ઉપર સરદાર નીમ્યા કેમકે ખુદાની કૃપાથી ઇરાનીઓમાં સામનો કરવાની તાકત રહી ન હતી. હવે ખાલિદ (રદી૦)એ વિચાર્યું કે જો સાધારણ માર્ગે શામ પહોંચવા જશું તો, રસ્તામાં ધણા ઠેકાણે અડચણો ઉભી થશે અને મુસલમાનોને વખતસર મદદ પહોંચી શકશે નહિ. જેથી કરીને તેઓ ઉજ્જૈ અને છુપા રસ્તેથી સફર શરૂ કરી. પરંતુ, પહેલાજ

સન્દુહાચ મુકામે, ત્યાંના રહેવાસીઓએ માર્ગ રોકીને લડાઈની તક્યારીઓ શુરૂ કરી દીધી. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) પહેલાં તો, તેમને સમજાવ્યા પરંતુ, તેઓ જરાએ માનવા નહિ ત્યારે, માત્ર એકજ હુમલામાં તેમને જિન્ન ભીન્ન કરી દીધા. બીજી મનઝીલ મંદીહ હતી. જ્યાં બની તમલખે એક ટોળું લખને માર્ગ રોકી લીધો. પરંતુ એક પ્રહરની લડાઈમાં તેઓ પણ પરાજય થયા. અહિંથી આગળ વધ્યા તો, કરાકરમાં રોકાયા. અને ત્યાં પણ જય પામી. તે પછી સુવી સ્થાન પર પહોંચ્યા અને જોયું તો, હકુસ અનેક માણસો સાથે બેસીને શરાબ પી રહ્યો છે. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) આ બધાને કતલ કરી દીધા અને પછી રાફિઅ બિન ઉમયરાતાઇને બોમીઆ તરીકે બોલાવ્યા, તેમનાથી જણાવ્યું કે આગળ તમને ક્યાંએ પાણી મળશે નહિ. એ ઉપરથી ખાલિદ (રદી૦) એ લશ્કરને હુકમ કર્યો કે ઉટોને પાણી પીવડાવીને, તેમના મોંઢા બાંધી દો અને પાણીની પખાલો બરીને, તેમની ઉપર મુકા દો. જેમ કર્યા પછી લશ્કર આગળ વધ્યું અને દરેક મંઝીલ (કિતારા) પર, થોડાક દુબળા ઉટોને અળદ કરીને તેમના પેટમાંનું પાણી કાઢીને, સાફ કરી થોડા છતયાદિ બનવરોને પીવડાવવામાં આવતું અને માસ પોતે ખાઈ જતા. અને પખાલોમાંનું પાણી પીતા. જેમ તેમ કરીને પાંચ દીનમાં આ જળદિન માર્ગ પસાર કરી ગયા. રવાના થયાના આઠમાં દીને અરયકા અને તદમ્મુર વાસીઓથી મુલદ કરી, નઝરાના લેતાં કરતબનમાં પહોંચ્યા. જ્યાંના લોકો સખત રીતે મુકાબલો કરવા હમ્મીયું, જેથી કરીને તે લોકોને સખત સજા કરી, અસરની નમાઝના સમયે ત્યાંથી આગળ વધ્યા. અને અર્બનથી થતાં, માસમ ખાતે જમ પહોંચ્યા. જ્યાં કઝાઆ કબીલામાંના બની શ-જઆ રહેતા હતા. આ લોકો ધણા બદાદુર હતા. પરંતુ તેઓ લડવાના બદલે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની સાથે મુલદ કરી લીધી. પછી ત્યાંથી આગળ વધીને મર્જ અને અસ્તમાં ઉતર્યા, જ્યાં મનાન કબીલો, હકલની મદદ માટે લશ્કર બેસું કરી રહ્યો હતો. ખાલિદ (રદી૦) એ તેઓ ઉપર તરતજ હુમલો કરી લીધો અને તેઓ પહેલાજ હુમલામાં કતલ થઈ ગયા પછી ત્યાંથી એક ટુકડી સમન્વની કનિસયા જોતા તરફ રવાના કરી, જે ખાલિદ (રદી૦) ના હુકમ મુજબ કનિસયા વાસીઓને પકડીને, સેવામાં હાઝર કર્યા. પછી ત્યાંથી રવાના થઈ, ખાસ યુસરામાં જઈને ઉતર્યા.

બુસરાની ફાલ.

રૂમ અને શામની હદનો સર્વ કરતાં આજ પહેલું શહેર છે. જેને મુસલમાનોએ, શમશીરના બળે કતલ કરી, દરલામી ખ્વજા ફરકાવી હતી. આ શહેર સુંદરતા સાથે આવ્યો હવા અને ખેતીવાડી તેમજ બાગ બગીચામાં અને ઉત્તમ મહાલયોના કારણે પ્રખ્યાત હતું. અહીં રૂમની સલાતનતને એક મોટો ગવરનર રહેતો હતો, જેનું નામ રૂમાસ હતું અને જેને સાધારણ સેપાહો ઉપરાંત રૂમી ફવજ મદદ માટે પહોંચી શકતી હતી. અને આ સમયે અહીં એક મેળો ભરાઈ રહ્યો હતો, જેમાં બધા પ્રસાદ નઝદીક અને દૂરના ભેગા થયા હતા. ત્યાંના મુસલમાનોની આ હાલત હતી કે તેઓને અજ્ઞાન કહીએ તો ચાલી શકે. નુખુવતના મુહુરન માત્ર બાવીસજ વર્ષ થયા હતા અને તેમાંથી દસ વર્ષ તો પહેલાના અને માત્ર બારજ વર્ષ એવા ગય હતા, જેમાં તેઓએ રાજદ્વારિક અને સંસારિકતામાં ઉન્નતિ કરી હતી. બાષા યુનાની, જે શામ અને રૂમમાં ખોલાતી હતી, જેથી આ લોકો તદ્દન અંજળુ હતા. તેમની રહેણી કરણી ખીલકુલ જુદીજ હતી. પરંતુ, આ અંજળુ પછું છતાં, એક બહુ મોટો ગુણ, જે વિરોધીઓને પોતાના પહેલા હાકિમે ઉપર સરસાદ આપવાને મજબુર કરી દેતો હતો, તે આ હતો કે મઝહબ ખીલકુલ સાફ, અલ્લાહની ફિતરત મુજબ, ચલણ ખીલકુલ સત્ય, કવલ, કરારના સાચા. ધનસાફ અને ધરતકસાલના પાખંદ હતા. એજ તે ગુણો હતા કે ખુદા પણ મહેરબાન હતો અને ગયબથી તેઓની સફળતાનો સામાન પયદા થઈ જતો હતો.

ખાલિદ (રદી૦) જે વેળા બુસરા ખાતે પહોંચ્યા છે, તેની અગાઉ સજ્જલ (રદી૦) ચાર હજાર ફવજ સાથે ત્યાં પહોંચી ગયા હતા. પરંતુ પ્રસાદઓની મોટી સંખ્યા જોઈને તેમની દિમ્મત પડતી નહતી. ખાલિદ (રદી૦) આવતાંજ ખોલી ઊઠ્યા: યા સજ્જલ! અરસલામુ અલયકુમ ગભરાતાં નહિ. ખુદાની મદદ આવી પહોંચી છે, એ પછી આપે પોતાની સિપેહ-સાલારીની નીમણુંકનું વણુંણ કયું, જેથી બધી ફવજ હર્ષાવેશમાં આવી ગઈ. કેમકે ખાલિદ (રદી૦) એ ફવજમાં જે લોકપ્રીયતા મેળવી હતી, તે તેમનોજ દિસ્સો હતો રાત્રી વિતાડ્યા પછી રહવારે ત્રિફીઓની ફવજો સૈન્ય-દળ મુકાબલામાં આવીને ઉભી રહી. સર્વ કરતાં પ્રથમે રૂમાસે નીકળીને

મુસલમાનોના સિપહસાલારને બોલાવ્યા. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ કહ્યું કે કહો, શું કહેવા માગો છો ?

“શું તમે લશ્કરના સિપહસાલાર છો ?”

“હા, મુસલમાનોના ખલીફાએ મહનેજ્ રૂમને સદમાર્ગ દેખાડવાને નીમ્યો છે.”

“અસલ ખીના આ છે કે મહેં એક સ્વપ્ન જોયું છે, જેથી મહારી ઉપર ઇસ્લામી સત્યતા ખુલી ગમ્મ છે અને મુસલમાન થવા તકવાર છું પરંતું, મહારી કવમ મહારી વિરૂધ્ધતા કરે છે. કાલે મેં તેમને ઉપદેશ અને પ્રવચન કહ્યા ત્યારે, તે લોકોએ દયરન્નન નામક શખ્સને પોતાનો સિપેહ-સાલાર નીમી લીધો છે. હવે હું જો તમારા લશ્કરમાં આવી જાઉં તો, આ લોકો મારા ખાલ જગ્યાને કતલ કરી નાખશે.”

“નહિ, એમ નહિ કરતાં, તમે મહારી ઉપર હુમલો કરો અને પછી હું તમારી ઉપર હુમલો કરીશ. તે વેળા તમે નહાસી જજો અને પછી સમય વર્તીને, અમારામાં આવીને મળી જજો.”

એ પછી રૂમાસે દેખાડવાને એક હુમલો કર્યો, જેના જવાબમાં હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ પણ એક હુમલો કરીને તેને નસાડી દીધો. રૂમાસ તો, પોતાના લશ્કરમાં ધુસી ગયો અને દયરન્નને પોતાના લશ્કરને લલકારીને હુમલો કરવાને હુકમ આપી દીધો. આ વેળા બન્ને તરફ એક એવી સ્થિતિ હતી કે, એક તરફ તો નસારા, ખુક અને નાકુસ વગાડીને, યુસુઅ મસીહને યાદ કરી રહ્યા હતા અને ખીજા બાજુ મુસલમાન બહાદુરો કલમએ તવહીદથી પોતાના જોશને ઉત્તેજ રહ્યા હતા. સારાંશ કે બપોર સુધી ધણા જોશ સાથે લડાઈ ચાલી, અને અંતે મસાઈયોના પગ ઉખડી ગયા. તેઓ ધીમે ધીમે પાછળ હટીને કિલ્લામાં બરામ્મ ગયા. અને દ્વાર બંધ કરી લીધું, જેને અંગે મુસલમાનોને લાચારીએ પોતાના કેમ્પમાં પાછું ફરવું પડ્યું. તે દિને રૂમની ફવજના લગભગ તેર હજાર માણસો માર્યા ગયા. પરંતુ મુસલમાનોના એક સો ત્રણ માણસ શહીદ થયા.

જ્યારે સુર્યે રાત્રિનો પરદો પોતાના મુખ ઉપર નાખી લીધો ત્યારે, હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ અબદુર્હમાન ઇબ્ને અખી બક્રને હુકમ આપ્યો કે સો સવારો સાથે લશ્કરની આસપાસ રાત્રે પહેરો ભરતા રહે,

અને બાકીની ફવજ કમર ખોલીને આરામ કરે. અર્ધી રાત્રિ પછી નહિ ગુઝરી હતી કે રૂમાસ ધરલામી લશકર તરફ આવતો દેખાયો. અબદુર્રહમાન અને તેના સાથીઓ તેને હઝરત ખલિદ (રદી૦) સુધી પહોંચાડ્યો. તેમણે પુછ્યું કે આ વખતે આવવાનું શું કારણ? રૂમાસે કહ્યું કે હું એક છુપા માર્ગે આવ્યો છું. જે તમે એકસો બહાદુર યોધા મારી સાથે કરી દો, તો હું એજ છુપા માર્ગે તેમને અંદર લઇ જાઉં. મને આશા છે કે હમણા આપણે ફતહ કરી લઇશું. આ લોકો મારી સાથે આવીને કિલ્લાનું દાર ઉઘાડી નાખશે. અને ધરલામી લશકર, દાખિલ થઇ કુખ્જો કરી લેશે. આ ઉપરથી હઝરત ખલિદ (રદી૦) એ અબદુર્રહમાનને તેમનાજ સો સાથીઓને રૂમાસને સાથે કરી દીધા. ખુદ ખધા લશકરને હુશયાર કરીને, મુસજ્જ થઇ શહેરના દરવાજા પાસે પહોંચી જવાની તાકીદ કરી. અબદુર્રહમાને જતાં વારજ પહેરદારોને ઠાર કરી, દરવાજો ખોલી દીધો. અને ધરલામી લશકરે શહેરમાં દાખિલ થઇ તકળીરના નઅરા ખુસન્દ કર્યા.

રૂમાના સિપાહીયો અને ખુસરા વાસીઓ આ અચાનક ધસારાથી હયરાન થઇ ગયા અને “અમાન અમાન” પોકારવા લાગ્યા. આ ઉપરથી હઝરત ખલિદ (રદી૦) જતાંજ હુકમ આપી દીધો કે, તે માણસો સિવાય, જે મુસલમાનો ઉપર હુમલો કરે, કોઇ પણ માણસ અને પ્રજા જનને કતલ નહિ કરવા. અથવા ન કોઇને લુટવા પકડવામાં આવે. થયું પણ એમજ કે કોઇ પણ માણસ ન કતલ થયો, ન પકડવામાં આવ્યો.

સારાંશ ખલિદ (રદી૦) એ શાહી ખજાના, લડાયક યંત્રો, અને શસ્ત્રો સિવાય કોઇને કંઇ નુકસાન પહોંચાડ્યું નહિ. અને ભવિષ્ય માટે ધરલામી સ્વીકારવા અથવા જાજ્યો આપવાને માટે જેમના તેમ છોડી દીધા. આ માટે ખુસરા વાસીઓ ઉપકાર વશ થયા. કેટલકે તો, તેજ વખતે મુસલમાન થઇ ગયા અને કેટલાક પાછળથી મુસલમાન થયા. અને ખુસરાની દીવાલોથી કલમએ તવહીદની અવાજો ખુસન્દ થવા લાગી. અહિંથી પુરસત પામી હઝરત ખલિદ (રદી૦) એ પાંચમો ભાગ અને ફતહની ખુશખબરી મદીના રવાના કરી અને અહિંથી પોતાની સિપહસાલારી અને આવવાની ખજાત ઉમર બિન તુફયલની સાથે અબુ ઝોબયદદ બિન જર્હીની પાસે મોકલી, જેનો ખુલાસો આ હતો:

ખલિદ (રદી૦) નો પત્ર અબુ ઝોબયદદના નામે. ખુદાની સ્તુતિ

અને નખી (સલ૦) ના ગુણો પછી માલુમ થાય જે હું મારા અને તમારા માટે પરવર દીગાર પાસેથી દીન અને દુન્યાની બલાઈ ચહું છું. અલ્લાહ તઆલા બધા મુસલમાનોને જહન્નમના અઝાબ અને આખેરતની રસવાઈથી બચાવે. બાદમાં જણાવવાયું કે, હું ખલીફએ રસુલુલ્લાહ (સલ૦) હઝરત અબુબકર સિદ્દીક (રદી૦) ના હુકમ મુજબ ધરાકથી લખને શામ સુધીની કુદસે ફવજનો સિપેહસાહાર મુકર્રર થઇને મોકલવામાં આવ્યો છું. પરંતુ હું સોગંદ પુર્વક કહું છું કે તમારી સમ્મ્યાઇ મારા હૃદય પર ઉપર કાતરાવલી છે. તમે હમણા પાણુ પોતાનેજ સિપેહસાહાર સગજો. અને મને તમારો એક સાધારણ સલહકાર લેખીને, સેવાઓ લેવામાં આવે. અલ્લાહ તઆલા આ નેક કામમાં અમારી ઉપર રહમત અને બરકત નાઝિલ કરે અને દોઝખની આગથી બચાવે. વરસલામ.

દયરે ગવતાની લેડાઇ.

હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ ખુસરાથી આગળ વધીને, ફલરતીન (પેલેસ્ટાઇન) ના માર્ગે યમુક તરફ કુચ કરી, માર્ગમાં રમીયોના બે મશહુર જનરલ કુલુસ અને ઇઝરાઇલે દયરે ગવતા ઉપર રમી લશકર ભેગું કરી રોકવાને ઉભા થયા. આ બન્ને જનરલ બહુ મોટા લડવૈયા અને બળવાન યોધા હતા. અને તેમને પોતાની કળા ઉપર ગર્વ હતો. જેથી તેઓએ હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને આવી રીતે નડીને પહેલ કરી, કે જેથી, મદદનીશ લશકર પહોંચવાની તક ગળે નહિ. પરંતુ અહિં પણ ખાલિદ (રદી૦) હતા, જેમના નામ અને કળા બળથી મોટા મોટા બળવાન યોધા કાંપી ઉઠતા હતા.

ખાલિદ (રદી૦) દયરે ગવતા પહોંચી, શત્રુ દળને આમ ફેલાયલું જોયું તો, કંઈ પણ ધ્યાન પર લીધું નહિ. અને પોતાનો તંબુ પણ તેમની સામે ગાડી દીધો. જ્યારે ઇસ્લામી લશકરે પોતાની જગ્યા મેળવી લીધી. ત્યારે જનરલ કોલુસે એક માણસ સાથે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને સંદેશો મોકલાવ્યો. કે જો ઇસ્લામના સીપેહસાહાર માત્ર મને એકલા મળવાને કબુલ કરે તો, બનવા બેગ છે કે ખુનરેઝી સિવાય બીજા કોઇ પણ સુરત પયદા થઇ જાય. ખાલિદ (રદી૦) એ જવાબ આપ્યો કે ઘણું સારું. હું ત્રીજા પહરે બન્ને ફવજોની વચમાં આવી જઇશ ત્યાં તે પણ

આવી જાવ. કાસિદે કોલુસને સંદેશો પહોંચાડ્યો ત્યારે, તેણે ઇઝરાયેલને મદદ માટે નીમ્યો અને પોતે સુસજ્જ થઈ મુલાકાતે રવાના થયો. અહિંથી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) આવી ગયા ત્યારે, કોલુસે વાતચીત કરવાને બદલે ભાલાનો વાર કર્યો. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) તલવારથી ભાલાંના બે ટુકડાં કરી દીધા. અને તેને પકડીને ક્યદ કરી લીધો. આ હાલત જોઈને જનરલ ઇઝરાયેલ ગુરસામાં જાહાર આવ્યો અને ધણી વાર સુધી લડતો રહ્યો પરંતુ, અંતે કતલ થયો. એ પછી રૂમી લશકર પણ ધણીવાર સુધી લડતું રહ્યું. પરંતુ મુસલમાનોના હુમલાની ટકકર નહિ ઝીલતાં ન્હાસવા લાગ્યું ધણો માલ અને સામાન ગનીમતમાં મુસલમાનોને મળ્યો, જેમાં લડાઈનો સરસામાન પણ ધણો હતો. રૂમીયોની બચેલી ફવજે અજનાદયનમાં જઈને રક્ષણ મેળવ્યું.

અજનાદયનનું યુદ્ધ.

હઝરત ખાલિદ (રદી૦) જ્યારે યમુકની તરફ જઈ રહ્યા હતા તો, એની પહેલા ઉમર બિન આસ ફલસતીનને રણ-સંગ્રામ બનાવી ચુક્યા હતા. જ્યાં તેમને ખુદાની મહેરબાનીથી સફળતા મળી રહી હતી. પરંતુ દિન બદલિ ખબરો પહોંચી રહી હતી કે અજનાદયન તરફ ખાલિદ (રદી૦) ને રોકવા માટે ફવજે પહોંચી રહી છે. એ માટે તેઓ પણ તે તરફ રવાના થયા, અને અણુ ઓળખદહ ખીન જર્રાહ પણ પોતાની ફવજ સાથે ત્યાં આવી લાગ્યા. અહિંથી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) પણ વિકરેલા સિંહની પેઠે આગળ વધતા વધતા ત્યાં પહોંચી ગયા. અહિં મુસલમાનોને કચડી નાખવાને રૂમી ફવજનો એક જંગી દળ જમા થઈ રહ્યો હતો, જેની સંખ્યા એક કથન મુજબ સવા લાખ અને બીજા કથન મુજબ અઢી લાખની હતી. અને તેમની સામે મુસલમાનોની સંખ્યા ચાલીસ હજારની હતી. જેમને ખરૂં જોતાં, આ મહાન માનવી સમુદ્રની સામે તણખલા સમાન સ્થિતિ હતી.

કમસરે રૂમનો બાઈ તદાફક ચિયુડર આ મહાન લશકરનો સિપહ-સાહાર હતો. જનરલ દુદાન એક રવીકારાયેલ અને પ્રખ્યાત લાડવૈયો હતો, તદુપરાંત બીજા પણ નામી અને ગીરામી જનલ અને કર્નલ ફવજમાં હતા.

હમી સીપહસાહારે પ્રથમે તો, એક પાદરી (પંડીત) ને મુસલમાનોની હાલાતો જોવા માટે મોકલ્યો, જેણે બે એક દીવસ ધરમામી લશકરમાં રહ્યા પછી સાચા હૃદયે ધરલામ અંગીકાર કરી લીધો. અને પછી પોતાના લશકરમાં જન્મને સિપહસાહારને કહ્યું કે મુસલમાનો એવા લોક છે, જેઓ દિવસે સિપાહી અને રાત્રે ધખાદત કરનાર છે. અસત્ય નથી વદતાજિના અને શરાબની પાસે નથી જતા. તેઓથી તમને જીતવું થાયું મુશ્કેલ બલકે અસંભવિત છે સિપહસાહાર પણ દિલથી કામલ હતો પરંતુ, ખાનદાન અને કુળની બદનામી અને ક્વમની રૂસવાઈ માટે, જાણી જોઈને પણ લડાઈ કરવા માટે પોતાને તૈયાર કરી રહ્યો હતો. સારાંશ કે બીજા દિને લડાઈ શુરૂ થઈ ગઈ. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) પણ જીવતોડ હુમલા કરવા લાગ્યા, ખુબ ધમસાણું યુધ્ધ થયું. પરંતુ હારજીતનું પરીણામ આવ્યું નહિ અને રાત પડી ગઈ. જેથી કરીને બંને લશકર પોત પોતાના કેમ્પે પાછા ફર્યા. તેની સાથેજ દુર્દાને પોતાનો એલચી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની પાસે મોકલ્યો અને લડાઈ પહેલાં એકલા મળવાને જણાવ્યું અને છુપી રીતે આ કાવત્ર રચ્યું કે મુલાકાતની રથજો દસ માણસ છુપાઈને બેસાડી દીધા, જેઓ તક સાધીને હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને કતલ કરી નાખે. એલચીએ દુર્દાનેનો સંદેશ પહોંચાડ્યો કે. તેમણે તન્તજ કુબુલ કરી લીધો. એલચી ઉપર ધરલામની સત્ય લફકત ખુલી ગઈ હતી, તેથી આ કાવત્રાથી તેમને બેખબર રાખવાનું ઉચિત ધાયું નહિ જેથી કરીને તે, ધાર્મિક વાતચીત શુરૂ કરી અને જ્યારે તેને સતોષ થયો કે મુસલમાન નતો, હઝરત હસા (અલે૦) ને ખુરા કહે છે અને ન નાહકની લડાઈ કરે છે, ત્યારે તેણે ધરલામ સ્વીકારી લીધો. અને હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને, કાવત્રાથી પણ વાકેફ કરી દીધો. જેથી કરીને હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ પાછલી રાત્રે દસ માણસ પોતાના પણ ત્યાં મોકલી દીધા જેમાં ઝર્નાર બિન અઝરર, મઆઝ બિન જબલ, સમદ બિન અયદ વીગેરે હતા. જ્યારે આ લોકો તે ઠેકાણે પહોંચ્યા, જ્યાંની નીશાની એલચીએ આપી હતી તો, ખરેજ, દસ માણસો છુપાયા હતા, પરંતુ તેઓ મીઠી ઉંઘે સુતેલા હતા. ઝર્નાર બિન અઝરરની સલાહથી, તેઓને એવી નિંદ્રામાં સુવાડી દીધા કે હવે પછી તેઓ ઉઠી શકેજ નહિ. આ પછી તેમની વર્ડીઓ (વસ્ત્રો) મુસલમાનોએ પહેરી લઈને ધારેલી તે તકની રાહ જોતા બેઠા. રહવારે જ્યારે ઠરાવ્યા પ્રમાણે હમી સિપહસાહાર મળવાના રથાને પહોંચ્યો અને

અહિંથી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) પોતાની સીધી સાદી ઢબમાં ત્યાં એકલો ચાલ્યા ગયા. રૂમી સિપહસાહાર તો પોતાના બદોબસ્તથી નિર્ભય હતો. એટલે તે કડક ભાષા બોલવા લાગ્યો અને અંતિમ તિરસ્કારમય શબ્દો ઉચ્ચારવા લાગ્યો. અહિંથી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ પણ ઘટનો જવાબ પત્થરથી આપવા લાગ્યા. તેણે તરતજ તેમના બન્ને બાહુ પકડીને પોતાના છુપાવેલા સિપાહીયોને સાદ દીધો. તેઓ સાદ સાંભળતાંજ બાહિર નીકળી આવ્યા પરંતુ, જેવી તેની દ્રષ્ટિ તે સિપાહીયો તરફ વળી કે તેના મ્હોડામાંથી એક આહ ! નીકળી ગયું. એની સાથે ઝરાર બિન અઝવરે એક એવો હાથ તલવારનો માર્યો કે દુર્દાનનુ માથુ ધડથી જુદુ થઈ ગયું. ખાલિદ (રદી૦) જેઓ ફવજને પણ તકવાર કરી લઈ આવ્યા હતા. આ તકને જતી નહિ કરી ફવજને હુમલાનો હુકમ આપી દીધો. અને દુર્દાનના માથાને રૂમીઓની તરફ ફેંકી દીધું.

રૂમીઓના સિપાહીઓની રિયતિ ખરેખર, જેવા પાત્ર હતી, કે એક તરફ તો, તેઓ પોતાના સરદારનું માથું જેમ રહ્યા હતા, અને બીજી તરફ તેમના પોતાના માથા ધડથી અલગ થઈ રહ્યા હતા. અંતે રૂમીઓ નહાસી છુટ્યાં, અને મુસલમાનોને ફતહ નસીબ થઈ. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ દુર્દાનના ખેમામાં જઈને મુકામ કર્યો, અને ગનીમતના માલના પાંચમા ભાગની સાથે ફતેહની ખુશ ખબરી મદીનએ તરખા મોકલીને ખુદાના દરબારમાં શુકરાનાની દુઆના નમાઝ અદા કરી.

મુસલમાનોના ત્રણ હઝાર અને ઇસાઈઓના ચાલીસ હઝાર સિપાહીઓ લડાઈમાં માર્યા ગયા. અને સધળો સર સાગાન એટલો બધો મુસલમાનોને હાથ લાગ્યો કે એ કરતાં પહેલાં કદી મળ્યો નહતો. આ બનાવ ૮ મી જગાદીયુલ આખર અને હિજરી ૧૩ નો છે.

દમિશ્કની ફતેહ.

અજનાબયનથી નહાસેલા ઇસાઈઓ દમિશ્કમાં જઈને રક્ષણ મેળવ્યું, એ માટે મુસલમાનોએ પણ તે તરફ કુચ કરી. આ શહેર શામમાં એક મોટું શહેર હતું. અસાન કાળમાં અરબો વેપારાથે આ શહેરમાં આવતા જતા હતા. એની મ્હોટાઈની વિખ્યાતી આખા અરબમાં હતી. એ કારણોને

અંગે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ મ્હોટી વ્યવસ્થિત તક્યારી કરી અને ઘેરો નાખવા માટે સખ્ત બંદોશરત કુર્યો. કિસ્લાના મ્હોટા દારો પર તે અફસરોને નીમ્યા, જેઓ શામના સુખા (જુલ્લા) ઓની ફતેહ માટે નીમાધને આવ્યા હતા. જેમકે અમર બિન આસ તોમારના દ્વાર ઉપર, શરહખીલ ફરાદીસના દ્વાર ઉપર, અબુ ઓબયદહ, બખિયાના દ્વાર ઉપર નીમાયા. અને પોતે ખાલિદ (રદી૦) એ પાંચ હઝાર, ફવજ સાથે આગલા દરવાઝા નજદાક પડાવ નાંખ્યો. ઘેરાની મજબુત વ્યવસ્થા જોઈને ઇસામઓ હીમ્મત તજી રહ્યા હતા. ખાસ કરીને આ કારણે કે તેમના જાસુસ-જેઓ તપાસાર્થે મુસલમાનોની ફવજમાં આવતા હતા. જોઈ જતા હતા કે ફવજમાં એક જાતનો જોશ ફેલાયલો છે. દરેકે દરેક જણમાં શૈયર, અડગતા, સત્યતા અને મર્દાનગી જોવામાં આવતી હતી. છતાં, તેમને આ આસરો હતો કે હકલ અમારી ઉપર મવજુદ છે. અને હમસથી સહાયક સૈન્ય નીકળી રહ્યું છે. આ સમયે હઝરત અબુ બક્ર સિદદીક (રદી૦) આ દુનીયાથી દુર કરી જન્નત નશીન થવા પામ્યા, અને હઝરત ઉમર (રદી૦) ખિલાફતના તખ્ત ઉપર ગિરાજ્યા.

ઇસામઓ આ ધારીને જોઈ હતા કે અરબ લોકો આ દેશોની સરદી ખમી શકશે નહિં. એટલે સદ્ રતુ સુધી આ વાદળા આપો આપ વિખેરાઇ જશે. પરંતુ તેઓની બન્ને આશાઓ પડી લાંગી. મુસલમાનોની મરગમી (જોશ) સદ્ રતુમાં પણ ઓછી થઇ નહિ. આ બાબુ ખાલિદ (રદી૦) એ જુલ-કલાઅને કંઇ ફવજ આપીને દમિશ્કથી એક મન્ઝીલને છેટે ગોઠવી દીધા હતા, કે તે બાબુથી મદદ આવવા પામે નહિ. અને હકલે હમસથી જે ફવજો મોકલી હતી તે, રોકી લેવામાં આવી. દમિશ્ક-વાલાઓને હવે ગિલકુલ નિરાશા થઇ ગઇ હતી. એ દરમ્યાન સંજોગવશાત એક એવો બનાવ બનવા પામ્યો કે જે મુસલમાનોના હકમાં ગયથી મદદતુ કામ કરી ગયું. એટલે કે દમિશ્કના ગિતરીકને (મોટો ધર્મ ગુર) ત્યાં બાબક જન્મયું. જેના ઉત્સવમાં આખા દમિશ્ક શહેરે ખુશાલી કરી, અને એટલી હદ સુધી ખુશાલી કીધી કે સાંજથી મરત બનીને સુઇ ગયા. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) રાત્રે ઓછા ઉંઘતા હતા. અને ઘેરાયલાઓની ઝરા ઝરા વાતની ખબર રાખતા હતા. પછી એ કરતાં વધારે સુયોગ ક્યારે હાથ લાગવાનો હતો. તેજ વેળા ઉઠ્યા અને થોડા બહાદુર સુરમા-

ઓને સાથે લઇને, કિલ્લા નીચેની ખન્દકમાંથી પાણીની મશકના આધારે તરીને પાર ઉતરી ગયા, અને કમન્દ નાખીને ઉપર ચઢી ગયા. ઉપર જઇને રસ્સીની સીડી કમન્દમાં ભરાવીને લટકાવી દીધી જેથી કરીને ધણા બહાદુર યોદ્ધા ઉપર ચઢી આવ્યા. ખાલિદ (રદી૦) પહેલાં ઉતરીને દારવાજાઓને કલ્લ કર્યા, અને પછી તાણું તોડીને દાર ઉઘાડી નાંખ્યું. આ યાજુ ફવજ પહેલાથી તર્કમાર હતી. દરવાજો ખુલતાં જ રેલાની પેઠે ધસી આવી અને પેહરાની ફવજને યમપુરી તરફ રવાના કરી દીધી. ઇસાકઓ તરત જાગી ઉઠ્યા અને આ રંગ જોઇને આખા શહેરના બધા દરવાજા ઉઘાડી નાખ્યા, અને અણુ ઓળખદહ પાસે વિનાંતી કરી કે, અમને ખાલિદ (રદી૦)થી બચાવો. મુકસિલાતમાં-જ્યાં કંસારાઓનું બાઝાર હતું-અણુ ઓળખદહ સાથે હઝરત ખાલિદની મુલાકાત થઇ. ખાલિદ (રદી૦) એ શહેરનો જે ભાગ ફતેહ કર્યો હતો તે, જે કે લડીને ફતહ કર્યો હતો પરંતુ, અણુ ઓળખદહએ સુલહ કબુલ કરી લીધી હતી, એ માટે જીતેલા ભાગ માટે પણ સુલહની શર્તો કબુલવામાં આવી. એટલે ન ગતીમતની પરવાનગી આપવામાં આવી. અને ન કોઇને ગુલામ, લવંડી, બનાવવામાં આવ્યાં. આ મુશારફ ફતહ-જે આખા શામની ફતહની પ્રસ્તાવના હતી-રજબ સન દિજરી ૧૪માં પ્રાપ્ત થઇ.

ફહલની લડાઇ.

દમિસ્કના પરાજયે રૂમીયોને સખ્ત રીતે ઉશ્કેરી દીધા અને તેઓ ચાર તરફથી ભેગા થઇ એકત્ર બળે મુસલમાનોના મુકાબલા માટે તકવાર થયા. દમિસ્કની ફતહ પછી, મુસલમાનોએ અદ'ન તરફ કુચ કરી હતી, એ માટે તેઓએ તે હલાકાના એક મશહુર શહેર બિસાનમાં ફવજે જમા કરવાનું શુરૂ કર્યું. શહેનશાહ હક'મે દમિસ્કની મદદ માટે જે ફવજે મોકલી હતી અને દમિસ્ક સુધી પહોંચી શકી નહતી તે, સઘળી પણ આવીને શામીલ થઇ ગઇ. એવી રીતે ત્રીસ ચાલીસ હઝારની સખ્યા થઇ ગઇ, જેનો સિપહસાલાર સકલાર નામક રૂમી હતો.

રણુ-સંગ્રામને સમજવા માટે આ દેખાડી દેવું ઝુરૂરી છે કે શામનો પ્રદેશ છ જિલ્લાઓમાં વહેંચાયેલો છે. જેમાં દમિસ્ક, હુગસ, અદ'ન,

ફસરતીન જે પ્રખ્યાત જીલ્લાઓ છે. અદનનું આચરધાન તિબરીયા છે, જે દમિસ્કથી ચાર મંઝીલ છે તિબરીયાની પુર્વ બાજુ બાર માઇલની એક લાંબી નદી છે. તેની નજદીકજ થોડાક માઇલ ઉપર એક ન્દાનું સરખું શહેર હતું, જેનું પુરાણું નામ સલાઉરન્યા એટલે અરબી નામ ફલ્લ છે. આ લડાઇ એજ શહેરના નામે પ્રખ્યાત છે. આ રધાન હવે બિલકુલ વીરાન છે. છતાં પણ તેના કંઠ કંઠ ચિન્હ સમુદ્રની સપાટીથી છસો ફીટ ઉચાઇ પર દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

સારાંશ કે રૂમી ફવજને બીસાનમાં ભેગી થઇ અને મુસલમાનોએ તેમની રહામે ફલ્લમાં પડાવ નાંખ્યો. રૂમીઓએ આ બાયથી કે મુસલમાન એકાએક ચઢી ન આવે, આસપાસ જેટલી નેહરો હતી, બધાના બંધ તોડી નાખ્યા અને ફલ્લથી બેસાન સુધી પાણી પાણી થઇ ગયું. કીચડ અને પાણીના કારણે બધા માર્ગો બંધ થઇ ગયા. પરંતુ ઇસ્લામનો સયલાજ (રેલો) ક્યારે રોકાઇ શકવાનો હતો. મુસલમાનોની અડગતા જોઇને ઇસાઇઓ મુલાહ માટે તકવાર થઇ ગયા. અને અણુ ઓળચદહ પાસે સંદેશો મોકલાવ્યો કે કોઇ માણસ એલચી બનીને આવે. અણુ ઓળચદહયે મઆઝ બીન જબલને મોકલ્યા. મઆઝ રૂમીઓના લશ્કરમાં પહોંચ્યા તો, જોયું કે તંબુઓમાં રેશમી જરી બારીત કપડું બીછાવેલું છે. તેઓ ત્યાંજ થોભી ગયા એક ઇસાઇએ કહ્યું કે ઘોડો હું પકડી લઉં છું, તમે દરબારમાં જઇને બેસો. મઆઝની મ્હોટાઇ અને પવિત્રતાની આગ ચર્ચા હતી, અને ઇસાઇઓ સુધ્ધાં તેઓથી જાણીતા હતા. એ માટે તેઓ ખરેખર, તેમની ઇજ્જત કરતા હતા. અને તેમનું બાહિર ઉભા રહેવું તેમને બારે પડતું હતું. મઆઝે કહ્યું કે હું આ ફરશ ઉપર, જે ગરીબોના હકો છીનવી લઇને બનાવવામાં આવ્યું છે, બેસવા નથી માંગતો. આ કહીને ભોંય ઉપર બેસી ગયા. ઇસાઇઓએ અફસોસ કર્યો અને બોલ્યા: કે અમો તમારી ઇજ્જત કરવા માંગીએ છીએ. પરંતુ તમને તમારી આગરનું મુદ્દલ જાન નથી, પછી અમારી પણ મજબુરી છે. મઆઝને ગુસ્સો આવ્યો. ગુંઠણ ઉપર ઉભા થઇ ગયા અને બોલ્યા: જેને તમે ઇજ્જત સમજો છો, મદને તેની પરવાહ નથી. જો ભોંય ઉપર બેસવું ગુલામોની ટેવ છે તો, મ્હારાથી વધીને ખુદનો ગુલામ કોણ હાઇ શકે છે. રૂમી તેમની બેપરવાઇ અને સ્વતંત્રા ઉપર આશ્ચર્ય પામ્યા અહિં

સુધી કે એક જણે પુછ્યું કે: મુસલમાનોમાં તમારા કરતાં કોઈ વધીને પશ્ય છે. તેમણે કહ્યું: ખુદાની પનાહ! એજ પ્રત્નું છે કે હું સર્વ કરતાં ખરાબ છું. રૂમી સુપ થઇ ગયા. મઆએ થોડીક વાર સુધી સુપ બેસી રહ્યા પછી, ઇન્ટર દિન્ટરને કહ્યું કે એમને કહી દો કે જો તમને મને કંઈ કહેવું નથી તો, હું પાછો જાઉં છું. રૂમીએ કહ્યું કે તમે આ તરફ શા માટે આવ્યા છો. મઆએ બોલ્યા કે સર્વ કરતાં પહેલાં અમારી આ દરખાસ્ત છે કે તમે મુસલમાન થઇ જાઓ, અને જો ઇસ્લામ સ્વીકાર ન કરો તો, જાઓ આપો. જો એ પશ્ય કયુલ નથી તો, પછી આગળ તક્વાર છે. રૂમીએ કહ્યું કે વાર, અમે તમને બલકાનો ઝિલ્લો અને અરદાનનો તે ભાગ, જે તમારી ભૂમિથી નજદીક છે, આપીએ છીએ. તમે આ મુલ્ક છોડીને ફારિસ તરફ જાઓ. મઆએ ઇન્કાર કર્યો અને ઉઠીને ચાલી આવ્યા. રૂમીએ અબુ ઓબયદદ સાથે પાધરી વાતચીત કરવા માંગ્યું અને કાસિદને મોકલ્યો. તેણે આવીને કહ્યું કે તમારી ફવજને દર માણસ દીઠ અમે બે બે અશરશી આપીશું. તમે અદિથી ચાલ્યા જાઓ. અબુ ઓબયદદએ ઇન્કાર કર્યો. કાસિદ ગુરસે થઇને ઉઠ્યો. અબુ ઓબયદદે તેની બ્રકુટી સહેલી જોઇને ફવજને તકયાર ચવાનો હુકમ આપી દીધો. પરંતુ રૂમીએ મુકાબલા માટે આવ્યા નહિ. ખીજા દિને હજરત ખાસિદ (રદી૦) પોતે એકલા મયદાનમાં ગયા માત્ર સવારોની એક હુકડી સાથે હતી. રૂમીએ પશ્ય લડાઇની તકયારી કરી, અને ફવજના ત્રણ ભાગ કરીને વારી વારીથી મયદાનમાં મોકલ્યા. પહેલો ભાગ આગળ ધસી રહ્યો હતો કે હજરત ખાસિદ (રદી૦) ના હુકમથી કયસ બિન હુળયરાએ આગળ વધીને તેમને રોક્યો, અને સખત ખુનરેઝી થઇ. આ યુધ્ધ હજી ખરબ થયું નહતું કે ખીજા ફવજ જાદિર આવી. ખાસિદ (રદી૦) એ સખરા બિન મસરકને ઇશારો કર્યો. તેઓ પોતાના સાથીઓને લઇને આગળ વધ્યા. એ પછી ત્રીજા ફવજનો ભાગ જાદિર પડ્યો, જેનો સિપહસાક્ષર એક બહાદુર યોધો હતો અને જે ગ્હોટી યોજના અને કળ બળથી આગળ વધી રહ્યો હતો. નજદીક આવીને પોતે થોભી ગયો અને મોઝાક માણસોને ખાસિદ (રદી૦) ની રહામે લડવા મોકલ્યા. ખાસિદ (રદી૦) એ આ હુમલો પશ્ય ઘણીજ મઠકમતા સાથે ઝીલ્યો. અંતે સિપહસાક્ષરે પોતે હુમલો કર્યો અને પહેલી જાનને ફવજે પશ્ય એકમેકમાં ભણી ગઇ. ઘણી વાર સુધી લડાઇ થતી રહી મુસલમાનોની

અચળતા જોઈને, રૂમીઓએ વધારે વાર લડવાનું મુનાસિખ નહિ ધાયું અને પાછા ફરી જવા મુન્નયું. ખાલિદ (રદી૦) એતી જઈને પોતાના સારીઓને પડકાર્યા કે રૂમીઓ પોતાનું કળ બળ ખતમ કરી ચુક્યા છે, હવે અમારી વારી છે. આ સાદની સાથે મુસલમાનોએ જોરશોર સાથે એક સાથે તુટી પડ્યા અને રૂમીઓને દબાવતા ચાલ્યા, રૂમીઓ નહાસીને શહેરમાં બરાખ ગયા.

હસામીઓ મદદની આશાએ લડાઈ ટાલી રહ્યા હતા. ખાલિદ (રદી૦) તેમની આ રિયતિ કળી ગયા, અને અણુ ઓખયદહને કહયું, કે રૂમીઓ અમારાથી દબાઈ ગયા છે. હુમલાનો એજ સુયોગ છે. તેજ વેળા છડી પોકારનારાઓ ફવજમાં જઈને પોકારી આવ્યા કે કાલે હુમલો થશે ફવજ સર સામાનથી તૈયાર રહે. રાત્રે પાછલા પ્રહરે અણુ ઓખયદહ મીઠી નિંદ્રાનો ત્યાગ કર્યો અને ફવજ યોજના ઘડવા લાગ્યા. મઆઝ બિન જળલને સીધી બાજુ, હાશમ બિન અતબાને ડાબી બાજુ, પાયદલ ફવજ ઉપર સમ્રાટ બિન અયદ અને સવાર લશકર ઉપર હજરત ખાલિદ (રદી૦) અફસર તરીકે નીમાયા.

રૂમીઓ જે લગભગ પચાસ હજાર હતા, આગળ પાછળ પાંચ હારો ગોઠવી, જેની વ્યવસ્થા એવી હતી કે પહેલી હારમાં દરેક સવારની આસપાસ બબ્બે ધનુષ્યકાર હતા, સીધી અને ડાબી બાજુએ સવારોનો રિક્ષાલા હતા, અને પાછળ પાયદલ લશકર હતું. આવી રીતે નગારા અને રણ્ય શિંગડા વગાડતાં, મુસલમાનોની તરફ વધ્યા. ખાલિદ (રદી૦) આગળની બાજુ હતા, માટે પ્રથમે તેમની સાથે લડાઈ શરૂ થઈ રૂમી જીર અન્દાઝોએ એવી રીતે તીરોનો વરસાદ વરસાવ્યો કે મુસલમાનોને પાછળ હટવું પડ્યું. ખાલિદ (રદી૦) અદ્વિંથી ભુલાવો દઈને, સીધી બાજુ ઝુકી પડ્યા. કેગકે તે બાજુ સવારોજ હતા, તીર અન્દાઝો નહતા. રૂમીઓની હિન્મત એટલી બધી વધી ગઈ હતી કે સીધી બાજુની ટુકડી અલગ થઈને, ખાલિદ (રદી૦) ઉપર તુટી પડી. ખાલિદ (રદી૦) ધીમે ધીમે પાછળ હઠતા જતા હતા. અહિં સુધી તે દહી આવ્યા કે ફવજથી તેઓ દૂર સુધી નીકળી આવ્યા. ખાલિદ (રદી૦) આ તક સાધીને એવા જોરશોરથી હુમલો કર્યો કે સફેની સફે ઉલટાવી દીધી. અગયાર મોટા મોટા અફસરો તેમના હાથે જહન્નમ તરફ ચલાના થઈ ગયા. બીજી

બાબુથી કયસ ગિન હુબયરાએ ડાખી બાબુ હુમલો કરીને. રૂમીઓના ખીજે ભાગ પણ કમઝોર કરી દીધો. છતાં, વચમાંની ફવજ તીર અન્દાઝોના કારણે સુરક્ષિત હતી. હાશમ ગિન અત્યાએ, જેઓ ડાખી બાબુના સરદાર હતા. ધ્વજ હલાવીને બોલ્યા: ખુદાના સમ જ્યાં સુધી હું એને વચમાં પહોંચીને ગાડીશ નહિ ત્યાં સુધી પાછો ફરીશ નહિ. એમ કહી ધોડથી કુદી પડ્યા અને હાથમાં ઢાલ લઇને, લડતાં લડતાં, એટલા નઝદીક પહોંચી ગયા કે તીર અને બાબુની લડાઈ બંધ કરીને, તલવાર અને ભાલાની લડાઈ શરૂ કરી દેવી પડી. સંપૂર્ણ એક કલાક સુધી લડાઈ રહી, અને આખું રણ ખુનથી રંગાઈ ગયું. અંતે રૂમીઓના પગ ઉખડી ગયા અને બહુજ ગભરાટમાં પડી જમીને, નહાસી છુટ્યા.

આ લડાઈ પછી અદન ઝિલ્લાના બધા શહેરો અને રથજો ધણીજ આસાની સાથે ફતહ થઇ ગયા, અને દરેક ઠેકાણે સુલહની શર્તોમાં આ લખી દેવામાં આવ્યું કે, તેમની જન, માલ ઝમીન, મકાનો, ગિરજા (દેવળો) વગેરે સુરક્ષિત રહેશે. માત્ર મસજિદો બનાવવા માટે કેટલીક ઝમીન લેવામાં આવશે.

હુમસની ફતહ.

શામના જીલ્લાઓમાંનો આ એક મોટો જીલ્લો અને પુરાણું શહેર હતું. પ્રાચીન કાળમાં એની વિખ્યાતી આ કારણે થઇ કે અહિં આફતાબ (સુય) ના નામ ઉપર એક મોટું મંદીર હતું. જેના દર્શનાર્થે તીરથ કરવા માટે દુર દુરથી લોકો આવતા હતા અને તેના પુનરી બનવાને ધણા ગર્વ સમાન લેખતા હતા. દમિસ્ક અને અદન પછી ત્રણ મોટા શહેર રહી ગયા હતા, જેમની ફતહ, આખા શામના ઇલાકાની ફતહ હતી. બયતુલ મુકદ્દસ, હુમસ અને અન્તાકિયા, જ્યાં ખુદ હર્કલ રહેતો હતો. હુમસ આ બન્નેની નઝદીક અને સામાન તેમજ સમન્યમાં, બન્નેથી ઉતરતો હતો. એ માટે ઇસ્લામી લશકર પ્રથમ એ તરફ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં બઅલબક પડતું હતું. તે એક ન્હાનીસી લડાઈમાં ફતહ થઇ ગયું. હુમસની નઝદીક રૂમીઓએ પોતે વધીને હુમલો કરવા ચાલ્યું, અને એક મોટી સંખ્યામાં લશકર સાથે નીકળીને જુસીઆમાં મુસલમાનો.

સાથે લડાઇ શરૂ કરી દીધી. હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ના પહેલાજ હુમલામાં તેમના પગ ઉખડી ગયા. ખાલિદ (રદી૦) એ સળરા બિન મસરકને થોડીક ફવજ આપીને હુમસ તરફ રવાના કર્યા. માર્ગમાં રૂમીઓની નાસી છુટેલી અને વેર વિખેર થયેલી ફવજ સાથે ભેટો થઈ ગયો અને મુસલમાનોએ તેમને ફરી નસાડી દીધા આ વેળા સરદી ગઝળની પડી રહી હતી અને રૂમીઓને એની ખાત્રી હતી કે મુસલમાનો ખુલા મયદાનમાં વધુ વાર સુધી લડી શકશે નહિ. એની સાથે હક'લનો કાસિદ આવી ચુક્યો હતો, કે ઘણી જલદી મદદ પહોંચી જશે. ગભરાતા નહિ. આ હુકમ મુજબ એક મોટી સંખ્યા રવાના થઇ ગઇ હતી. પરંતુ સઅદ બિન અબ્બી વિકાસે-જેઓ ધરાક ઉપર ચઢાઇ અર્થે મોકલવામાં આવ્યા હતા.-આ ખબર સાંભળીને થોડીક ફવજ મોકલી દીધી, જેણે તેમને ત્યાંજ રોકા લીધી. હુમસવાળાઓએ દરેક ઠેકાણેથી નિરાશ થઇને સુલહની દરખાસ્ત કીધી અબુ ઓબયદહએ, અબ્બાદહ બિન સામતને ત્યાંજ છોડ્યા, અને પોતે હમાતની તરફ રવાના થઇ ગયા. હમાતવાળાઓએ તેમના પહોંચવાની સાથે સુલહની દરખાસ્ત કરી, અને જઝયો આપવા કબુલ કર્યું. ત્યાંથી રવાના થઇને શેરઝ અને ત્યાંથી મુઅરતુ-નોઅમાન પહોંચ્યા. અને તે રથળના લોકોએ સુલહ કરી શરણે આવ્યા. એ લોકોથી નીબટી લઇને લાઝકીયા તરફ ફર્યા. આ એક ઘણું પુરાણું શહેર છે. હઝરત અબુ ઓબયદહ (રદી૦) અહિંથી થોડાક ફાસલા ઉપર મુકામ કર્યો. અને તેની મજબુતી અને અડગતા જોઇને, એક નવી તદખીર યોજી. એટલે મયદાનમાં ઘણા ઉડા ખાડા ખોદાવ્યા. આ ખાડા (ખાચો) એટલી સંભાળ અને ચુપકાદીથી તખયાર કરવામાં આવ્યા કે દુશ્મનોને ખબર સુધ્ધાં પડી નહિ. એક દિને ફવજને કુચ કરવાનો હુકમ આપ્યો, અને ઘેરા ઉપાડી લઇને હુમસની તરફ રવાના થયા. શહેરવાળાઓ જેઓ લાંબા કાળથી કિલ્લા બંધીથી ગભરાઇ ગયા હતા, અને તેમનો બધો કારોબાર બંધ થઇ ગયો હતો, એને ગયબી મદદ સગળ લઇ કિલ્લાનો દરવાજો ખોલી દઇ, કારોબારમાં મશગુલ થઇ ગયા. મુસલમાનો તેજ રાત્રે સહવારના વખતે બાહિર નીકળીને, એકાએક હુમલો કરી દીધો, અને પળવારમાં શહેર ફતહ થઇ ગયું.

યરમુકની રણલુભી અને ખાલિદ (રદી૦) ની લડાયક યોજનાઓ.

મગદ કર્તા.

હ૦ અશુ ઓખયદહ (રદી૦) જ્યારે હુમસ હતેહ કરી ચુકયા ત્યારે હુમસ વાસીઓને પોતાના રક્ષણમાં લઇ તેઓ ઉપર એક અમીર કાયમ કરી દીધો. અને ત્યાંથી કુચ કરીને એક મનહર, લીલોતરીથી ભરપુર જગ્યાએ જઇ આવણી નાંખી.

અત્યારે તેઓ એવા વીચારમાં હતા કે જયતુલ મુકદ્દસની ચઢાઇ માટે તેમને ઉત્તર તરફ જવું પડતું હતું અને અનતાકીયા માટે દક્ષીણ બણી જવું પડતું હતું.

અનતાકીયા હુમસની દક્ષીણમાં દયાના કીનારા પાસે આવેલ હતું. કયસરે રમના એશીયાઇ કબજાઓનું ખાસ રાજ્યમથક હતું. કયસરે રમ “હરકુલ” અનતાકીયામાં હાજર હતો. અહીં જયતુલ મુકદ્દસ એટલે જયરસલમ પવિત્ર સ્થળ અને પેલેસટાઇનનું ખાસ સેન્ટર હતું. જયતુલ મુકદ્દસને હતેહ કરી લેવાથી ઇસલામીયોને તમામ પેલેસ-ટાઇનના ઇલાકા ઉપર કબજો થઇ શકતો હતો અને અનતાકીયા હતેહ કરી લેવાથી તમામ સીરીયાનો ઇલાકો અરબવાસીયોના કબજામાં આવી શકતો હતો.

આ બંને ખાસ જગ્યાઓ હતી અને હ૦ અશુ ઓખયદહ (રદી૦) એવા વીચાર વચનમાં હતા કે પહેલા કઇ જગા ઉપર હુમલો કરવો અને કઇ જગ્યાએ પહેલો વિજય પ્રાપ્ત કરવો જે ઇસલામીઓ માટે ફાયદાકારક નીવડે.

પેલેસટાઇનનો ઇલાકો સીરીયાના પશ્ચિમ, દક્ષિણ ખુણામાં સમુદ્ર કીનારે એટલે બહારએ રમ (રમના દરીયા) સુધી ફેલાયેલ હતો અને આ ઇલાકો ધંધા રોઝગાર માટે સોનાની ખાણ જેવો લેખાતો હતો.

પહેલા ખલીફા હ૦ અશુબક સીદદીક (રદી૦)એ અમર ખીન આસને ખાસકરીને પેલેસટાઇન તરફ રવાના કર્યા હતા અને અમર ખીન આસે પેલેસટાઇનની સરહદ ઉપર રમી સૈન્યને શીકસ્ત (હાર) આપી

વીળથ મેળગ્યો હતો. પણ ખાલીદ ખીન વલીદની આસા મુજળ અમર ખીન આસ પોતાના સૈન્ય સહીત અજનાદયનના મેદાનમાં જઈ શામીલ થયા હતા.

ખાલીદ ખીન વલીદ (રદી૦)નો વીચાર તે વખતે સીરીયા ફતેહ કરવાનો હતો. અમુ ઓગ્યદા (રદી૦) પણ ખાલીદ ખીન વલીદ (રદી૦)ના વીચારો સાથે મળતા દેખાતા હતા એટલેજ શામના શહેરો ફતેહ કરતા રહ્યા. અત્યારે સર્વે ઇસલામી ફોજ તેમની સાથે હતી સીવાય એ સીપાહીયો કે જેઓ જુદા જુદા શહેરોની નીગેહબાની માટે ગોઠવી દેવામાં આવ્યા હતા.

અમુ ઓગ્યદા (રદી૦) પણ એજ વીચારમાં હતા તેટલામાં તેમને ખબર મળી કે કયસરે રૂમ હરકુલે જંગી ફવજ અરબના મુકાબલા માટે તૈયાર કરી છે કે જેની બાંખ્યા લખોમાં લેખાય છે. એટલુંજ નહી પણ એ દીશાએથી શુરા લડવાઓ પણ બોલાવવામાં આવ્યા છે.

આ સાંભળી અમુ ઓગ્યદા (રદી૦) ચીંતામાં આવી પોતાના નામી સરદારોને બોલાવી કહ્યું—

રૂમીઓનું મોટું સૈન્ય આપણા મુકાબલા માટે તૈયાર થઈ ચુક્યું છે માટે તમે મારી સાથે મસલોહત કરો કે આપણે અહીંજ રહેવું કે કોઈ બીજી જગ્યાએ જઈ જાવણી નાંખવી ?

આ સાંભળી સહિથી પહેલાં કયસ ખીન હુબયરાએ જવાબ આપ્યો કે હે અમીનુલ ઉમ્મત ! અમે મહા મેહનતે અને જાંપીશાનીથી શામના શહેરો ફતેહ કર્યા છે તેથી હું પસંદ નથી કરતો કે આ જગ્યા તજીને બીજી તરફ જઈએ. મારી રાય એ છે કે અમે અહીંજ રૂમી ફવજનો મુકાબલો કરીએ. નહીતો રૂમીઓ આ શહેરો પર પાછો કબજો કરી લેશે, અને અમારી સર્વે કાશીશો ઉપર પાણી ફરી વળશે. અગર આ જગ્યાએ અમે રૂમી ફવજના હાથે કતલ પણ થઈ ગયા તો કંઈ પરવાહ નથી. અલ્લાહ તઆલા અમને બેહીસ્તે જરીમાં જગ્યા આપશે. મારું મન તો ઇચ્છતુંજ નથી કે અહીં પાછીપાની કરું.

હ૦ અમુ ઓગ્યદા (રદી૦)એ આ સાંભળી ફરમાવ્યું હે સરદારો !

તમે કયસ ખીન હુળયરાની સલાહ સાંભળી લીધી છે. સાંભળો તમે અહીં થોભવું ઠીક સમજે છે કે અણબુમીમાં પાછા જવા ઇચ્છો છો ? આ ઇલાકા કે જે અમે પાણીની પેઠે પોતાનું લોહી રેડી ફેલેલું કર્યું છે અને ખુદ પાકે પોતાના વાયદા પ્રમાણે અમને આ સ્વર્ગ સમાન શહેરના વારીસ બનાવ્યા છે તે વીરાસતને ફરી શત્રુઓના હવાલે કરવા ચાહો છો કે છેવટની ધડી સુધી તેને પોતાના કળ્પનામાં રાખવા ઇચ્છો છો ?

ખીન સરદારોએ પણ કયસ ખીન હુળયરાની પેઠે કહ્યું અમે અહીંનું કદમ જમાવીને શત્રુઓનો સામનો કરીશું અને પ્રાણ જતાં પણ આ ઇલાકાનું રક્ષણ કરીશું.

આ સાંભળી હૃદય અણુ ઓળયદા (રદી૦) ઘણું રાજી થયાં. કેમકે તેમની પણ એવીજ મરજી હતી. પણ ખાલીદ (રદી૦) ઇસલામી લશ્કરમાં કંઈ સાધારણ માણસ ન હોતા કે જેમની મસલેહત લેવામાં આવે નહીં. આ કારણસર હૃદય અણુ ઓળયદા (રદી૦)એ તેમને આમોશ જોષ પ્રશ્ન કર્યો:-

હે અબ્બા સુલયમાન ! તમે આ વિષયમાં પોતાનો કોઈ અભીપ્રાય આપ્યો નથી એટલુંજ નહીં પણ કયસની મસલેહતમાં પણ હા બાણી નથી.

જવાબમાં ખાલીદ (રદી૦)એ કહ્યું મારો વીચાર કયસના વીચારથી ખીલકુલ જુદો છે. પરંતુ મેં એટલા માટે જાહેર નહીં કયું કે ખીન સરદારો તેમના વીચાર સાથે જોડાઈ ગયા છે. જલ્દે આપ જાતે પણ તેમની મસલેહતને કબુલ ફરમાવી ચુક્યા છો.

અણુ ઓળયદા (રદી૦)એ કહ્યું કે હે અબ્બા સુલયમાન ! તમારા જે કંઈ વીચાર હોય તે જાહેર કરો. કેમકે જનવા જોગ છે કે કયસ ખીન હુળયરા અને અમે સઘળાઓ એવી જાણતોનો ખ્યાલ વટીક રાખ્યો નહીં હોય. માટે તમારા વીચારો જાહેરમાં લાવો. જે તમારી મસલેહત વ્યાજખી હશે તો અમે દરેકે દરેક તમારી સાથે ગળી જઈશું કેમકે જે વાત દરેક મુસલમાનને ફાયદો પહોંચાડે એવી હોય તો તે વાતને કબુલ કરવી જોઈયે. ખાલીદ ખીન વલીદ (રદી૦)એ તેના જવાબમાં કહ્યું.

મારી ધારણા પ્રમાણે અહીં થોભવું ખીલકુલ મુનાસીબ નથી. કેમકે તમારા કોઈ પ્રમાણે શત્રુદળ લાખોની સંખ્યામાં આવી રહ્યું છે એટલે

આ મેદાન આપણને પુરતુ પડશે નહીં. આપણે મોટું મેદાન જોઈએ કે જેથી છુટા છવાયા એટલી મોટી ફેજનો મુકાબલો કરી શકાયે. આ મેદાનમાં તો તેઓ આપણને યોગમયા ઘેરી લેશે. તે શીવાય કીસારયા અને જૈતુલ મુકદ્દસ તરફથી આપણને અંદેશો રહેશે. આ જાનને મજબુત મુકાબો આપણી પાછળ છે. જો આપણે રૂમી લશ્કરનો મુકાબલો આ જગ્યાએ કરીશું તો અંદેશો ઉપજે છે કે કીસારયા અને જૈતુલ મુકદ્દસથી રૂમી ફેજને આપણી પછવાડેથી હુમલો કરી દે, અને આપણને નીકળવાનો કોઈ માર્ગ મળશે નહીં. ઉપરાંત આવા તંગ મેદાનમાં રહેલાઈથી સપડાઈ જશું મદીનાથી આપણને કુમક પહોંચશે નહીં અને અરબો સાથેનો સંબંધ તૂટી પડશે.

આ સઘળું જોતાં આપણને એવી જગ્યાએ મુકાબલો માટે તકયાર રહેવું જોઈએ કે જ્યાં કીસારીયા અને જયતુલ મુકદ્દસનો હુમલો આપણી ઉપર થઈ શકે નહીં. ઉપરાંત મેદાન એટલું મોટું હોવું જોઈએ કે દુર સુધી આપણી છાવણીઓ ફેલાવી શકીએ. કેમકે રૂમી ફવજની સંખ્યા બહુજ મોટી છે. અને તેની છાવણી લાંબા વીસ્તારમાં ફેલાયેલ હશે. આપણી જુજ સંખ્યા છે પણ આપણે આપણું લશ્કર એવી રીતે ફેલાવી દેશું કે જે તરફથી રૂમીઓ આપણો મુકાબલો કરવા નીકળશે તેજ તરફ આપણો દેખાવ તેમની નજર સામેજ રહેશે અને આપણને જમણી ડાબી મેરથી ઘેરી શકશે નહિં.

હવે તે શહેરોના કળાજનો વીચાર કરવો રહ્યો કે જે આપણે ફતેહ કરી ચુક્યા છીએ. ઠીક હમણા તો તે વીચાર પડતો મુકો. તેમનું મન માને તો તેઓ આપણા તાબે રહે અથવા રૂમીઓ સાથે મળી જાય. જ્યારે આપણે રૂમીઓ ઉપર ફતેહ મેળવશું ત્યારે તે તમામ શહેરો ખુશીની સાથે આપણા રક્ષણ તળે આવી જશે. આપણે જાનને તરફથી રખડી જશું. સઘળાં શહેરો કળાજમાંથી નીકળી જશે બાકે આપણે દરેક દરેક હલાક થઈ જશું. પછી જેવી આપની મરજી. મને મારા માટે કોઈ જાતની દહેશત નથી. આપ જે ફરમાવશો તે સર આંખોથી કબુલ કરીશ. કેમકે હું મારો જીવ અલ્લાહ તઆલાની રાહમાં વફા કરી ચુક્યો છું. ”

હઝરત અબુ ઝોળયદદ (રદી૦) અને ખીજા ધરલામી સરદારો લડાઈ ખાતાના પ્રવીણ જાંખાજી જનરલ ખાલીદ ખીન વલીદ (રદી૦) ની જુખાની સાંભળી દંગ થઈ ગયા અને દરેકે દરેક આમનના વ સદેકનાના પોકારો કરી ઉઠ્યા.

હઝરત અબુ ઝોળયદદ (રદી૦) એ ખાલીદ ખીન વલીદની મસલેહત કબુલ કરી બોલી ઉઠ્યા “હે અબા સુલયમાન ! હું તમારા કહેવા મુજબ અમલ કરીશ. ચાલો જ્યાં ઇચ્છો ત્યાં સધળી ફ્રાજ લઈ ચાલો.”

ખાલીદે કહ્યું “જો જો શહેરમાં આપણે આપણા સરદારોને અરજ સવારોની સાથે છોડી આવ્યા છીએ તે સર્વેને હુકમ લખી મોકલો કે તેઓ તત્કાળ આપણને દરયાયે યમુક પર આવી ગળે. કેમકે રૂમી લશકર આપણા મુકાબલામાં આવશે તો અવશ્ય તેમનો સીપેહસાહાર તે શહેરોને પોતાની સાથે મળી જવાની તજવીજ કરશે અને એવી રિયતિમાં એવું નહીં જનવા પામે કે આપણા સીપાહીયો નાહક માર્યા જાય. એટલા માટેજ સર્વે સરદારોને બોલાવી લો અને તે શહેરોને તેમની મરજ ઉપર મુકી દો.” અબુ ઝોળયદદ (રદી૦) આ સાંભળીને બહુજ રાજ થયા અને કહેવા લાગ્યા.

“ઓ અબા સુલયમાન ” આ યુક્તિ તમે ઠીક ચેજી છે. મને ખીલકુલ આ વાતનું ખાન નહોતું. અમારા સીપાહીયો નાહક દુશમનોના હાથે માર્યા જતે. અલ્લાહ તઆલા તમારી ઉપર રહેમત કરે હું હમણાંજ તેમના ઉપર હુકમ લખી મોકલું છું. પણ તમને યમુકમાં રૂમીયોનો મુકાબલો કરવાની તજવીજ કરવાની છે.”

ખાલીદ (રદી૦) એ કહ્યું “અલબત્ત, તે માટે તેથી ઉમદા મયદાન મારા મગજમાં ઈરતું નથી. ત્યાં અમે કીસારીયા અને ઐતુજ મુકદ્દસના હુમલાઓથી બચી શકશું અને તે મેદાન પણ એટલું મોટું છે કે આપણે રૂમીઓનો સારી પેઠે સામનો કરી શકશું. વળી મદીનાથી આપણને કુમક પણ પહોંચી શકશે ઉપરાંત અરબ સાથે આપણો રસ્તો જરાબર ખુલ્લો રહેશે.”

આ સાંભળી હઝરત અબુ ઝોળયદદએ તમામ લશકરને કૂચનો હુકમ

કર્ચો. મંઝીવો ઘટાવતા વટાવતા યમુકના કીનારે અતી ઉત્તમ જગ્યા પસંદ કરીને ત્યાં થોભી રૂમીઓની વાટ જોવા લાગ્યા. ખાલીદ ખીન વલીદે સઘળા મેહકુઝ (સુરક્ષિત) મુકામો પોતાના કળજમાં કરી લીધા અને એક ખુલ્લું મેદાન રૂમી ફોજ માટે છોડી દીધું.

યમુક એક નાનો દરીયો છે જે હુરાનની ખુલ્લોટીમાંથી નીકળીને તીખરીયાથી થોડાક માઇલ ઉતર તરફ દરીયાએ યરદનમાં જમ મળે છે. એક નાની નદી આ મેદાનની ખીજ તરફ આવેલી હતી અને માત્ર એક તરફજ મેદાનનો રસ્તો નીકળતો હતો. આ મેદાન કેમપ માટે ખુલ્લું રક્ષણ કરતા લેખાતું હતું. પણ ખાલીદ ખીન વલીદ (રદી૦)એ આ આખું મેદાન દુશ્મનની ફવજ માટે છોડી દીધું. એવી આશા એ કે રૂમીઓ એ મેદાનને પસંદ કરી પોતાની છાવણી ત્યાં નાંખશે અને પોતાની છાવણી તેનાથી શીમાલ (ઉત્તર દીશા) બણી જ્યાં એ મેદાનનો રસ્તો નીકળતો હતો ત્યાં નાખ્યો એવા ખ્યાલથી કે રૂમી લશકર જ્યારે એ મેદાનમાં છાવણી નાંખશે તો માત્ર એ સાંકડો રસ્તોજ ધસલામી ફોજના મુકાબલામાં રોકાશે.

આ એક એવી તદખીર હતી કે ખાલીદ ખીન વલીદ (રદી૦)ના જંગી અનુભવની ખરેખર તારીફ કરવા વગર રહેવાતું નથી, શું ખજર કે ખાલીદ ખીન વલીદ કદાચ મીલીટરી ફોજમાં શીક્ષણ લીધું હતું કે તેમને આવા ખરા મોકાએ જ્યારે તેમની સામે સંખ્યાબંધ લાખોની ફોજ હતી અને અરબ ફવજ તેમની સામે જુજ જેવી હતી તેમની આવી પંકતિ કે જે શુરા સેનાપતીને પણ લજાવે એવી કોઇ કાળે પણ કોઇની મનોદશામાં આવે એવી નહોતી. ઇસલામી સૈન્યના સીપાહસાહાર અત્યારે અમીનુલ ઉમ્મત હ૦ અબુ ઓબયદા ખીન અર્રાહ (રદી૦) હતા પરંતુ આ સર્વે લડાઇઓની ફતેહનું કારણ માત્ર ખાલીદ ખીન વલીદ હતા. દરેક લડાઇ આશ્રય પગાડનાર હતી અને જે માણસો તેમનું વળું ન સાંબળે છે તેઓ હેરતથી મોઢામાં આંગળીઓ પકડી આશ્રયપુર્વક તેઓની તારીફ અને શુરાતનનુ ગીત ગાય છે.

ફતહુલ ઇસલામ ઉદું.

યરમુકની લડાઈ.

રૂમીઓ, જેઓ હાર ખાઈ દમિશ્ક અને હુમસથી નદારયા હતા તેઓ અન્તાકીયા પહોંચ્યા, અને હક'લની પાસે ફરીયાદ કરી કે અરબે આખા શામને પાયમાલ કરી દીધો. હક'લે તેઓમાંથી થોડાક હુશયાર અને ધઝઝતદાર શખ્સોને પોતાની રહામે દરબારમાં બોલાવ્યા, અને કહ્યું: અરબ તમારાથી બળમાં, સંગમમાં અને સરસામાનમાં ઓછા છે પછી તમે તેમના મુકાબલામાં કેમ ટકી શકતા નથી? આ ઉપરથી બધાએ શામને લીધે માથું નમાવી દીધું, અને કોષ્ટએ કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ. પરંતુ એક અનુભવી બુદ્ધિએ કહ્યું કે: અરબોના આચરણ અમારા આચરણ કરતાં સારા છે. તેઓ રાત્રે બકિત કરે છે. દિવસે ઉપવાસ પાળે છે અને કોષ્ટ પર અત્યાચાર કરતા નથી. ત્યારે અમારી સ્થિતિ તે કરતાં ઉલટીજ છે. એ માટે તેમના દરેક કામમાં જોશ, અડગતા અને મક્કમતા છે. ક્યસર હકીકતમાં શામમાંથી નીકળી જવાનો નિશ્ચય કરી ચુક્યો હતો. પરંતુ દરેક જીલ્લા અને દરેક શહેરોમાંથી ધસાધ ફરીયાદીઓના ટોળે ટોળાં આવતા હતા. એ માટે તેને સખ્ત ગયરત આવી અને ધણીજ જોશ સાથે તકયાર થયો. દરેક ઠેકાણે હુકમો મોકલ્યા કે બધી ફવજ, પાયતખ્ત અન્તાકીયામાં મુકર'ર કરેલી તારીખ સુધી પહોંચી જાય. આ હુકમોનું પહોંચવું હતું કે ફવજોનું એક તુફાન ઉઠી આવ્યું. અન્તાકીયાની ચારે તરફ, જ્યાં સુધી નઝર પહોંચતી હતી, ફવજો તીડોના દળ પેઠે ફેલાયલી હતી.

મુસલમાનોએ જે રથોને ફત્હ કરી લીધા હતા. ત્યાંના રહેવાસીઓ મુસલમાનોનાં ન્યાય અને સત્યતા તેમજ રૂમીઓનાં અન્યાય અને દમન-નીતિનાં કારણે, દિલથી ધ્રુવ્છતા હતા કે મુસલમાનો વિજયી રહે. એ માટે તેઓ ધસાધઓની દરેક યોજના અને લડાયક દરકતોની ખબરો મુસલમાનોને પહોંચાડી દેતા હતા. જ્યારે અણુ ઓબયદહ (રદી૦) ને આ વાતોની ખબર પડી તો, તેમણે ફવજના સરદારોને એકઠા કરી સલાહ કરી અને સલાહ એજ નકહી થઈ કે મુસલમાનોની બધી ફવજ જે શામમાં જ્યાં ત્યાં છુટી જવાઈ પડી છે-એક ઠેકાણે ભેગી કરીને, દમિશ્કને રણ-સંગ્રામ કરાવવામાં આવે. એ ગોઠવણ મુજબ દરલામી લશકર હુકમ મળતાં વારજ દમિશ્ક ખાતે રવાના થવા લાગ્યું. તદુપરાંત હઝરત ઉમર

(૨૬૧૦) ની સેવામાં બધી હકીકત લખીને, વધુ મદદ માંગવામાં આવી. આ ઉપરથી હઝરત ઉમર (૨૬૧૦) એ અગિરને એક હઝાર જવાન સાથે રવાના કરી દીધા. જેમના પહેંચવાથી મુસલમાનોને ઘણી સખળતા પ્રાપ્ત થઈ, અને ઘણીજ અડગતાથી લડાઈની તૈયારી કરવા લાગ્યા. રૂમી ફવજે યમુકની રહામે દયરૂલ-જળલમાં ઉતરી. હઝરત ખાલિદ (૨૬૧૦) એ પણ જંગી તૈયારીઓ આરંભી દીધી. મઆઝ બિન જળલને-જે મોટા રત્નાના રહાખી હતા-સીધી બાજુએ નીમ્યા. કબાસ ખીન અશીમને ડાખી બાજુ અને હાશમ બિન અત્યાને પયદલ લશકરના અકસર મુકરર કર્યા. પોતાના હાથ નીચેની ફવજના ચાર ભાગ કર્યા એક પોતાની સાથે રાખી, બાકીના ત્રણ ભાગ ઉપર કયસ ખીન હુળયરહ, મયસરહ બિન મસરહ, અમર ખીન તુફયલને નીમ્યા. આ ત્રણે બહાદુરો અરબમાં અન્નેડ હતા અને એજ કારણે 'ફારિસુલ અરબ' કહેવાતા હતા. રૂમીઓ પણ ધણા લાવ લશકર સાથે નીકળ્યા બે ભાગથી વધુ ફવજ દતી જેની ચોવીસ હારો હતી. જેમની આગળ આગળ તેમના ધર્માચાર્યો હાથોગાં સહીબો (ફોસો) લખને ઉશકેરતા જતા હતા. ફવજે બિલકુલ આગને સામને આવી ગઈ, તો, એક બતરીક (સરદાર) લશકરની આગળ આવીને કહ્યું કે હું એકલો લડવા ઇચ્છું છું. મયસરહ બિન મસરહ ઘોડો આગળ વધાવ્યો પરંતુ, દરીફ ઘણોજ કઢાવર અને જવાન હતો, ખાલિદ (૨૬૧૦) તરતજ તેમને રોકી લીધા અને કયસ બિન હુળયરહ પ્રત્યે જોયું તો, તેઓ લડાયક ગીત ગાતાં આગળ વધ્યા. અને એટલી પુરતીથી પહેંચી ગયા કે બતરીક હથયાર પણ સંભાળી શક્યો નહતો કે એમને વાર થઈ ગયો. તલવાર માથા ઉપરના ટોપને કાપતી ગદન સુધી ઉતરી ગઈ બતરીક ઘોડા પરથી નીચે પડ્યો અને તેની સાથે મુસલમાનોએ તકબીરનો નઅરો (અવાજ) બુલંદ કર્યો. ખાલિદ (૨૬૧૦) એ કહ્યું: ફાલ (સમય) સારી નીકળી છે, અને ખુદા ચાહશે તો આગળ ફતહ છે. હસાઈઓએ ખાલિદ (૨૬૧૦) ના સાથી અફસરો ગાટે જુદી જુદી પલટણો રાખી હતી, પરંતુ બધાએ હાર ખાધી. તે દિને અહિંજ લડાઈ અટકી.

રાત્રે બાહાને સરદારોને જમા કરીને કહ્યું કે અરબોને શામની દવલત અને નેઅમતોનો દહાવો લાગી ચુક્યો છે. માટે સાઈ તો એ છે કે, માલ-ધનની લાલચ આપી, તેમને અહીંથી કાઢવા જોઈએ. બધા જણે આ

મતને ટેકા આપ્યો. ખીજા દિને અણુ ઓખયદાની પાસે કાસિદ મોકલવામાં આવ્યો. કે કાઠ માનનીય અકસરને અગારે ત્યાં મોકલી દો. અમે તેની સાથે સુદૃઢ માટે વાત ચીત કરવા માગીએ છીએ. કાસિદ જે સંદેશો લખને આવ્યો હતો તેનું નામ જ્યોત્સું હતું. જ્યારે તે પહોંચ્યો તો સાંજ થઈ ચુકી હતી. ઝરા વાર પછી મગરીજની નમાઝ શુરૂ થઈ. મુસલમાનો જે શવક અને હિલાસથી તકબીર કહીને હિલા થયા અને જે એકતા અને તદ્દીનતા, ચુપકાદી અને વિનય સાથે નમ્રતાથી તેમણે નમાઝ અદા કરી તે બધી વાતોને કાસિદ અતિશય આશ્ચર્યથી દિગમ્બૂદતાની નજરે જોતો રહ્યો. અહીં સુધી કે જ્યારે નમાઝ ખતમ થઈ ચુકી ત્યારે તેણે અણુ ઓખયદહને થોડાક સવાલ પુછ્યા, જેમાં એક આ પશુ હતો કે, તમે હ૦ ઇસા (અલે૦) સંબંધી શી માન્યતા ધરાવો છો? જ્યારે તેનો જવાબ ગળ્યો ત્યારે તે એકદમ બોલી ઉઠ્યો કે બેશક, ઇસાના એજ ગુણ હતા અને નિઃસંદેહ તમારા પયગમ્બર સાચા છે. આ કહીને તે મુસલમાન થઈ ગયો. તે તો પોતાની કવમ પાસે પશુ જવા ઇચ્છતો ન હતો, પરંતુ હઝરત અણુ ઓખયદહએ આ વીચારે, કે રૂમી-ઓને વચન ભંગ કરવાનો સંશય ન ઉપજે, માટે તેને જવાને મજબુર કર્યો. અને કહ્યું કે કાલે અહીંથી જે એલચી આવશે તેની સાથે ચાલી આવજો.

ખીજા દિને હ૦ ખાલીદ (રદી૦) પોતે રૂમીઓના લશકરમાં ગયા. રૂમીઓએ પોતાની પ્રજાતા દેખાડવા માટે પ્રથમથીજ આ વ્યવસ્થા કરી રાખી હતી કે રસતાની જન્ને બાબુ દુર સુધી સવારોને હારબંધ જોડવી દીધા હતા, જે માયાથી તે પગ સુધી લોઢામાં ઢંકાયલા હતા, પરંતુ ખાલીદ (રદી૦) એવી બેપરવાઘ અને તિરસ્કારની નજરે તેમને જોતા હતા કે જાણે સીંહ બકરીઓ અથવા ઘેંટાઓના ટાળાને ચીરતો ચાલ્યો જાય છે. જ્યારે જાહાનના ખીમા (તંજુ) પાસે પહોંચ્યા તો, તેણે બાદર આવી તેમનું અંતિમ માન સાથે સ્વાગત કયું અને પોતાની બરાબર બેસાડ્યા. વાત ચીત શુરૂ થઈ. જાહાને સાધારણ વાતચીત પછી લેકચરની પેઠે બાપણ કરવાનું આરંભ્યું. હ૦ ઇસા (અલે૦)ની તબરીક પછી કયસરનું નામ લીધું અને ગર્વથી કહ્યું કે અગારો બાદશાહ બધા બાદશાહોનો શહેન્શાહ છે. પરંતુ આ વાક્ય સંપુર્ણ બોલ્યો ન હતો કે, હઝરત ખાલીદ (રદી૦) જાહાનને બોલતાં અટકાવી દીધો, અને બોલ્યા કે તમારો બાદશાહ એવોજ

હશે, પરંતુ અમે જેને સરદાર બનાવી રાખ્યો છે તેને એક પણ માટે પણ બાદશાહીનો ખ્યાલ આવી જાય તો અમે તેને પદબ્રષ્ટ કરી દઇએ. બાહાને ફરી બાપણુ શુરૂઆત કર્યું, અને પોતાના અઢળક ધન અને મ્હોટાખતો ગર્વ લેતાં જણાવ્યું કે અરબ લોકો જે અમારા દેશમાં વસ્યા, અમે હમેશા તેમની સાથે મિત્રાચારીથી વર્ત્યા. અમારૂં ધારવું હતું કે આ છુટછાટ અને મિત્રાચારીથી બધા અરબ અમારા ઝોશીંગણ રહેશે પરંતુ આશા વીરૂધ્ધ તમે અમારા દેશ ઉપર ચઢી આવ્યા, અને મૂંછો છો કે અમને અમારા દેશમાંથી પણ કાઢી મુકો. તમને ખબર નથી કે અનેક કવમોએ એવો અનેક વખત નિશ્ચય કર્યો, પરંતુ તેમાં તેઓ ફાવ્યા નહી. હવે તમને કે જે આખી દુન્યામાં તમારાથી વધીને કાષ્ટ જંગલી, અજ્ઞાન અને સર સામાન વીનાની કવમ નથી, આ હીમ્મત થઇ છે. અમે આ ઉપર પણ આંખ મિચાગણું કરીએ છીએ. બલકે જે તમે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ તો, મન્યામ તરીકે સિપહસાહારને દસ હજાર દીનાર, અફસરોને હજાર હજાર અને સામાન્ય લશ્કરીઓને સો સો દીનાર આપવામાં આવશે.

બાહાન જ્યારે પોતાનું બાપણુ પુરૂં કરી ચુક્યો, ત્યારે હઝરત ખાલીદ (રદી૦)એ હમ્દ અને નઅત પછી કહ્યું કે નિઃસંદેહ તમે માલદાર છો, ધનિક છો, સત્તાશીલ છો, તમે પાડોશી કવમ અરબો સાથે જે કંઈ વર્તણૂક સારી ચલાવી છે તે પણ અમને ખબર છે. પરંતુ એ કંઈ તમારો ઉપકાર નથી. બલકે ધર્મ પ્રચારના એક રીતિ હતી. જેની અસર આ થઇ કે આજે તેઓ મસાઇ થઇ જઇને અમારા મુકાબલામાં તમારી સાથે થઇ લડી રહ્યા છે ખરૂં છે કે અમે અતિશય મોહતાજ, તંગદસ્ત અને ખાનાયદોશ હતા. અમારી અજ્ઞાનતા અને જંગલીપણાની આ હાલત હતી કે બળવાન નિર્બળને પીસી નાખતો હતો. કબીલાઓ આપસમાં લડી લડીને ઘરખાદ થઇ જતા હતા. અનેક ખુદા બનાવી તેમને પુજતા હતા. પોતાના હાથે મૂર્તીઓ મૂડતા અને તેની મજાદત કરતા અથવા પુજતા હતા. પરંતુ ખુદાએ અમારા ઉપર દયા કરી અને એક પયગમ્બરને મોકલ્યો જે અમારી કવમમાંનોજ હતો, અને અમારા કરતાં વધારે શરીફ, વધારે ઉદાર, વધારે પવિત્ર આદતવાળો હતો. તેણે અમને તવહીદ (એકેશ્વરવાદ) શીખવાડ્યો, અને દેખાડી દીધું કે અમે આ માન્યતાઓને આખી દુન્યા

સમક્ષ મુકીએ. જેણે તેમને માન્ય ગણ્યું તે મુસલમાન છે અને અમારો ભાઈ. જેણે નહીં માન્યું અને જાણ્યો આપવાને કબુલ્યું, તેના અમે મદદગાર અને રક્ષણ કર્તા છીએ. અને જેણે બન્નેથી ઇન્કાર કર્યો તેના માટે તકવાર છે.

ખાહાને જાણ્યાનું નામ સાંભળીને એક ઠંડો નિશ્વાસ મુક્યો અને પોતાના લશકર પ્રત્યે હશારો કરીને કહ્યું કે આ લોકો મરીને પશુ જાણ્યો નહીં આપશે. અમે જાણ્યો લખ્યો છીએ આપતા નથી. સારાંશ કે કોઈ મુઆમલો તય થયો નહીં. અને હઝરત ખાલીદ (રદી૦) ઉઠીને ચાલી આવ્યા. હવે તે છેલ્લી લડાઈની તક્યારીઓ થવા લાગી જેના પછી રૂમીઓ ફરી કદી ઉઠી શક્યા નહીં. ખાલીદ (રદી૦)ના ચાલ્યા આવ્યા પછી ખાહાને સરદારોને એકઠા કર્યા અને કહ્યું સાંભળ્યું ! અરબોનો દબવો છે કે જ્યાં સુધી તેમની પ્રજા ન બની જાય, ત્યાં સુધી તેમના હુગલાથી તમે બચી શકતા નથી. તમને તેમની ગુલામી સ્વીકાર્ય છે ? બધા અફસરો ધણા બોલે સાથે બોલી ઉઠ્યા કે અમે મરી જઈશું પરંતુ આ અપમાન સહન કરી શકીશું નહીં.

પ્રગટ કર્તા.

ખાહાને જાણ્યા ખીન ગરસાનને બોલાવી કહ્યું કે મુસલમાનોને કમ પશુ રીતે સમજાવી સુમેલ ઉપર લાવ. જાણ્યા જ્યારે મુસલમાનોના લશકર સામે ગયો અને કહ્યું કે અમર ખીન આમીરની અવલાદમાંથી કોઈ માણસની મારી પાસે મોકલો કે, હું તેનાથી વાતો કરું. ત્યારે ઓળાદા ખીન સામિત તેની પાસે આવ્યા, અને કહ્યું કે હું અમર ખીન આમીરની અવલાદ અને ખજાના કબીલાથી છું. માફ નામ ઓળાદા ખીન સામિત અને હ૦ રસુમે અકરમ (સલ૦) નો સહાથી છું તારે જે પુછવું હોય તે પુછ. જાણ્યાએ કહ્યું કે અય મારા કાકાના દીકરા હું અને તું બન્ને ભાઈ છીએ. હું તમને વગર લાલચે નસીદત કરવા આવ્યો છું કે, તમે જેવી રીતે ખીન દેશોમાં ફતેહ મેળવી છે, તેના ધગંડમાં આવી આ લોકો એટલે રૂમીઓથી તમે ફાવી શકશો નહીં. કારણ કે આ લોકો તમારા કરતા વધારે તેગજ લડાયક સાગાનમાં પશુ સારી રીતે સુસજ્જ છે. આ લોકોએ તેમના હાથ નીચેના સર્વ લોકોને આમંત્રણ કરી અહીં

ખોલાવી લીધા છે, જેઓ લગાયક સરસામાન અને યજમાન તમારાથી ધણુજ વધેલા છે. જેમની સામે તમારી કોઇ હસ્તી નથી. માટે હું તમોને એજ સલાહ આપુ છું કે તમો આજ સુધી જેટલો દેશ જીતેલો છે, તે તમારા કબજામાં રહેશે, અને અહીંથી લગાઇ મુલતવી કરી તમો પાછા જાવ. જો તમો હાર ખાશો તો અહીં તમારે રહેવાનું પણ મુશ્કેલ થઇ પડશે. તેમજ તમારો દેશ પણ અહીંથી ધણો દુર છે. માટે મારી તમોને એજ સલાહ છે કે, આટલા ઉપર સંતોષ માની અહીંથી પાછા ફરી જાવ. હું ઓળખાદા ખોલ્યા કે સાંભળા અમોને ખુદાએ હંમેશા વધુ પ્રમાણુ ઉપર પણ ફતેહ આપી છે. અમો જે ધર્મના માટે લડ્યા કરીએ છીએ તેના માટે લડ્યા કરીશું કારણ કે અમારા સાચા નખીએ અમારી ફતેહના માટે સાચું બલિધ્ય વાણેલું છે. અમો કોઇ પણ આફતથી ડરતા નથી તેમજ આવનાર આફતથી પણ મનમાં જરાએ સંકેત્યાતા નથી. અય જળલા હું તને પણ કહું છું કે તું તારી કવમ સહીત ઇસ્લામમાં આવી જા, કારણ કે તુ કવમે અરબથી છે, માટે તું તારી કવમને ઉઘે રસ્તે નહી લઇ જતાં સીધા રસ્તા ઉપર આવી ઇસ્લામમાં દાખલ થઇ કેહે, “લાઇલાહા ઇલ્લાહા મોહમ્મદુર રસુલુલ્લાહ” જળલા ખોલ્યો કે, ચુપ રહો! હું મારા ધર્મથી ફરીશ નહી. ઓળખાદા ખોલ્યા ત્યારે તું અમારી તરવારોથી ડર, કે અમો અમારા ખુદા અને નખીના હુકમોના હંમેશા તાબે રહી તેની નાફરમાની કરતા નથી, અને દુશમનોના માટે એક વીફરેલા સીંહ સમાન છીએ. અમારે તેમનું કતલ કરવું ધણુજ આસાન છે. તમો જુઠા અને દગો ફરેજ કરનારા છો. અમો હંમેશા સાચું ખોલનાર છીએ, અને અમારામાંનો દરેક માણસ એક લશકર સમાન છે. શું તુ અમારી તલવારોને નથી જાણતો! માટે અમારી સુલ્તેહ ફક્ત એજ ત્રણ શરતોથી થઇ શકે છે કે, તમો ઇસ્લામ લાવો અથવા જઝયો આપો, અથવા લડવા માટે તૈયાર થાવ. આથી જળલા ખીન ગરસાન ધોએલા મોઢે ખાદાન પાસે જઇને કહેવા લાગ્યો કે તે લોકો તો લગાઇ સીવાય ખીજું કશું ચાહતા નથી. મેં તેમને કેટલીક રીતે ડરાવ્યા ધગકવ્યા પણ તે તેની કંઇ પણ પરવા કરતા નથી. ખાદાને કહ્યું કે, અય જળલા શું તું તેમના જેવો એક મદ' નથી! જો કે તે પણ અરબ છે. અને તું પણ અરબ છે, તારા અને તેમનામાં કંઇ ફરક નથી. અને તારી એકલી ફવજ સાઠ

હઝારની છે, અને તે સર્વે મળી ત્રીસ હઝાર છે. શું તમે એ મળી એકનો મુકાબલો નહીં કરી શકો? જળલાએ આ ઉપરથી પોતાની સાઠ હઝાર ફવળને તક્યાર કરી કે, જેમાં અરબ સીવાય ખીજો એક પણ માણસ નહીં હતો. તે સર્વેને લઈ મેદાન તરફ કુચ કરી. અહીં મુસલમાનો સર્વે પોત પોતાના કામમાં લાગેલા હતા, કે સામેથી આ ફવળ દેખાવ દીધો મુસલમાનો સજ્જ થવા લાગ્યા કે, તરત હઝરત ખાલિદ (રદી.) કેહવા લાગ્યા કે, જલદી નહીં કરો સખથી કામ લો અલ્લીહ રેહમત કરશે. હું એક નદખીર કરનાર છું કે, જેનાથી તેમની દરેક કુવ્વત પડી જાગશે. હં અથુ ઓખયદાએ પુછ્યું એ શું તદખીર છે? આપે જવાબમાં ફરમાવ્યું કે દુશમનોએ આપણા મુકાબલામાં આપણા હમવતન અરબોને મોકલ્યા છે, અને તે માણસોમાં આપણાથી ડબલ છે માટે આપણે બધાએ તેમનાથી લડવું તે તો કંઈ નવાઈ જેવું લેખાશે નહીં. માટે મારો વીચાર છે કે આપણામાંથી ચુનંદા કેટલાક લોકોને તેમની સામે લડાઈમાં મોકલવા, જેઓ તેમની સાથે લડી ફતેહ મેળવશે તો આપણો સીકકો તે સર્વે લોકો ઉપર એવો જમી જશે કે ફરી આપણો મુકાબલો કંવાની હીમત કરશે નહીં. હં અથુ ઓખયદાએ ફરમાવ્યું કે અય ખાલીદ તમે તમારી મરજીમાં આવે તેમ કરો. ત્યારે હં ખાલીદે કયસ ખીન સઈદ, કઅબ અનસારી, મઆઝ ખીન જબલ, જખીર ખીન અબદુલ્લાહ, અને અથુ અથુળ (રદી.) ને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે આ આવવાવાળા લશકરને સમજાવો. તે સહાબા તેમની તરફ ગયા અને જળલાથી મુલાકાત કરી જળલાએ કહ્યું કે તમેએ જે પેહલો માણસ મોકલ્યો હતો તે એવો સખત હતો કે જેણે બોલવામાં હદ ઓળંગી દીધી હતી. હં જખીરે કહ્યું કે અમારા ધર્મમાં નસીહત કરવી લાઝીમ છે. જે થયું તેનો વીચાર નહીં કરો હવે અમે તમેને ઇસ્લામ સ્વીકાર માટે કહેવા આવ્યા છીએ, કારણ કે તમે અમારા હમવતન છો, માટે તમે અને અમે એક સાચા ધર્મમાં મળી જઈએ. જળલાએ ઇન્કાર કર્યો. જે મને મારા લાઘ બધોની સાથે લડવું પડે તો તેમ ફરીશ, પણ હું મારા આ ધર્મથી ફરીશ નહીં. ત્યારે સહાબાએ તે સાંભળ્યા બાદ જવાબ આપ્યો કે અય જળલા તું અમારું કહેવું નથી માનતો, તો તું એનો બદલો તરતમાં જોઈ લેશે એટલું કહી આપ હં ખાલિદ (રદી.) પાસે આવી તે સર્વ હકીકત

કહી સાંભળાવી. હં ખાલિદ બેલ્યા કે કસમ છે મને કે જેની હું બંદગી કરું છું કે, જખલા ખીન ગરસાન પણ એવા બહાદુરોને જોશે કે જે મરવુ અને મારવું તેમાંજ ખુદાની રજામંદી સમજે છે. અય મુસલમાનો તેઓ સાઠ હજાર છે, અને અમે તેત્રીસ હજાર છીએ, પણ હું અમારામાંથી ત્રીસ એવા માણસોને ચુંટીશ કે જેઓ તેમના બે બે હજારથી એક એક લડશે. આ સાંભળી હં અણુ સુફ્યાન બેલ્યા કે, હે ખાલીદ ! શું તમે દીલસગીથી કહો છો કે તેમ કરશે. આ સાંભળી હં ખાલિદે કહ્યું કે, કસમ છે મને તે પાક ઝાતની કે જેની હું બંદગી કરું છું, મારો ધરદો તો એવોજ છે. હં અણુ સુફ્યાને કહ્યું કે આ વાત તો કુરઆનથી વીરૂધ્ધ થશે કારણ કે તમે તમારા જીવ ઉપર જીલમ કરવાવાળા થશો ખુદાએ તો પોતાના બંદાઓ ઉપર નરમી કરવા માટે ફરમાવ્યું છે, અને તમે એક માણસને બે હજારના મુંકાળલામાં મોકલો છો, શું તે કોમ્પ ગાની શકશે હં ખાલીદે કહ્યું, અય અણુ સુફ્યાન તમે જાહેલી-યતમાં (કુદ્રની હાલતમાં) તો ઘણા કડક હતા ને ધરલામમાં આવી આવી નરમાઈ કેમ જણાવો છો. આ સાંભળી અણુ સુફ્યાન બેલ્યા કે વાત તો ખરી છે, અને હું જે વીરૂધ્ધતાઈ કરી હતી તે મહેરબાનીની રૂએ ! નહીં કે દુશમનાવટથી. અય ખાલીદ જે આપની એવીજ મરજી હેત્ય તો ત્રીસના બદલે સાઠ લાઇ લો, કે તેમના એક એક હજારના સાથે એક માણસ લડે. અમીનુંક ઉમ્મત હં અણુ ઝોબયદાએ કહ્યું કે અય અણુ સુલેમાન (હં ખાલિદનો લકળ) મારી પણ એજ મંશા છે કે સાઠ માણસો લાઇ લો. ખાલીદ (રદીં) એ ફરમાવ્યું કે આજે જે અમારા સાઠ માણસો સાઠ હજાર ઉપર ફતેહ મેળવશે તો કાલે અમને કંઈ પણ મુશકેલ નડશે નહીં, ને દુશમનો ઉજર અમારો એવો સીકકો જામશે કે ફરી હીમ્મતથી લડી શકશે નહીં. પછી હં ખાલિદે લશકરમાંના યુનન્દા માણસોના નામ લાઇ પેકારી પોકારી કુલે ઝોગનસાઠ માણસોને બેગાં કર્યા. જેમાં ઝુગયર ખીન અવામ, ફઝલ ખીન અખ્ખાસ, હાશિમ ખીન સમદ, કઅકા ખીન અમર તમીમી, શોરહખીલ ખીન હસના, ખાલિદ ખીન સમદ, ઉમર ખીન અબ્બુદ્દલાહ, સફવાન ખીન ફઝલ, સફવાન ખીન અમીર, સોહેલ ખીન ઉમર, રખીઆ ખીન આમીર, ઝરાર ખીન અઝવર, રાફે ખીન અમર, અદદી ખીન હાતીમ, યઝીદ ખીન ખયલ, હઝીફા ખીન

યમાન, ક્યસ ખીન યમાન, ક્યસ ખીન સપદ, કાખળ ખીન માલીક, સોવયદ ખીન અમર, અખાદા ખીન સામિત, જખીર ખીન અખદુલ્લાહ, અણુ અચુળ અનસારી, અખદુરંદગાન ખીન અખીજકર, અખદુલ્લાહ ખીન ઉમર, યઝીદ ખીન ખત્તાબ અને હાતીમ અગર વીગેરે હતા. હાતીમ ખીન અમરને સર્વથી પાછળ પોઠારવાથી આપ ગુસ્સે થઈ હૃં. ખાલીદને કહેવા લાગ્યા કે તમે હંમેશા ખની આમીરથી બલાઈ રાખતા નથી કારણ કે જેને પાછળથી બોલાવો જોઈએ તેને પેહેલા બોલાવો છો. હૃં અમીરેલ મો'મેનીન ઉમર ખીન ખત્તાબ (રદી૦) એ જે તમારી ધરતરરી માટે પગલા ભર્યા છે તે વ્યાજખીજ છે, કારણ કે તમે પોતાને મગર સમજો છો, અને ખીજને કમઝોર, હે ખાલીદ! જે મારા દીલમાં ખવડે ખુદા નહોતે તો આજે મારા ઘોડાની બાગ (લગામ) તમારા ઘોડા સાથે મેળવી હુમલો કરતો, અને મુસલમાનો જોઈ લેતા કે આપણા જન્મેના વચમાં કોણ બહાદુર છે. આ સાંભળી હૃં ખાલીદે કહ્યું કે તમારા જેવાઓને આજે એતેરાજ કરવાનું હાથ લાગ્યું. પરંતુ અય હાતીમ! તમારી આ વાત મારા માટે ખુદાની આજમાઈશ છે. હું અલ્લાહથી એજ ચાહું છું કે મને સપ્ત કરવાવાળો અને જાહેલીયતના ગુસ્સાથી દુર રહેવાની હિમ્મત આપે. અય હાતીમ! જે તમે તમારા પગ ખાલીદના રૂપસારો (ગાલો) ઉપર મુકે તો તેને ગુસ્સામાં જોશો નહી. આ સાંભળી દરેક મુસલમાને ખાલીદની તારીફ કરી. અમીનુંલ ઉમ્મત હૃં અણુ ઓખયદદ રોયા અને કહ્યું કે અય અણુ મુલેમાન! અલ્લાહની શુક્ર ગુજરી અને તેના રમુલ અકરમ (સલ૦) ની ફરમાખરદારીમાં તમે નઝીર (દાખલો) રાખતા નથી. અને ખુદ ઉભા થઈ હાતીમનો હાથ પકડી હૃં ખાલીદના હાથમાં આપ્યો. આ જોઈ હાતીમ રોયા અને મુસાફો કરી જન્ને ઘરલામી લાઈએ એક થઈ ગયા. હૃં ખાલીદે મશવેરો કરી દરેકને લડાયક સામાનથી તકયાર થવા ફરમાવ્યું. આ આખી રાત નમાઝ અને દુઆમાં ખુરી કરી.

સાઠ હજારની સામે સાઠ મુસલમાનોની ફતેહ.

સવારની સફેદીના ઝાહેર થતાંજ મુસલમાનોને સવારની નમાઝ ખમામુલ ઉમ્મત હૃં અણુ ઓખયદદએ પઢાવી. સર્વથી પહેલા હૃં ખાલીદ (રદી૦) પોતાના એહલો અવાલથી જુદા થયા, અને મયદાનમાં આવી

ઉભા રહ્યા. પછી હં અપ્પુ ઓળખદહ અને તેમના સાથે ઝુબયર ખીન અવામ અને તેમની ખીવી અસમા ખીનતે અખીબક પશુ હતા. હં અસમા દુઆ કરતા જતા હતા, અને પોતાના બાપ અબદુર્રહમાન ખીન અખીબકને સંખોધીને કેહતા હતા કે, અય લાખ! તમે હઝરત રસુલુલ્લાહ (સલ.) ની ફેમના લડકા ઝુબયર ખીન અવામથી લડાઇમાં જુદા થતા નહી. જેવી રીતે તે લડે તેવીજ રીતે તેમની સાથે રહી લડતા રહેજો. પછી દરેક પોત પોતાના દોરત ખીરાદરોથી જુદા થઇ હં ખાલિદના સાથે મયદાનમાં આવી જળલા ખીન ગરસાની સામે ડટી ગયા. અહીં જળલાએ પશુ પોતાના બહાદુરોને સંખોધી તખયાર કરી દીધા. હં ખાલિદ (રહી.) એ જોરથી અવાઝ દઇ કહ્યું, કે, અય સલીખ (કાસ) ના પુંજરીઓ આવો મેદાનમાં અને મુકાબલો કરો અમારાથી. જળલાએ પોતાના લશકરમાંથી નીકળી કહ્યું કે કોણ મારા મુકાબલામાં આવે છે? હં ખાલિદ બોલ્યા કે હું છું આવ મેદાનમાં જળલાએ હં ખાલિદ અને તેમની સાથે થોડાક માણસો જોઇ બોલ્યા કે અમો તો લડાઇની તખયારી કરી લીધી છે. માટે હવે અમારાથી સુલહના માટે આશા રાખવી બચ્ છે. આ સાંભળી હં ખાલિદ બોલ્યા કે અય જળલા તું અમોને થોડા પ્રમાણુ જળથી સમજતો હશે કે અમો લડાઇ માટે નથી આવ્યા. પરંતુ એ તારી જુલ છે. કારણ કે અમારામાંનો એક એક આદમી તારા હઝાર માણસને બારી છે, અને અમારા પાછળ રહેલા બહાદુરો અમારાથી પણ વધારે લડાઇના ઉમેદવાર છે. આ સાંભળતાંજ જળલાએ પોતાના લશકરને હુમલાનો હુકમ આપી દીધો આટલું કહેતાની સાથેજ એક ભયાનક સીન બની ગયો, બન્ને લશકરો મળી ગયા. અહીં એક બહાદુર એક હઝારની ટુંકડીમાં લડી રહ્યો હતો, અને પોતાના તકબીરના અવાજથી જણાવી રહ્યા હતા કે અમો અહીં લડી રહ્યા છીએ. ઇસલામીઓના થોડાક માણસો હોવા છતાં પણ દુશમનોને હાંફવી રહ્યા હતા. જેવા-વાળા તો પોતાના દીલોમાં ફેસલો કરી લીધો હતો, કે આ સાઠ હઝારનું લશકર આ સાઠ માણસોને જીવતા છોડશે નહી, અને જો ખુદા નખવારતા (ખુદા ન કરે) સફાને તોડી પાડનાર પેહલવાન ખાલીદ (રહી.) જો શહીદ થયા તો અરબોને અહીં ફતેહ થવું મુશ્કેલ થઇ પડશે. પરંતુ લોકો એ વાત જુલો ગયા હશે કે શીરઅવનના હઝારો અજગર (મોટાં સાંપ) હં મુસાના એક અસા

(લાકડી) થી નાખુદ મધ જતા હતા. હં અળાદા ખીન સામિત ફરમાવે છે કે, લકાધ વખતે હું જોયું કે હં ખાલીદ, ઝુબેર, અળદુરદમાન, ફઝલ, અને અળદુલાહ ખીન ઉમર (રદીન) એક સાથે પોતાના ખલાથી ખલા મેળવી એકમેકને ઘસાવતા હતા, અને હં ખાલીદ ઓર ઓરથી કહી રહ્યા હતા કે, અય રસુલુલ્લાહના સહાઓ! અય અલ્લાહના અનસારો! અને અય ખુદાના દીદારના ઉમ્મીદવારો! તમારા માટે આજ દીવસ કયામતનો છે, અને આજે ખાલિફની તે આરઝુ (શહાદતની) પુરી થશે કે, જે તેના દીલમાં પહેલાથી ઉછળી રહી હતી. આ જોશીલા ઉદગારો સાંભળી ધસલામી યોદ્ધાઓ પોતાનું જવહર દેખાડતા હતા, અને દુશમનને પોતાના લાઇ ઉપર દુશમનના થતા વારોને પોતા ઉપર ઝીલી લેવાને હરદમ તથ્યાર રહેતા હતા. આ સમયે મુસલીમો હથેલીમાં માથુ લઇ દુશમનોમાં એવી રીતે ઝડપતા કે, જે તરફ પહોંચતાં દુશમનોને બકરાની જેમ કાપી ઢેર કરી નાખતાં હતા.

બદે ઓર બાઝુ દિખાતે હુએ, પરે દુશમનો કે હરાતે હુએ,
ધંધર આ પડે ગહે ઉધર જા પડે, કિયા હુશ બરપા બિધર જા પડે.

આ અલ્લાહના શેર એવીજ રીતે માર ધાડગાં હતા કે દીવસ પુરો થવા આવ્યો હતો, કે ધમામુલ ઉમ્મત હં અબુ ઝાળયદદ પોતાના ભાઇઓને દુશમનોના ટોળાંમાં ઘેરાયેલા જોઇ બેલી ઉઠ્યા કે અય! મુસલમાનો આપણા ભાઇઓ ખુનમાં નહાય અને આપણુ જોતા ઉલા રહીએ! ગાટે આગળ વધો અને પોતાના ભાઇઓની ખજર લો. આ સાંભળી અબુ સુફ્યાન બોલી ઉઠ્યા કે, આપ સખર કરો, અલ્લાહ તઆલા પોતાના સાચા બંદાઓને મદદ કરશે. અને આપ જોઇ લેશો કે કેવી સરસ ફતેહ થાય છે. આવી વાતોથી આપનું દીલ ઠંડુ થતું નહી, આંખોમાંથી આંસુ વેહતા, અને ઝખાન ઉપર અફસોસના અવાજ ચાલુ હતા, રંગોમાં ધસલામી ખુન ઉભરાઇ રહ્યું હતું. આપ આજ હાલતમાં દિલા હતા કે, વિન્ય દેવીએ આવી આપના પગોને ચુમી મુખારકળાદ સંભળાવી, જગલાતુ લશકર ભાગતું નજરે પડ્યું. હં ખાલીદ પોતાના સાથીઓને એક તરફ ભેગા કરવા માંડ્યા ત્યારે ફકત વીસ માણસો જોવામાં આવ્યા અને આલીસનો પતો નહી હતો. આ જોઇ ખાલીદ પોતાના મોઢાં ઉપર

તમારો મારતા હતા ને કેહતા હતા કે હે ! વહીવટના ખેટા તુ જો મુસલ-
માનોને બરબાદ કર્યો, ખુદાને શું જવાબ આપશે. આ જોમ હું અણુ
ઓખયદહ જો પુછ્યું શું છે ? ખાલીદે કહ્યું કે અય સરદાર ચાલીસ
જવાનોનો પતો નથી લાગતો. આ સાંભળી હું અણુ ઓખયદહ જો
(ઇ. ડી. વ. ઇ. રા.) પઢ્યું. સલામા ખીન એહવસે કહ્યું કે આપ
મશાલો મંગાવી લડાઈના મેદાનમાં તલાશ કરાવો. ત્યારે મશાલો મંગાવ-
વામાં આવી, અને તલાશ કરતાં પાંચ હજાર દુશમનો મરેલા જોવામાં
આવ્યા, અને દસ શહીદ મુસલમાનોની લાશો નજરે પડી. હવે ત્રીસ
મુસલમાનોની ખોળ રહી. આપે ફરમાવ્યું કે કોણ પોતાના બાપજોની
ખબર કાઢવા જવાને તખ્યાર છે. એટલું સાંભળતાંજ હું ખાલિદ
ખોલી ઉઠ્યા કે અય સરદાર હું હાજર છું. હું ખાલિદ અને થોડાક
મુસલમાન એક તરફ રવાના થયા, અને થોડીક દુર ગયા હશે કે લાખેશી
તકખીરના અવાજો સાંભળયા, અને એક ટોળાને આવતું જોયું, જેમાં
ઝુબેર, ફઝલ, અને મરકાન આગળ આગળ હતા. જ્યારે આ બધા બેળા
મળ્યા ત્યારે ફઝલ ખીન અબ્બાસે કહ્યું કે જ્યારે અહ્લસાએ અમેને
જીત આપી, તે વેળા અમારા કેટલાક બાપજો કેદ થઈ ગએલા જોમ
અમેજો તેમને છોડવવાને દુશમનોનો પીછો પકડ્યો પણ અમે તેમાં
ફાવ્યા નહી. કદાચ તેમને શહીદ કરવામાં આવ્યા હોય. હું ખાલીદે
કહ્યું કે તેમ નથી થયું તેઓ કેદજ થયલા છે, લાશોના ટોળામાં તેઓનો
પતો મળતો નથી. બધા મળી કુલ્લે પીસતાલીસ આદમી થયા. દસ શહીદ
અને પાંચ કેદ થયા. આ ટોળાના સહીસલામત આવવા ઉપર હું અણુ
ઓખયદહ ધણુ ખુશ થયા, અને પોતાના ઘોડાની ઝીન ઉપર સીનદએ
શુક અદા કર્યો. હું ખાલીદ પોતાના કેદ પકડાયેલા બાપજોને છોડાવાની
ઝીંમેદારી પોતે લઈ ખોલ્યા કે ખાલીદે શહાદતની જે આરજુ પોતાના
દીલમાં રાખી હતી તે પુરી નહી થઈ. હવે દુશમનોનું નાઠેલું લશકર
પોતાના તંખુઓ ઉપર પહોંચ્યું કે, ખાદાને તરત જખલાને ખોલાવી લડાઈની
હકીકત પુછી, ત્યારે જખલાએ કહ્યું કે, અય ખાદશાહ જે કે અમે
લડાઈમાં જીત મેળવી હતી. પણ દીવસ પુરો થતાં કોષએ એવો અવાજ
કર્યો કે જેની હયળત (ખીક) ના લીધે અમારું લશકર વીખરાવા લાગ્યું,
અને ધણુ જવાન માર્યા ગયા. ખન્ઝીત મુસલમાનોને ખુદાની ગદદ

હે, નહીં તો અમારી સાથે હજારની સામે ફક્ત સાઠ માણસોની શું મથુત્રી? જાહાને કદયું કે હું તમોને સુલેહ કરવા માટે મોકલું છું તો સુલેહ થતી નથી, અને લડાઈ માટે હુકમ આપું છું તો હાર આવે છે, જાહાન બોલ્યો કે, કસમ છે મને મસીહ (હં ઇસા) અને સલીળ (ક્રીસ) ની હવે હું તેઓ ઉપર મારા સર્વે લશકર સહીત હુમલો કરીશ. એજ વિચારોમાં તેણે આખી રાત પુરી કરી. અહીં મુસલમાનો કાલની આવતી લડાઈ માટે તથ્યાર ચર્મ બેઠા હતા. ઉપલી લડાઈની સર્વે હકીકત એક કાગળથી હં અમીરૂલ મો'અમેનીન હં ઉમર ફારૂક (રદીં) ની સેવામાં મોકલવામાં આવી. જેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે અહીં સર્વે ઇસાઈ બેળા મળી અમારા મુકાબલામાં આઠ લાખ લશકર ભેગું થયું છે જેમાંથી પહેલા સાઠ હજાર ઇસાઈ અરબોને અમારા મુકાબલામાં મોકલવામાં આવ્યા તેનો જવાબ આપણી તરફથી સાઠ બહાદુરોએ આપ્યો, જેમાં ખુદાએ અમોને ફતેહ આપી છે. જેમાં આપણા દસ સીપાહી શહીદ થયા અને પાંચ કેદ પકડાયા છે. અમો દુશમનોના મુકાબલા માટે તથ્યાર બેઠા છીએ. પરંતુ અમીરૂલ મો'અમેનીન અમારી હાલતથી બેપરવાઈ ન કરતાં ઇસલામી બહાદુરોથી મદદ કરે અને ખુદાની દરબારમાં અમારી ફતેહ માટે દુઆ કરે.

હં ખાલીદનું જાહાનના દરબારમાં જવું અને ઇસલામી કેદીઓનું છુટું થવું.

જળલા ખીન ગરસાન જ્યારે હાર ખાઈ આ પાંચ કેદીઓ જેઓ દીવસે રોઝા અને રાત્રે ઇબાદત કરતા હોવાથી શરીરે દુબળા અને પીળા પડી ગયેલા હોવાથી જાહાનની નજરોમાં આવ્યા નહીં, તેથી તેણે સવાલ કર્યો કે આ લોક કોણ છે? જળલાએ જવાબ આપતાં કહ્યું કે આજ છે! ઇસલામના ખાત્રુ અને અરબના લશકરના બહાદુર યોદ્ધા, કે જેઓ કુદસે મળી સાઠ હતા. તેમાંના કેટલાકોને અમોએ કતલ કરી દીધા, અને આ પાંચ કેદ કરી લીધા છે. હવે ફક્ત અરબનો બહાદુર સીંહ ખાલીદ એકજ જાકી છે, જે પોતાની કુશળતા અને શમશીરથી બલબલા લશકરોને નીચુ જોવડાવે છે. જેના લીધે આખો ઇરાક, શામ ફતેહ થયો. અજનાદયનની ફવજોને નહસાડી. તવમાના બહાદુરોને ભગાવી નેરતો નાશુદ કરી નાંખ્યા.

તેણેજ બાદશાહની બેટીને કંદ કરી હતી. બાદાન આ વાતો સાંભળી વીચારવા લાગ્યો કે, ખાલીદને કેવી પણ રીતે જળમાં ફસાવી તેને કતલ કરી નાંખવાથી આ બધો ઝગડો પડી જશે. જરૂર નામી એક હોશીયાર હકીમને બોલાવી કહ્યું કે, કેવી પણ રીતે ખાલિદને સરીર તરીકે બોલાવી લાવ, જરૂર મુસલમાનોના લશકરમાં ગયો અને હૃદય અણુ અણુયદહ (રદી૦) ને કહ્યું કે તમારામાંથી એક હોશયાર માણસને મોકલો, કદાચ આ લડાઇ બંધ થઇ સુલેહ થઇ જાય. આ સાંભળી હૃદય ખાલીદ બોલી ઉઠ્યા કે અય સરદાર ! મને મોકલો. હૃદય અણુ અણુયદહએ કહ્યું કે જાઓ ! પણ તમારી સાથે સો માણસો લેતા જાઓ. હૃદય ખાલીદે કહ્યું કે કંઈ જરૂર જેવું નથી છતાં આપની મરજી હોય તો લઇ જઈ છું એમ કહી આપે સો માણસોને લશકરે ધરલામમાંથી ચુની લીધા, અને આપ પોતાની સાથે એક ધણેજ ખુબસુરત લાલ રંગનો ખીમો (તંબુ) જે તાઇફ (એક શહેર છે) ના ચામડાનો બનેલો હતો, જેમાં બે સોનાના ચાંદ લાગેલા હતા, જેને આપે ત્રણસો દીનારમાં ખરીદેલો હતો, તે આપે પોતાના સાથે લઈ લીધો. આ ટોળું રવાના થયું, અને અહીં અણુ અણુયદહની આંખોથી આંસુ વેહવા લાગ્યા અને મનમાં વિચાર્યું કે જો કદાચ આ ધરલામના શીદાઇએ કોઇ આફતમાં આવી જઇ જરબાદ થાશે, તો કાલે ખુદાની આગળ મારો શો બંચાવ થશે. આ ટોળું જ્યારે રમીયોના લશકર આગળ પહોંચ્યું તો જબલાએ સામે આવીને પુછ્યું કે તમે કોણ છો ? જરૂરજાએ સર્વે હકીકત કહી ત્યારે તેણે કહ્યું કે થોભો હું રજા લઇ આવું. જબલાએ પાછા આવી કહ્યું કે કકત ખાલિદ એકલા અંદર આવે ને ખીજ બધા બાહર ઉભા રહે. ખાલિદે કહ્યું કે હું મારા સાર્થીઓ વીના આવી શકતો નથી. કારણ કે હું દરેક કામ તેમની સલાહથી કરું છું. જ્યારે બાદાને આ વાત સાંભળી તો કહેવરાવ્યું કે, બલે બધા આવો પણ દરવાજા આગળ આવી ઘોડાઓ ઉપરથી ઉતરી જાઓ. અને સર્વે હથયાર મુકી દઇ સરીરે (મિતિનીધી) ના રીવાજ પ્રમાણે ખાલી દાથે આવવું. આ ધરલામ ઘેલા વીરલાઓ જ્યારે શાહ રમના દરબારના દરવાજા આગળ ગયા તો જબલા બોલ્યો કે અય અરબ ! આ શાહી દરબાર છે, માટે ઘોડાથી ઉતરો, અને હથયાર બોલી દઇ અંદર જાવ. આ સાંભળી હૃદય ખાલીદ બોલી ઉઠ્યા કે, અમો ઘોડાથી તો ઉતરશું પણ અમારા હથયારો છોડીશું નહીં. કારણ કે તે

તો અમારા જીવના સાથે છે, અને તલવાર અમારી ધઝઝત છે. માટે તેને અમે જુદા કરીશું નહીં. જાવ તમારા બાદશાહને કહી દો! બાહાન મજબુરીએ રાજ્ય ધધ કહેવરાવ્યું કે તેઓ જેમ આવવા ચાહે તેમ આવવા દો. હું ખાલીદ પોતાના સાથીઓને લઘ ધણીજ બેપરવાઘની સાથે બાહાનના દરબારમાં દાખીલ થયા કે, જ્યાં રેશમી ઝરીથી ભરેલા માલીયા ખીજાવી તેના ઉપર શોભે એવીજ કુરસીયો મુકવામાં આવી હતી. આ બધો ઠાઠ જોઈ મુંસલમાનોએ ખુદાની તારીફ કરી ને તકબીરો કેહવા લાગ્યા, અને જે કુરસીઓ તેમના બેસવા માટે મુકવામાં આવી હતી તેને ખસેડી દધ માલીઓ હટાવી જમીન ઉપર બેસી ગયા. આ જોઈ બાહાન બોલ્યો કે અમે તમારી ધઝઝત કરીએ છીએ ને તમે તેને વખોડી કાઢો છો. હું ખાલીદ બોલ્યા ને ખુદાના બંદાઓ માટે કંઈ પણ જનાવ શાંગારની જરૂર નથી. અમારા નખીએ પણ કોઈ વખત અથશ આરામ ક્યો નથી અને અમેને પણ તેમ કરવાને ફરમાવ્યું છે. આજે આ બન્નેના વચ્ચે ટ્રાન્સલેટરની જરૂર નહીં હતી કારણ કે બાહાન અરબી સારી રીતે જાણતો હતો. બાહાન બોલ્યો કે મને નથી ગમતું કે બોલવામાં હું પહેલ કરું. હું ખાલીદે કહ્યું ખુશીની સાથે બોલો જે પુછશે તેનો ઉત્તર પુરેપુરો આપવામાં આવશે. બાહાન પોતાના બાપણમાં ખુદાની તારીફ બાદ હું મસીહ (હું ધસા. અલે) ની તારીફ કરી પોતાના બાદશાહને સર્વે ધન્સાનો કરતાં સરેઠ જણાવતો બોલ્યો, કે તે સર્વેથી મોટો અને કેટલાક મુંસકોનો ખુદ મુખતાર બાદશાહ છે. આટલું બોલવાના સાથેજ હું ખાલીદ બોલી ઉઠ્યા, કે તમે બલે કહો! પણ અમે તો સીવાય ખુદાની ઝાતના ખીજ કોઈને સર્વેથી મોટો સમજતા નથી. તેના પેગમ્બરો પણ અમારા જેવાજ ધન્સાન છે. વળી જે અમારા સરદારમાં બાદશાહનો ખ્યાલ એક પજવારના માટે પણ આવી જાય તો અમે તેને તરત ખરતરક કરી દધએ. આ સાંભળી બાહાન દંગ થધ ગયો, ને થોડીવાર ચુપ રહી પોતાનું બાપણ આગળ ચલાવતા બોલ્યો કે, તમે આમલા વખતમાં અમારા દેશમાં આવતા હતા ને વેપાર કરી જધ માલદાર થતા હતા. તે વખતે અમે તમને કોઈ તરફની તકલીફ આપતા નહીં, અને મહેરબાની રૂપે તમારી સાથે વરતાવ કરતા હતા. આજે તેથી વીરધ તમે અમારા દેશ ઉપર ચઢી આવ્યા છો, ને ચાહો છો કે અમેને અમારા

દેશમાંથી કાઢી મુકે. તે વીચારે તમે ભુલી જાવ, અને તેને એક સ્વપ્ન સમજી લો, કારણ કે તમારા અગાઉ આ અમારા દેશ ઉપર કેટલાક બાદશાહો પોતે સુસજ્જ લશ્કર સહીત ચઢી આવતા હતા, અને છેવટે અમારી બહાદુરીના કારણે તેમની હાર મળી. શું તે તમે નથી જાણતા? અમે તમોને દરગુજર કરીએ છીએ અને એટલું જ નહીં પણ આજ સુધી તમે જેટલો દેશ જીત્યો છે તે પણ તમારા કળજમાં રહેવા દઈએ છીએ. તદુપરાંત તમોને ધનાગ તરીકે તમારા ખેતીકાને દસ હજાર દીનાર સીપેહસાલારને એક હજાર અને દરેક સીપાહીને એક એકસો દીનાર આપવામાં આવશે, તે એવી શરતે કે પછી કોઈ વખત તમારે આ તંદુરુદ્ધ લડાઈનો વીચાર કરવો નહીં. જો તે કબુલ નહીં કરશે તો યાદ રાખજો કે અમારે આટલું મોટું લશ્કર તમારા આ મુઠ્ઠીબર માણસોને જીવતા જવા દેશે નહીં, અને અહીં તમારું રેહવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડશે. બાહાન પોતાના લપચપમાં અરખોને ડરાવતો પુસલાવતો હતો, અને ઇસલામીઓ તેના આ રંગને ચુપકાઈ સાથે સાંભળતા રહ્યા.

હું ખાલીદે ફરમાવ્યું કે બાદશાહ જે કહ્યું તે ખરું છે. હવે અમારો જવાબ પણ સાંભળો. હું ખાલીદે ખુદાની તારીફમાં ફરમાવ્યું કે જે કંઈ તારીફના લાયક છે તે ફક્ત ખુદાની જ જાત છે, કે જેના સીવાય ખીજ કોઈની ધખાદત થતી નથી બાહાને આ સાંભળી આસમાન તરફ હાથ ઉંચો કરીને કહ્યું કે અય અરબના ખીરાદર સત્ય છે. પછી હું ખાલીદે કહ્યું કે હું સાક્ષી દઉં છું કે હું રસુલે કરીમ (સલમ) ખુદાના બંદા અને તેના સાચા પયગમ્બર છે. ત્યારે બાહાને જણાવ્યું કે ખુદા ગવાહ છે કે, તે હું નથી જાણતો! કે તે ખુદાના રસુલ હતા! યા! નહીં. ખાલીદે કહ્યું કે ગાણસની ઝીંદગીનો તેજ વખત બલો છે કે, જેમાં ખુદા ની ધખાદત થતી રહે. બાહાને જણાવ્યું કે આપ (ખાલીદે રહીમ) બાહોશ અને સમજદાર પણ છો. આ સાંભળી ખાલીદે ફરમાવ્યું કે જો મને અકલ (સમજ) આપવામાં આવી હોય તો તે ખુદાની જ મહેરબાની છે, અને અમારા પયગમ્બરે ફરમાવેલું છે કે, અકલના સીવાય ખીજ કોઈ પણ વસ્તુ વધારે પ્રેમને લાયક નથી કારણ કે જ્યારે ખુદાએ તેને પેદા કરી, ત્યારે ફરમાવ્યું કે, પાછળ દઈ! ત્યારે તે પાછળ દહીં, અને જ્યારે આગળ આવવાનું જણાયું ત્યારે આગળ આવી આ જોઈ ખુદાએ

તેના માટે ફરમાવ્યું કે મેં તારા જેવી બીજી કોઇ પણ સ્ત્રીને ઉત્તમ પેદા નથી કરી. માટે તારી સમ્મતીથી મારી હજીવત કરવામાં આવશે તો તેજ જન્મતનું એક મહાન સાધન થઇ પડશે.

બાહાન—જો તમેને તે અકકલ આપવામાં આવી છે, તો આ માણસોને તમારા સાથે કેમ લાવ્યા છે ?

ખાલીદ—સલાહ માટે.

બાહાન—તમારા જેવા દાનીશમંદ માણસને સલાહની શું જરૂર છે ?

હ૦ ખાલીદ—અમારા પયગમ્બરે મશવેરો કરવાને હુકમ આપ્યો છે. જો કે અમારા પયગમ્બર દુન્યાના સર્વ માણસોથી સમજદાર હતા, અને તેમના ઉપર વહી (મશ્વરી વાણી) ઉતરતી હતી, છતાં પણ ખુદાએ તેમને ફરમાવ્યું કે “વશાવિરહુમ ફિલ અત્ર અર્થાત-મશવેરો કરો દરેક કામમાં.

બાહાન—તમારા લશકરમાં તમારા જેવા કેટલા માણસો છે ?

હ૦ ખાલીદ—એક હજારથી વધારે.

બાહાન—અમે તો એજ જાણતા હતા કે, તમારામાં અકકલમંદ અને હુશયાર માણસો નથી ! એક જંગલી જેવાજ સમજતા હતા ! !

હ૦ ખાલીદ—હા ! એમજ હતું. પરંતુ જ્યારે અમારા ઉપર ખુદાની મહેરબાની થઇ ત્યારે અમારામાંથીજ એક પયગમ્બર અમને હીદાયત માટે મોકલવામાં આવ્યો. કે જેની ઇરકતથી અમારા દીલ અને દીમાગ અજવાબમાં આવી ગયા, અને આજે અમે તેનાજ લીધે એક ખરા મનસાનના પાત્ર લેખાઇએ છીએ.

બાહાન—હે અરબી ખીરાદર ! તારા આ જાણજીથી માફ દીલ એજ કહે છે કે તમે અને અમે એક જામ થઇ જઇએ.

હ૦ ખાલીદ—આ તો અમારો ખાસ હેતુજ છે.

બાહાન—તે કેમ કરીને થઇ શકે છે ?

હ૦ ખાલીદ—કહો કે, “લાઇલાહા ઇલ્લાહા મોહમ્મદુર રસુલુલ્લાહ.”

બાદાન—હું તો મારો ધર્મ નહીં છોડીશ.

ખાલીદ—ત્યારે તો તમે અમારા ભાષ પણ થઈ શકતા નથી.

બાદાન—તમારા અને અમારા વચ્ચે સુલેહ થઈ જાય અને તમે અમે ગુસ્સાને થુકી દઈ સમજદારીથી વીચાર કરીએ. શું મારા બતાવેલા ઉપલા હેતુથી સુલેહ થશે ?

હ૦ ખાલીદ—ખચ્ચીત તમે માલદાર છે. અરબો ઉપર તમે બતાવેલી મહેરબાનીઓ પણ ખોટી નથી. અમે ગરીબ પણ જાહીલ હતા, અમારામાં નતો ઇદમ કે, હુનર હતું. અમે અમારા હાથેથી ખુતો (મુર્તી) બનાવી તેનીજ પ્રાર્થના કરતા હતા, જે નતો સાંભળી શકે, ન જોઈ શકે. પરંતુ આજે અમે તે નથી, ખુદાએ અમારા ઉપર મહેરબાની કરી છે. અમારી રિયતીને ફેરવી દીધી છે, અને અમેને એક શ્રેષ્ઠ પ્રજાના મુકાબલામાં લાવી દીધા છે. અમેને ફરમાવ્યામાં આવ્યું છે કે જે પ્રજા ખુદાને ભુલી ગઈ હોય તેને સીધા રસ્તે બાવવાનું આમંત્રણ આપો જે તે માને તો ઠીક ! નહીં તો જાઓ. (રક્ષણ માટે લેવાતું ટેક્ષ) આપવાનું જણાવો અને જે તે પણ નહીં માને તો તેમની સાથે લડો.

બાદાન—“લાઇલાહા મુહમ્મદુર રસુલુલ્લાહ” કહેવા પછી પણ કંઈ મારે કરવું પડશે ?

હ૦ ખાલીદ—નમાઝ, રોઝા, દજ, ઝકાત વીગેરે ઉપર અમલ કરવો. કાશીરોથી લડવું. સારી વાતોના માટે હુકમ આપવો. ખોટા કામો કરતાં બચવું ને લોકોને બચાવવા.

બાદાન—જે તમે ચહો તે કરો, અમે તો અમારો ધર્મ મુકાશું નહીં, જે થવાનું હશે તે થશે.

હ૦ ખાલીદ—ખચ્ચીત તમે અમારાથી વધારે લડાઈના ઉત્સાહી નથી, અને હું જોઈ રહ્યો છું કે તમેએ હાર ખાધી. તારા ગણામાં રસ્સી છે, અને કેદ પકડાઈ ખલીફાના દરબારમાં હાજર થયો છે, પછી તારી ગરદન ગારવામાં આવી. આ સાંભળતાંજ બાદાન ગુસ્સામાં આવી ખેલી ઉઠ્યો કે, અય ખાલીદ ! તમારા આવા ખેલવાથી મારી મહેરબાનીઓ ગુસ્સામાં ફેરવાઈ ગઈ છે. કસમ છે મસીહની કે હું તમારા પાંચે કેદાઓને કતલ કરી નાખીશ. હ૦ ખાલીદે કહ્યું કે મરવું તો તેમની જાદગીનો ઉધાર છે, અને હું પણ એમાનોજ છું. પરંતુ યાદ રાખ ! કે જે તેમના

વાળને પણ ધન પહોંચશે તો હું તને અહીંને અહીંજ કલ કરી નાખીશ. આટલું બોલતાની સાથે ખાલીદ ઉઠી ગયા, અને તેમના સાથી પણ ઉઠી તલવારો મ્યાનમાંથી બાહર કાઢી લીધી. આ રંગ જોષ બાહાન મહારાઓ, અને કહેવા લાગ્યો કે, અય ખાલીદ ! આટલા ઉતાવળા શા માટે થાઓ છો ? તમે તો એલચી છો, અને એલચી (પ્રતિનીધી) તું કલ કરવું બાદ-શાહોના કાયદા વીરૂધ્ધ છે. ફક્ત હું તો અજમાવતો હતો. માટે હવે જોવ અને કાલની લડાઈ માટે તૈયાર થાવ. આ સાંભળી મુસલમાનોએ તલવારો મ્યાનમાં કરી લીધી, અને કહ્યું કે તું અમારા કેદીઓ માટે શું કરવા માગે છે ? બાહાન બોલ્યો કે હું તેમને છોડી દેશ, કારણ કે તમે એમ પણ નહીં કહો કે અમારી શક્તિ પુરી નહીં હતી. તે પછી આ પાંચે યુદ્ધગં સહાબોને છોડી દેવામાં આવ્યા. આ જોષ સર્વે મુસલમાનો ધણી ખુશ થયા. બાહાને કહ્યું કે મારી તો એજ મરજી હતી કે સુલેહ થઈ જાય. મારી એક આશા છે જે પુરી કરશો. હં ખાલીદે કહ્યું કે કહો જે હશે તે હં અં પુરી કરવામાં આવશે, ગાંગો ! બાહાને કહ્યું કે આ જે લાલ તંબુ તમારી પાસે છે, તે મને આપો અને તમારે જે ચીજ જોષએ તે તેના બદલામાં લો. આ સાંભળી હં ખાલીદ ધણી ખુશીની સાથે તે તંબુ તેને આપ્યો અને કહ્યું કે મને તારી કોઈ પણ ચીજની ઝર નથી. બાહાને કહ્યું કે બેશક તમે અલ્લાહવાલા લોક છો. બાદ બંને એક મેકનો આશાર માની હં ખાલીદ પોતાના સાથી અને કેદ પકડાએલા સહાબો સાથે પોતાના લશકર તરફ કુચ કરી. રૂમીઓ તેમની સાથે તેમની સરદાર સુધી આવ્યા. ઇસ્લામીઓ જ્યારે પોતાના લશકરમાં હં અરાર, હં રાફેઅ, હં રબીઅ, હં આસિમ, અને હં યઝીદ ખાન અખી સુફ્યાનને સહીસલામત છુટી આવેલા જોષ મુસલમાનો માટે એક ધદ થઈ ગઈ શુકરાનાના સીજદા અદા કરવામાં આવ્યા, અને હં અબુ ઓબયદદ (રદીં) એ હં ખાલીદ અને બાહાન વચ્ચે થએલી વાતચીત સાંભળી. પછી ખાલીદે કહ્યું કે અમારા કેદીઓને અમારી તલવારની ખીકથીજ છોડવામાં આવ્યા છે, અને સુલેહનો કોઈ પણ રસ્તો નીકળ્યો નહીં. હવે અમે છીએ અને તલવાર, મેં તેમનું લશકર જોયું છે, તે ધણું છે, પરંતુ તેમનામાં હિંમત, ઇતેફાક, કે ઉલટ જેવામાં આવતો નથી.

ફતહુલ ઇસલામ ઉદ્ધ.

રહવાર થઇ, તો રૂમીએ એવા જોશ અને સર સામાનની સાથે મયદાનમાં આવ્યા કે મુસલમાનોને પણ આશ્ચર્યતામાં ડુબાવી દીધા. ખાલીદ (રદી૦)એ આ જોઇને અરબના સામાન્ય કાનુનની વીરૂધ્ધ નવી રીતે લશકર ગોઠવ્યું. ફવજ, જે ત્રીસ પાંત્રીસ હજાર હતી, તેના છત્રીસ વીભાગ પાડ્યા અને આગળ પાછળ અતિશય કુશળતાથી હારખંધ ઉભા કર્યા. ફવજનો વચ્ચે ભાગ અબુ ઓબયદ (રદી૦)ને સોંપ્યો. સીધી બાજુ અમર ખીન આસ (રદી૦) અને શરહખીલ ખીન હસના નીમાયા. ડાબી બાજુ યઝીદ ખીન અબુ સુરીયાનની સરદારી આપવામાં આવી. તદ્દુપરાંત દરેક હાર પર એક એક અફસર જે કળ બળથી માહીતગાર અને બહાદુર યોધા હતા તેમને નીમવામાં આવ્યા. વિવેચકો જેઓ પોતાની છટાદાર વાક્યાવ્યુત્પત્તિથી લોકોમાં જોશ ઉત્પન્ન કરી દેતા હતા, આ સેવા ઉપર નીમવામાં આવ્યા કે તેઓ ગર્ભાગર્ભ બાપણોથી લશકરને ઉશકેન્તા રહે. એમાં અબુ સુફ્યાન (રદી૦) પણ હતા, જેઓ ફવજની રહામે, જોશીલા બાપણથી તેમને હીમ્મત આપીને પાણી ચઢાવી રહ્યા હતા.

ફવજની સંખ્યા જો કે ઓછી હતી. એટલે ત્રીસ પાંત્રીસ હજાર કરતાં વધારે ન હતી; પરંતુ આખા અરબમાં માનપદ પ્રાપ્ત કરેલા જનોજ ફવજમાં હતા. તેઓમાંથી ખાસ કરીને તે બુઝુર્ગો-જેઓ રસુલુલ્લાહ (સ૦) ના જમાલે મુબારક જોયા હતા-એક હજાર હતા. સૌ બુઝુર્ગ તે હતા, જેઓ જંગે બદરમાં રસુલે ખુદા (સલ૦)ની સાથે હતા. અંગના પ્રખ્યત કબીલાઓમાંથી દસ હજાર કરતાં વધારે અઝુના કબીલાના હતા હુમયરની એક મોટી જમાઅત હતી. હમદાન. ખોલીન, જઝાન વીગેરે કબીલાના મશહુર સરદાર પણ હતા. આ લડાઇની એક આ પણ ખસુસીયત છે કે સ્ત્રીઓ પણ એમાં શરીક હતી અને તેઓ અતિશય બહાદુરીથી લડી. અગીર મુઆવિયાની માતા હિન્દા અને તેમની બહેન જુવેરિયાએ પણ અંતિમ શોય'પુણ્ય' લડાઇ કરી. મકદાહ-જેઓ ધણા સુરીલા સાદવાળા હતા-ફવજ આગળ આગળ સુરએ અનફાલ-જેમાં જેહાદની પ્રેરણા છે- તિલાવત કરતા જતા હતા.

હ૦ ખાલીદ (રદી૦)એ લશકર સામે ઉભા થઇને ફરમાવ્યું હે ધર્મ રક્ષકો અને કવમ સુરધરો ! હે પયગમ્બર (સલ૦)ના અન્સારો ! હે ઇસ-લામના પ્રેમીઓ ! હે ખુદાના સિંહે ! તમને ખબર છે કે તમે તમારા

દેશથી ધણા છેટે વગર આસરાના અહીં છો ! તમારી રહામે કશિરોની ફવજ છે, જે તમને સલામત જવા દેશે નહીં. માટે બાપાઓ એ લોકોની અસખ્યાથી બહીરો નહીં. ખુદાએ દરેક પ્રસંગે અમને નહાના પ્રમાણમાં હોવા છતાં ફતેહ અને વિજય-માળા અર્પી છે. જે લડશે તો, ખુદા ખુશી થશે. તેનો રસુલ (સલ૦) તમારી શક્તિ અત કરશે. જન્નતની દુરો તમાના પડખામાં હશે અને સદા બહાર બગીચો-જેમાં પાનખર કદી આવી શકશે નહીં-તમને હન્નામમાં મળશે. જે નહાસશે તો વતનવાળાઓ મહોલું જોશે નહીં. ખલીફએ ઇસ્લામ ધુતકારી કાઢશે. દુન્યામાં હારી થશે. માટે હે ખુદાના યોદ્ધાઓ ! લડો અને દુશમનોને પરાજય કરી, દેખાડી દો, કે મુસલમાનો કેવા બહાદુર છે અને કેવા સત્ય ધર્મના અનુયાયી છે કે જેને કોઈ દેખીતી તાકત પરાજય કરી શકતી નથી. રસુલે ખુદા (સલ૦)ના ફરમાન યાદ કરો કે જન્નત તલવારના છાંયડા હેઠળ છે. માટે જહાદનો પુરે પુરો હક અદા કરો. આ ઉપર ચારે તરફથી સમિઅના વ અતઅના એટલે સાંભળ્યા પ્રમાણે વર્તીશું, ના સાદો ખુલ્લું થયા. આ ઉપર ૬૦ ખાલીફ (રદી૦)એ કહ્યું “મં-ય-યુખાયિઉલ-મવતા” એટલે કેણ મરવાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે, સર્વ કરતાં પહેલાં અરાર ખીત અઅવરે પ્રતિજ્ઞા કરી અને પછી તેમના હાથ ઉપર ખીજ અસહાબોયે પણ બયઅત કરી.

અહિં રૂમીઓના જોશની આ રિયતિ હતી કે ત્રીસ હજાર માણસોએ ધરમાં બેઠીઓ પહેરી લીધી કે હઠવા અથવા નહાસવાને તકજ મળે નહીં. લડાઈની શરૂઆત રૂમીઓ તરફથી થઈ. બે લાખનુ ટિકડી દળ એક સાથે વધ્યું. હજારો ગિરફ અને પાદરી હાથોમાં સલીબ લઈને આગળ ચાલી રહ્યા હતા અને હ૦ ધસાની જય ઘોષારતા હતા. આ સરસામાન જોઈને એક શખ્સના મુખમાંથી નીકળી ગયું કે અલ્લાહો અકબર ! કેટલી અગણીત ફવજ છે !! ખાલીફ (રદી૦) મુસ્સે થઈને બોલી ઉઠ્યા ચુપ રહો. ખુદાના સમ. મારા ઘોડાના સુમ સારા હોત તો હું કહી દેતે કે ઇસાખાઓ બાજુ એટલી વધુ ફવજ વધારી લે.

સારાંશ કે ઇસાખાઓ ધણા ઓર શોરથી હુમલા કર્યા અને તીરોનો વરસાદ વરસાવતા રહ્યા. મુસલમાનો ધણી વાર સુધી ટકી રહ્યા પરંતુ હુમલો એટલો ધસારાબંધ કરવામાં આવ્યો હતો કે મુસલમાનોની સાંધી બાજુનું લશકર પોતાની જાગ્યાઓથી હટી જઈને પાછળ થઈ ગયું. હઠતાં

હઠતાં હરગના ખીમાઓ સુધી આવી પહોંચ્યું તો, સ્ત્રીઓને આ જોઈને અત્યંત ક્રોધ ચઢ્યો. તેઓ ખીમા અને તંબુની ચોખો (ખુટો) ઉખાડી લઈને પુકારી ઉઠી કે નામદો! અહીં આવ્યા તો ખુટોથી તમારૂં માથું ભાંગી નાંખીશું. ખોલા રદીયલાહુ તઆલા અન્હાએ પણ તે લોકોને ગયરત આપવાને અશઆર ઉચ્ચારવા લાગ્યાં.

હ૦ ખાલીદ (રદી૦)એ પોતાની ફવજને પાછળજ લગાડી રાખી હતી તેઓ એકાએક સફ ચીરીને નીકળ્યા અને ઝોરથી હુગલો કર્યો કે રૂમીઓની સફોની સફોનો સફાયો કરી દીધો. છકરમાયે, જે અબુ જલના પુત્ર હતા અને ઇસ્લામ સ્વીકારવાની અગાઉ, કુફરોની સાથે રહીને, લડ્યા હતા ઘોડાને આગળ વધાર્યો અને બોલ્યા: ઇસાઈયો! હું ક્રોધ ઝમાનામાં કુફરી રિયતમાં ખુદ રસુલે ખુદા (સલ૦)ની સાથે લડી ચુક્યો છું. શું આજે તમારા મુકામલામાં મારા પગો પાછળ પડી શકે છે! એટલું બોલીને, ફવજની તરફ જોયું અને બોલ્યા, મરવા માટે કોણ બચત કરે છે? ચારસો શખ્સોએ જેમાં ઝરાર ખીન અઝવર પણ હતા મરવા ઉપર બચત કરી અને એવી મકકમતાથી લડ્યા કે લગભગ બધાના બધા ત્યાં કપાઈને રહી ગયા. છકરમાની લાશ ત્યાંજ લાશોમાં ગળી. કંઈ કંઈ દમ બાકી હતો. ખાલીદ (રદી૦)એ પોતાની જાંગ ઉપર તેમનું માથું મુક્યું, અને ગળામાં પાછી ટપકાવીને બોલ્યા: ખુદાના સમ! હ૦ ઉમર (રદી૦)નું ધારડું બોટું હતું કે અમે શહીદ થઈને મરીશું નહીં.

સારાંશ કે છકરમા અને તેમના સાથીઓ પોતે તો શહીદ થઈ ગયા. પરંતુ રૂમીઓના હજારો માણસો બચાવ કરી ગયા. ખાલીદ (રદી૦)ના હુમલાઓએ પણ તેમની બાકી સાકી તાકતને ખતમ કરી દીધી અહીં સુધી કે રૂમીઓને ન છુટકે પાછળ હઠવુંજ પડ્યું અને ખાલીદ (રદી૦) તેમને દયાવતાં દયાવતાં સિપદસાંભાર દરન્જર સુધી પહોંચી ગયા-રૂમી અફસરોએ આંખો ઉપર રૂમાલ નાખી દીધા કે જો આ આંખો ફાટી શિકલ જોઈ શકતી નથી તો, હારની પણ શિકલ જોવા પામે નહીં.

લડાઈના જનને પાસા હમણા સુધી બરાબર હતાં બધે રૂમીઓનું પાસું કંઈક બારે હતું. એકાએક કચસ ખીન હુબયરહએ જંગને ખાલીદ (રદી૦)એ ફવજનો એક ભાગ આપીને ડાખી બાબુની પછવાડે નીચ્યા

હતા-પાછળથી આગળ વધ્યા અને એવી રીતે જોશબેર હુમલો કર્યો કે
 રૂમી સરદારોએ સંભાળવાનું ધણું કયું પરંતુ, ફવજ છિન્ન વિચિન્ન થયા
 વીના ન રહી. બધી સફેા તુટી ગઇ અને ગભરાઇને તેમને પાછળ હટવું
 પડ્યું. સાથેજ સમદ ખીન ઝવડે વચમાંથી નીકળીને હુમલો કરી દીધો.
 રૂમી દુર સુધી હઠતા ચાલ્યા ગયા. હૃં ખાલીદે યુગ પાઠીને કહ્યું કે:
 બહાદુર મુસલમાનો! દુશ્મનો અવ્યવસ્થિત થઇ ગયા છે. હવે એકાદ
 હુમલામાંજ કામ થઇ જશે. હીમ્મતથી આગળ વધો અને તુટી પડો. આ
 સાદે મુસલમાનોને અંબર ઉશ્કેરી દીધા અને ખરેજ, જ્યારે તેમને હૃં
 ખાલીદ (રદી૦)નો કાળો ઉકાળી વાવટેા રૂમીઓના લશકરની વચ્ચે વચમાં
 ઉડતો દેખાયો હતો. પછી તેઓ ત્યાં પહોંચવાની કોશીશ શા માટે નહીં
 કરતે. રૂમીઓ હવે અહીં સુધી પાછળ હટતા ચાલ્યા આવ્યા કે મયદાનને
 છેડે જે નાળું હતું, તેના કાઠા સુધી આવી ગયા, અને થોડી વારમાં
 તેમની ઘાશોથી તે નાળું પણ ભરાઇ ગયું. મયદાન ખાલી થઇ ગયું અને
 જ્યારે રૂમીઓનો એક પણ સીપાહી દેખાયો નહીં ત્યારે બધાએ એક ખી-
 નને મુખારકબાદી આપી અને ગનીમતનો માલ જમા કરવા લાગ્યા. જમાં
 અમણીત કીમતી સામાન, સોનું, ચાંદી, ઉંટ, ઘોડા અને દરેક આતનો
 અનાજ વગયરદ સરસામાન એટલી સખ્યામાં હતો કે તેના મુકાબિલામાં
 જે રકમો રૂમીઓ તરફથી જાહાન મુસલમાનોને આપવા માગતો હતો,
 ખીલકુલ ખીસાતમાં ન હતી.

રૂમીઓના જેટલા માણસ માર્યા ગયા તેમની સંખ્યામાં મતભેદ છે.
 તીબરી અને આઝદીયે લાખ કરતાં વધારે સંખ્યા બતાવી છે. બલાઝરીયે
 સીત્તેર હજાર લખ્યું છે. મુસલમાનો તરફના ત્રણ હજારનું તુકસાન થયું,
 જાહાન જે જીવ બચાવીને ન્હાસી ગયો હતો, સાંજે તેનાજ ખીમામાં હૃં
 ખાલીદ (રદી૦)એ આરામ ફરગાવ્યો. અને ખીન દીને ગનીમતનો માલ
 ફત્હની ખુશખબરી સાથે દારૂ ખીલાફતમાં અણુ અખીદાયે મોકલીને ફત્હ
 માટેની દુઆ ચાહી. જેના પહોંચવા પર ખલીફએ રસુલુલ્લાહ (સલ૦)
 એટલા ખુશ થયા અને હૃં ખાલીદ (રદી૦)ના હકમાં એવા કલગા ઉચ્ચાર્યા
 કે એનાથી પહેલાં સંભળવામાં આવ્યા ન હતા.

આ જંગમાં મુસલમાનોમાંથી ધકરમા ખીન અખી જહલ, હૃં
 ખાલીદ (રદી૦)ના પીત્રાઇ ભાઇ, ઝરારે ખીન અઝવર, હાશિમ ખીન અલ-

આસ, અખાન, સપ્ત વમરહુમ થોડાક એવા બહાદુર પણ માર્યા ગયા કે જેમના ખોવાઈ જવાથી મુસલમાનોને સામાન્ય અને ખાલીદ (૨૬૦)ને ખાસ કરીને ધણેજ રન્જ થયો પરંતુ તકદીર આગળ સખ અને શુક કરવો પડ્યો.

કન્સરીનની લડાઈ.

૬૦ અબુ ઓબયદહ (૨૬૦) યમુકથી હુમસ પાછા આવ્યા અને હઝરત ખાલીદ (૨૬૦)ને કન્સરીન રવાના કર્યા. અહીંની રૂમી ફવજનો કમાન્ડર બહાદુર સરદાર મીનાસ હતો. તેણે કન્સરીનથી થોડાક માઇલ આગળ વધીને રણસંગ્રામ કાયમ કયું અને અંતિમ બહાદુરીથી લડ્યો પરંતુ ૬૦ ખાલીદ (૨૬૦) અને તેમના જાનીસારોની સામે તેમની એક પણ યુક્તિ આલી નહી. હાર ખામ નહાસી છુટી કિલ્લામાં બરાયો. પછી તે જઝયો આપવાને કબુલી સુદહ કરી લીધી. આ શહેર એક સર-હદી નહેર અને બચંકર રચળ હતું એ માટે લડાયક ઝરતને અંગે એના ગદની દીવારો તોડી પાડવામાં આવી. બાકી દરેક રીતે શહેરવાળાઓનું રક્ષણ કરવામાં આવ્યું અને છુટછાટ મુકવામાં આવી. આ ફતહ પછી ૬૦ ખાલીદ (૨૬૦) શાહે દક'લની તરફ રૂખ કર્યો. જે ત્યાંથી નઝદીક હતો. જો કે આ વેળા ૬૦ ખાલીદ (૨૬૦)ની સાથે એક હજાર સવારથી વધારે ન હતા પરંતુ તે ખાલીદ (૨૬૦)ની રવાનગી અને તેમનું નામ સાંભળતાંજ, કુસ્તુનતુન્યા નહાસી છુટ્યો.

કન્સરીનની ફતહ પછી હક્ક અને અનતાકિયા ધણી આસાનીની સાથે ફતહ થઈ ગયા અને તે પછી અબુ ઓબયદાએ ચારે તરફ લશકર ફેલાવી દીધું. અનતાકિયાની આસપાસમાં યુગરાસ કરીને એક રચળ હતું અહીં અરબના અનેક કળીલા ગરસાન, તનુખ, અયાદ વીગેરે રૂમીઓ પાસે જવાની તખયારી કરી રહ્યા હતા. હુખીળ ખીન મુસલમાને તેઓ પર હુમ્લો કર્યો અને ધમસાણનું યુદ્ધ થયું. હઝારો કતલ થયા. ૬૦ ખાલીદ (૨૬૦)એ મઅ'શપર હુમલો કર્યો અને આ શતે સુદહ થઈ ગઈ કે ધસાઈઓ શહેર છોડીને ચલ્યા ગયા.

હિજરી સન ૧૬ અને ખ્રિસ્વી સન ૬૩૭ એ જયારે ૬૦ અબુ ઓબયદા (૨૬૦) શામના છેલ્લા જીલ્લા કન્સરીન વીગેરેને ફતહ કરી લીધા.

ત્યારે પુરસત પામીને જયતુલ મુકદ્દસ તરફ કુચ કરી. ઇસાઇઓએ હીમ્મત હારી જઇને સુલ્હની દરખાસ્ત કરી અને વધુ સંતોષ માટે વધારાની આશત રજુ કરી કે ૬૦ ઉમર (૨૬૦) પોતે અહીં આવે અને સુલ્હનું કરારનામું તેમના મુખ્યારક હાથે લખાય. અબુ ઝાબયદ (૨૬૦)એ ૬૦ ઉમર (૨૬૦)ને પત્ર લખ્યો અને તેઓ રજબ સન ૬૧૨ ૧૬ માં મદીનએ મુનવ્વરામાંથી રવાના થયા. તમામ સરદારોને ખબર આપવામાં આવી ચુકી હતી કે જાણિયામાં આવીને તેમને મળે. ખબર મુજબ યઝીદ ખીન અખી સુફ્યાન અને ૬૦ ખાલીદ ખીન વલીદ (૨૬૦)એ અહીંયા સ્વાગત કર્યો અને અહીંજ જયતુલ મુકદ્દસનું કરારનામું લખવામાં આવ્યું. ૬૧૨ જોડે શામનો પ્રદેશ ફત્હ થઇ ચુક્યો હતો, એ માટે ૬૦ ઉમર (૨૬૦)એ જવન'રાની નીમણુંક કરવાનું કાર્ય હાથ ધર્યું. કનસરીન જે શામ અને એશીયાઇ કોચકમાં એક સરહદી રચણ હતું ત્યાંને માટે ૬૦ ખાલીદ (૨૬૦) ચુંટવામાં આવ્યા, કે જેમના નામથી દુશમનો કાંપતા હતા અને તેમનો ફવજ રવજ લાખોની સંખ્યાનું કાગ કરતો હતો.

હુમસ ઉપર ઇસાઇઓની બીજી વાર ચઢાઇ.

હીજરી સન ૧૭ અને ઇસવી સન ૬૩૮.

ઇસ્લામી ફત્હો પછી તેમની સત્તા દિન બદિન વધતી જતી અને ઇસ્લામી રાજ્યની આજુ ચારે તરફ પ્રસરતી જતી જોઇને, પાડોશી રાજ્યોને આપ મેળે લય ઉપરિચત થયો કે એક દિને અમારી પણ વારી છે. જેથી કરીને જઝીરાવાળાઓ કયસરને લખ્યું કે નવેસરથી હીમ્મત કરો, અમે સાથ આપવા તઇયાર છીએ. અંતે કયસરે એક મોટી ફવજ હુમસ તરફ રવાના કરી અને અહીંથી જઝીરાવાળા ત્રીસ હજારની સંખ્યા સાથે શામની તરફ વધ્યા.

અબુ ઝાબયદ (૨૬૦)એ પણ અહીં તહીથી ફવજો ભેગી કરીને હુમસની બહિર મયદાનમાં લશ્કર ઉતાર્યું અને સાથેજ ૬૦ ઉમર (૨૬૦) ને આ બધી વીગત લખી મોકલી. ૬૦ ઉમર (૨૬૦)એ આઠ મોટા મોટા ફવજ કેમ્પો કાયમ કરી રાખ્યા હતા. અને દરેક ઠેકાણે ચાર ચાર હજાર ધોડા માત્ર એટલાજ માટે તઇયાર રહેતા હતા કે કોઇ અચાનક પ્રસંગ

ઉપરિધત થઈ જાય તો, તત્કાળ દરેક જગ્યાએથી લશ્કર મારતે ઘોડે પ્રસંગે પહોંચી જાય. અણુ ઓળખદાનો પત્ર આવ્યો, ત્યારે દરેક તરફ કાસીદ દોડાવવામાં આવ્યા. કચકાચ ખીન ઉમર જે કુદામાં હતા, તેમને લખવામાં આવ્યું કે તત્કાળ ચાર હજાર સવાર લખને હુમલો પહોંચો. અને સુહેલ અદદીને હુકમ મોકલ્યો કે જઝીરાવાળાઓને હુમલો તરફ વધવા ન દે વલીદ ખીન ઉકળાને જઝીરા પહોંચીને તે અરબ કબીલાને રોકવાને માટે નીમ્યા. હ૦ ઉમર (રદી૦) એટલાથી જ નહીં અટકતાં, પોતે ખુદ મદીનાથી રવાના થઈને હમિરક આવ્યા. જઝીરાવાળાઓએ જ્યારે સાંભળ્યું કે ખુદ તેમના મુલકમાં મુસલમાનોના કદમ આવી ગયા તો, હુમલોને ધેરો ઉપાડી લખને જઝીરે ચાલ્યા ગયા. અરબના કબીલા જેઓ ઇસાઈઓની મદદે આવ્યા હતા તેઓ પણ પરતાયા. અને છુપી રીતે હ૦ ખાલીદ (રદી૦)ને સંદેશો મોકલ્યો કે તમારી મરજી હોય તો અમે આ જખતે અથવા અરાબર ટાંકણે ઇસાઈઓથી અલગ થઈ જઈએ. ખાલીદ (રદી૦) કહેણ મોકલાવ્યું કે અફસોસ! હું બીજા શખ્સ અણુ ઓળખદા (રદી૦)ના હાથમાં છું અને તેઓ હુમલો કરવાને માટે બીલકુલ રાહી નથી. મહારા હાથમાં સત્તા હોત તો, મને તમારા ચાલ્યા જવાની અથવા રોકાવાની ઝર્મ પણ પરવાહ ન હતી. છતાં જે તમે સત્ય પુરૂષ છો તો ધેરો ઉપાડીને ખીજે ક્યાં ચાલ્યા જાઓ. અહીં ફવજે અણુ ઓળખદાને દબાણ કયું કે હુમલો કરવાની રજા મળે. તેમણે હ૦ ખાલીદ (રદી૦)ને પુછ્યું, તેમણે કહ્યું કે મારો જે વીચાર છે તે બધા જણ જાણે છે. ઇસાઈ હુમેશાં વધુ પ્રમાણના બળે જ લડે છે. હવે તે પણ નથી, પછી કષ્ટવાતની બીતી છે!

સારાંશ લડાઈની તક્યારી થઈ અને અણુ ઓળખદા (રદી૦) ફવજના વચલા ભાગમાં, અને ખાલીદ (રદી૦) ડાબી અને સીધી બાજુ સંભાળી લખને આગળ વળ્યા. મુસલમાનોના હુમલાની સાથે જ કબીલાઓ, હઝરત ખાલીદ (રદી૦)ની સાથે કરાર થયા પ્રમાણે છિન્ન વિછિન્ન થઈ જઈને પાછળ હટ્યા. તેમના હઠવાની સાથે જ ઇસાઈઓ માત્ર થોડી વાર ટકાને, બદલવાસી સાથે નહારયા અને ગરજુદદીબાજ સુધી તેમના પગ ટક્યા નહીં આ છેલ્લી લડાઈ હતી, જેની છેડતી ખુદ ઇસાઈયો તરફથી થઈ હતી અને એ પછી તેમને કદી પણ છેડતી કરવાની હીમમત પડી નહીં.

૬૦ ખાલીદ રદી૦ પદબ્રષ્ટ.

ઇતિહાસકારોનું વર્ણન છે કે ૬૦ ઉમર (રદી૦) રાજ્ય લગામ હાથ લીધી તે, પછી પહેલો હુકમ જે આવ્યો તે આ હતો કે ખાલીદ (રદી૦) પદબ્રષ્ટ કરવામાં આવે. ઇબ્નુલઅસીર વગયરહ એજ લખતા આવ્યા છે. પરંતુ આ તેમની ભુલ છે. અફસોસ છે કે ઇબ્નુલઅસીરને પોતાને પોતાના જુદા જુદા વર્ણનની શુદ્ધિ નથી. પોતેજ હિજરી સન ૧૩ ના બનાવોમાં તેમના પદબ્રષ્ટ થવાનું લખે છે અને પોતેજ હિજરી સન ૧૭ માં તેમના પદબ્રષ્ટ માટે જુદુ શિખંક આંખ્યા છે અને બંને જગ્યાએ એકજ કથની કથી છે.

હકીકત આ છે કે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની કેટલીક વધુ પડતી સત્તાના કારણે મુદ્દતથી નારાજ હતા. છતાં, શુરઆતમાંજ તેઓથી કંઈ કહેવું મુનાસીબ ધાયું નહિ. પરંતુ હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની આદત હતી કે તેઓ હિસાબના કાગઝો ખિલાફતના દરબારમાં મોકલતા નહતા; એ માટે તેમને તાકીદ લખવામાં આવી કે હવેથી એમ થવું જોઈએ નહિ. ખાલિદ (રદી૦) એ જવાબમાં લખ્યું કે હું હઝરત અબુબકર (રદી૦) ના સમયથીજ એમ વર્તતો આવ્યો છું. અને હવે તેની વિરૂધ્ધ વર્તી શકતો નથી. હઝરત ઉમર (રદી૦) ને તેમની આ ખુદ મુખતારી કેવી રીતે પસંદ આવી શકતી હતી અને તેઓ બયતુલ-માલની રકમને એવી રીતે વિના વીચારે કેમ કોઇના હાથમાં આપી શકતા હતા ! આ ઉપરથી તેમણે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને લખી મોકલ્યું કે તમે આ શતે સિપેહ-સાલારીના પદ ઉપર કાયમ રહી શકો છો કે ફવજના ખર્ચને હીસાબ હંમેશા મોકલતા રહો. ખાલિદ (રદી૦) એ શરતને અરવીકાર કર્યો અને આ કારણે તેઓ સિપેહસાલારીના ઓહદાપરથી બ્રષ્ટ કરી દેવામાં આવ્યા આ બનાવને હાફિઝ ઇબ્ને હન્જરે કિતાબુલ અસાબામાં હઝરત ખાલીદ (રદી૦) ના વૃત્તાંતમાં વિગતવાર લખ્યું છે અને આ ઘટના સન હિજરી ૧૩ ની છે.

પરંતુ અસલ ખિના આ છે કે તેમને પદ બ્રષ્ટ કરવામાં આવ્યા નહિ. બલકે અબુ ઓબયદહ (રદી૦) ના હાથ હેઠળ કરી દેવામાં આવ્યા. એ પછી હિજરી સન ૧૭ અને ઇસવી સન ૬૩૮ માં આ બનાવ બન્યો.

કે હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ એક કવિને દસ હઝાર રૂપીયા ધનામ આપ્યા. ખબર પત્રીઓએ હઝરત ઉમર (રદી૦) ને તેજ વેળા આ ખબર પહોંચાડી. હઝરત ઉમર (રદી૦) એ અણુ ઓળખદહને પત્ર લખ્યો કે ખાલિદ (રદી૦) એ આ ધનામ પોતાની પાસેથી આપ્યું છે તો, ઇસરાફ કર્યો અને બચતુલ માલમાંથી આપ્યું છે તો, ખિયાનત કરી, બંને રીતે, તેઓ પદબ્રષ્ટને પાત્ર છે.

હઝરત ખાલિદ (રદી૦) જે ખીનાએ પદ બ્રષ્ટ થયા તે, સાંભળવા પાત્ર છે. કાસિદે, જે પદબ્રષ્ટિનો પત્ર લખેને આવ્યો હતો, ભર સજામાં ખાલિદ (રદી૦) ને પુછ્યું કે આ ધનામ તમે ક્યાંથી આપ્યું? ખાલિદ (રદી૦) જે પોતાની ભુલ કબુલ કરી લેતે તો, હઝરત ઉમર (રદી૦) નો હુકમ હતો કે તેમને મુઆફ કરી દેવામાં આવે. પરંતું, તેઓ પોતાની ભુલ કબુલવા તકયાર નહતા. લાચારીએ કાસિદે પદબ્રષ્ટિના ચિન્હ તરીકે તેમના ગાથા ઉપરથી ટોપી ઉતારી લીધી અને તેમની શિક્ષા માટે તેમનીજ પાઘડીથી તેમની ગરદન બાંધી. આ બનાવ કંઈ ઓછો સખ્તોશ્ચાર્ય ઉપજાવનારો નહતો કે એવો મોટો સીપેહસાહાર, જેની જોડનાં આખા આલમે ઇસ્લામમાં કોઈ શખ્સ નહતો અને જેની તલવારે ઇરાક અને શામનો ફયસલો કરી દીધો હતો એવી રીતે અપમાનિત કરવામાં આવી રહ્યો છે અને ખીલકુલ ચું કે ચાં કરતો નથી !!! આ બનાવથી એક તરફ તો, હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની નેક નફરસી અને હક પરસ્તીનો સચોટ પુરાવો મળે છે અને બીજી તરફ હઝરત ઉમર (રદી૦) ની સતતા અને રૂઅબની તુલના થાય છે.

હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ હુમસ પહોંચીને, પોતાના પદબ્રષ્ટ માટે એક બાબણ ક્યુ. બાબણમાં આ પણ હતું કે અમીરૂલ મો'અમિનીન હ૦ ઉમર (રદી૦) એ મને શામનો અફસર મુકરર કર્યો અને જ્યારે મહેં આખા શામને ફતહ કરી લીધો ત્યારે, મને પદબ્રષ્ટ કર્યો. આ વાક્યથી એક સિપાહી ઉભો થઈ, બોલી ઉઠ્યો: હે સરદાર ! ચુપ રહો !! આવી વાતોથી ફિતનો ઉભો થઈ શકે છે. ખાલિદ (રદી૦) એ કહ્યું કે: હા, થઈ શકે છે પરંતું હ૦ ઉમર (રદી૦) ના હોવાથી, એની કંઈ પણ બીતી નથી.

ખાલિદ (રદી૦) મદીના આવ્યા અને હઝરત ઉમર (રદી૦) ની

સેવામાં હાજર થઇને બોલ્યા: ખુદાના સમ! તમે મહારા મુઆગિલામાં અન્યાય કર્યો છે. હઝરત ઉમર (રદી૦) એ કહ્યું કે: તમારી પાસે એટલી બધી દવલત ક્યાંથી આવી! ખાલિદ (રદી૦) એ કહ્યું: ગનીમતના માલમાંથી. એમ કહીને બોલ્યા કે, સાઠ હઝારથી જેટલી વધુ રકમ નીકળે તે, હું તમારે હવાલે કરું છું. વીસ હઝાર રૂપિયા વધારે નીકળ્યા, જેને તેઓએ બચતુલ માલમાં દાખીલ કરી દેવામાં આવ્યા. હઝરત ઉમર (રદી૦) હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ને સંબોધાને બોલ્યા: ખાલિદ ખુદાના સમ! તમે મને પ્રિય પણુ છો અને હું તમારી ઇજાજત પણુ કરું છું. ” એમ કહીને જ્યાં ગવનરોને લખી મોકલ્યું કે મેં ખાલિદ (રદી૦) ને નારાઝીથી અથવા ખિયાનતના કારણે પદબ્રષ્ટ નથી કર્યો પરંતુ, મહેં જોયું કે લોકો તેમના પ્રેમી બનતા જાય છે, એ માટે મહેં તેમનું પદબ્રષ્ટ કરવાનું મુનાસિબ ધાયું. ” કે જેથી કરીને શોકો આ સમજી લે કે જે કંઈ કરે છે તે, ખુદા કરે છે. આ જનાવથી એક ટીકાકાર શખ્સ સમજી શકે છે કે ખાલિદ (રદી૦) ના પદબ્રષ્ટ થવાના શું કારણ હતા અને તેમાં શી શી મસલિહતો હતી. પદબ્રષ્ટ થયા પછી હઝરત ખાલિદ (રદી૦) એ હુમસને પોતાનું વતન બનાવી લીધું, અને ત્યાંજ વફાત પામ્યા.

હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની વફાત.

હઝરત ખાલિદ (રદી૦) ની વફાતમાં મતભેદ છે. કેટલાકો કહે છે કે મદીનામાં વફાત પામ્યા અને કેટલાકો કહે છે કે હુમસમાં રવગંવાસી થયા. પરંતુ મદીના વફાત પામવું, સત્ય નથી જણાતું કારણ કે મદીનએ મુનવ્વરામાં હઝરત ખાલિદ (રદી૦) જેવા પ્રિય સિપદસાહાર અને હરલામના બહાદુર યોદ્ધાની કબ્રનાં ચિન્હ તો, હોવા જોઈતા હતા. ખરું એજ છે કે તેઓ હુમસમાં સન હિજરી ૨૧ માં વફાત પામ્યા. કેમકે હુમસમાં હજી સુધી તેમની કબરની નીશાની છે, જે હુમસની ઉત્તર બાજુ કિલ્લાની બાહર તરફ છે. અને સામાન્ય લોકો માટે બરકત પ્રાપ્ત કરવાનું રથાન છે. તેમણે મરવાની અમાઉ પોતાનો ઘોડો અને લગાયક શખ્સ બચતુલ માલમાં આપી દીધા હતા. તેમણે મરતી વખતે જે શખ્સો ઉચ્ચાર્યા, તેનું તાત્પર્ય આ છે કે: હું સૈાથી વધારે યુધ્ધોમા ભાગ લઈ ચુક્યો છું અને મારા શરીરમાં એક વેંત પણુ એવી જગ્યા નથી કે જ્યાં તીર, બાલા કે

તલવારનો ધા લાગ્યો ન હોય. પરંતુ અફસોસ કે શહાદતનો મરતબો મને પ્રાપ્ત ન થયો. અને હવે હું મારા પોતાના યિછાનામાં મરું છું.

હઝરત ખલિદ (રદી૦) ની વફાત પર જાની મુગીરહની સ્ત્રીઓ કરેણુ સાદે રૂદન કરવા લાગી. અમીરૂલ મો'અમિનીન હઝરત ઉમર (રદી૦) એ કહ્યું: અણુ સુલયમાન (હઝરત ખલિદની ઓળખ છે) પર આ સ્ત્રીઓ જેટલું રડે, તેટલું ઓછું છે. અને એવા બહાદુર માટે જેટલા અણુ ખડકે, ઓછા છે.

હઝરત ખલિદ (રદી૦) ની અવસાદ.

તેઓ વધુ ઊંચકરા છધયાવાળા હતા. તેમની અવસાદમાંથી ચાલીસ પુરૂષ તો, પ્લેગમાં, જે સન હીજરી ૧૮ માં શામ પ્રદેશમાં ફાટી નીકળ્યો, મરણને શરણે થયા હતા આ તેજ પ્લેગ છે, જેમાં હઝરત અણુ ઓળયદહ (રદી૦), મઆઝ બિન જબલ, યઝીદ બિન અબી સુફ્યાન વગેરે મળી પન્દર હઝાર મુન્નાહિદ સ્વર્ગવસી થઇ ગયા. કેટલાકે કહે છે કે હઝરત ખલિદ (રદી૦) નું વંશ તુટી ગયું હતું. તેમનો મોટો પુત્ર અણુ સુલયમાન હતો. જેના કારણે તેમની ઓળખ અણુ સુલયમાન પડી ગઇ હતી. જે મીસર અથવા ફલસ્તીનની કોઇ લડાઇમાં શહીદ થઇ ગયા. તેમના એક પુત્ર અબ્દુરહમાન હતો, જે સિદ્દીનીની લડાઇમાં શામીલ હતો અને હીજરી સન ૪૪ માં હઝરત મુઆવિયા (રદી૦) ની સાથે થકને રૂમી પ્રદેશમાં ઘણીજ શોય'તાથી લડ્યો હતો. તેમના વંશનું તુટી જવું, સત્ય નથી. કેમકે હુમસના પ્રદેશમાં એક કબીલો ખલિદીયાના નામથી મશહુર છે જે ઘણું કરીને હઝરત ખલિદ (રદી૦) નીજ અવસાદથી હોવો જોઇએ.

ઈસલામની ફરયાદ.

અતા આજ મુસ્લીમ યેહ કયા હો રહા હય કે જે ખુત હય તેરા ખુદા હો રહા હય
ઝલાલતમેં તુ મુખતલા હો રહા હય ગિરફતારે દામે અલા હો રહા હય

મુઝે આહ! કયસા મિટાયા હય તુને

અદાને કે અદલે ઘટાયા હય તુને

મંય ફ્રમ મઝાહેબ હું રશકે જહાં હું મંય ફિરદૌસ તવહીદકા ગુલસેતા હું
હરીમે નખુવતકા મંય રાઝદાં હું મગર આજ આમાદએ સદફેગાં હું

ઇધર દેખ કિસ સિમ્તકા દેખતા હય

હય કિમલા ઇધર કિસતરફ સર ઝુકા હય

તેરે કલમએ હકસે ખુત ઝુક ગએ થે તેરે રો'અસે કસ શાહી ગિરે થે
જગર જંગજુયોંકે પાની હુવે થે શયાતીં પહાડોમેં જાકર છુપે થે

તેરી ધાક દુન્યામેં હર સિમ્ત અયડી

ગઝબ હય કે અબ તુ હય માઇલ અ પરતી

કબી ઉન્દલુસમેં બી તેરા મકાં થા એરાક અવર રમાકા તું હુકમરાં થા
તસરરફમેં તેરે યેહ સારા જહાં થા નખીકી હુકુમતકા સિકકા રવાં થા

મમાલિકકો તેરે હરીફોંને હુંટા

ગઝબ હય નખીકા વતનબી ન છુટા

રેયા કિઓ નખવતકા પુતલા બના હય કહાં તેરે દિલમેં વોહ સિદકા સફા હય
ઝબાં પર તો તેરે ખુદાહી ખુદા હય મગર શગલે તકરીરસે વાસ્તા હય

ઉખુવત—મુરખવત ન અંદા નવાબી

એઆનત એયાદત ન હય ચારાસાઝી

વોહ સિદ્દીકી અબ સદાકત કહાં હય   વોહ ફારકી અબ અદાલત કહાં હય
 વોહ ઉસમાનકી અબ અમારત કહાં હય   વોહ હઝરત અલીકી શુન્નઅત કહાં હય
 કહાં હય સદાએ અઝાને બેલાલી
 કહાં હય કહાં અબ વોહ તેગે હેલાલી

અલમ દીને અલમદકા ફિર તુ ઉફાદે   શુન્નઅતકા સિકકા દિલોં પર બિઠાદે
 વેહ બુલમાતે કુફરો અલાલત મિઠાદે   તું ફિર નુરે ખાંખી મશઅલ જલાદે
 તેરા કવ કબે ખખત ફિર હો દરખશાં
 કે જીસે હો અરહમ વેહ ખઝમે હરીશાં

ફિર એકબાર ફારાન પર જલ્લગર હો   જો ગુમરાહ હંચ ઉન્કા ફિર રાહબર હો
 મેરે હાલ પર અબ કરમકી નઝર હો   તરહમકે દારએ દરદે જગર હો
 નહી તાબે ઇઝદારે ગમ બે જ્યાં હું
 ખખર લે ખખર લે કે મંચ નીમગ્ન હું

મેરી ગોદમેં ફિર હો હઝરત ઉમરસા   મુઝે દે ફિર યક ખાલિદ નામવરસા
 મિટાએં જો ફિર મિલલતે ગણો તરસા   કરેં મુઝકો તાબાં વોહ શમશે કમરસા
 મેરા તરબૂમાને ગમે દિલ હય તુહી
 વેહ પયગામ મુસ્લિમકો પોંહચાદે રહી

છપાવનારાઓને ખુશ ખબર !

શરીફ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

ગુજરાતી, મરાઠી, ઉર્દુ, અંગ્રેજી, હિન્દી,
વગેરેમાં અપ-ટુ-ડેટ સ્ટાઇલથી રંગ બેરંગી
શાહીઓમાં ફેન્સી કંકાત્રીઓ, નોટપેપર, લેટર
પેપર, આંકડા, બીલો, હેન્ડબીલો, રીપોર્ટો વગેરે
છપાઇ કામ ટાઇમસર, મનપસંદ અને વ્યાજબી
ભાવે કરી આપવામાં આવે છે.

એક વખત ઓડર આપી ખાત્રી કરવા
ભલામણ કરીએ છીએ.

ઠેકાણું—પાયધુની, મુંબઈ ૩.

છપાવી પ્રગટ કરનાર મહુમ્મદ શરીફ દાદુમીયાં શરીફ પ્રીન્ટીંગ
પ્રેસમાં જાયુ અને ઉપલેજ ઠેકાણેથી પ્રસીદ્ધ ક્યુ,

